REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ Nr. 3-4 (95-96) 2006

RELAȚII MILITARE ROMÂNO-FRANCEZE DE-A LUNGUL SECOLELOR

rim

EDIȚIE SPECIALĂ ROMÂNO-FRANCEZĂ

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

• General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University

• Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București

• IULIAN FOTA, directorul Colegiului Național de Apărare

• Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”

• Conf. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești

• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

SUMAR

• Argument – *comandor (r) GHEORGHE VARTIC* 1

• Avant-propos – *colonel (r) GHEORGHE VARTIC* 2

• Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară 3

• Serviciul Istoric al Apărării din Franța. Un serviciu unic înființat la 17 ianuarie 2005 în cadrul reformei de stat 6

• Napoléon I şi Basarabia – *SERGIU IOSIPESCU* 9

• Intervenția franco-britanică în Dobrogea în 1854 – *JEAN NOUZILLE* 18

• România şi războiul franco-prusian din 1870-1871 – *conf. univ. dr. MARIA GEORGESCU* 25

• Armata română văzută de presa militară franceză înainte de 1914 – *locotenent-colonel RÉMY PORTE* 32

• Un român pe cerul Franței. 100 de ani de la zborul lui Traian Vuia la Montesson – *comandor PAUL SANDACHI, dr. VALERIU AVRAM* 39

• 1918. Un ofițer al Biroului 2 în misiune în România. „Frumoasa aventură” – *căpitan MICHEL BOURLET* 48

• Generalul H. M. Berthelot în conştiința românilor – *conf. univ. dr. GHEORGHE NICOLESCU* 54

• Pactul balcanic: un atu pentru România? – *locotenent ABDIL BICER* 67

• „Războiul ciudat” şi neutralitatea României – *PETRE OTU* 73

• România Războiului Rece: o viziune a presei militare franceze – *ALAIN MARZONA* 83

• Franța şi securitatea României de la 1830 până în zilele noastre – *general maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU* 88

• O bibliografie a relațiilor româno-franceze – selecție realizată de *RUXANDRA MICHAELA VIDRAŞCU, ŞERBAN LIVIU PAVELESCU, CERASELA MOLDOVEANU şi TRAIAN DVORSKI* 100

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”.

• Abonamentele se fac prin unitățile militare, pentru cititorii din armată (2,50 lei x 6 = 15 lei/an), precum şi prin oficiile poştale şi factorii poştali (4 lei x 6 = 24 lei/an). Sumele se depun în contul nr. RO46TREZ7015005XXX000147 deschis la Trezoreria Statului, sector 1, București pentru U.M.02526 București, cod fiscal: 4221098.

• Cititorii din străinătate se pot abona prin S.C. Rodipet SA, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, București, România la P.O. BOX 33-57, la fax 0040-21-2226407 sau 2226439

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017

ISSN 1220-5710

ARGUMENT

Căderea Cortinei de Fier şi dispariţia disputei ideologice dintre Estul şi Vestul Europei au permis reluarea legăturilor tradiţionale ale României cu Occidentul, racordarea ţării noastre la spaţiul european de valori comune prin integrarea sa în structurile euroatlantice.

Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară, restructurat organizatoric, şi-a deschis un câmp larg de colaborare internaţională în domeniul cercetării ştiinţifice de profil. Au fost iniţiate şi s-au înmulţit contactele, întâlnirile, schimburile de publicaţii, între cercetătorii institutului şi specialişti din instituţii similare din Vestul Europei şi din Statele Unite ale Americii. În acest context se înscrie şi dezvoltarea colaborării ştiinţifice cu Serviciul Istoric al Apărării din Franţa şi cu Comisia Franceză de Istorie Militară. Întâlnirile bilaterale ale cercetătorilor români şi francezi, precum şi cele ocazionate de participările la manifestările grupurilor de lucru ale Consorţiului PfP al Academiilor de Apărare şi Institutelor pentru Studii de Securitate, sau la congresele internaţionale desfăşurate sub egida Comisiei Internaţionale de Istorie Militară au fost tot atâtea prilejuri de schimburi constructive de idei şi chiar de fundamentare a unor proiecte comune. Comunicări prezentate de colegii francezi în cadrul unor reuniuni ştiinţifice internaţionale desfăşurate în România au văzut lumina tiparului în volume editate de Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară: „Geopolitics and History at the Crossroad between Millenia“, 1999; „On Both Sides of the Iron Curtain“, 2000; „Acta celui de-al XXIX-lea Congres Internaţional de Istorie Militară“, 2004.

Graţie efortului conjugat al cercetătorilor din institutul nostru şi din Serviciul Istoric al Apărării din Franţa a apărut, în 2003, la Bucureşti, lucrarea remarcabilă „Un exemple de coopération bilaterale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France (1860-1940)“, după ce, cu un an înainte, cc. şt. dr. Maria Georgescu oferea cititorilor o nouă dovadă a colaborării tradiţionale româno-franceze: „Cadeţi români la Saint-Cyr/Cadets roumains à Saint-Cyr“.

Anul 2006 continuă traiectoria ascendentă a cooperării ştiinţifice dintre Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară şi Serviciul Istoric al Apărării prin editarea în Franţa a unui număr special al „Revue Historique des Armées“ şi publicarea în România a unei ediţii speciale a „Revistei de Istorie Militară“, ambele având ca tematică relaţiile militare româno-franceze de la sfârşitul secolului al XVIII-lea până astăzi.

Cele două ediţii îşi propun să acopere, aşadar, o perioadă de mai bine de două secole de istorie comună, din care aproape o sută de ani sunt marcaţi decisiv de interferenţele româno-franceze. Franţa şi-a pus amprenta pe procesul renaşterii şi reorganizării armatei române moderne, a susţinut Unirea Principatelor şi afirmarea tânărului stat naţional cârmuit de Alexandru Ioan Cuza, s-a implicat activ în pregătirea şi dotarea organismului militar românesc intrat în vâltoarea Primului Război Mondial, a susţinut recunoaşterea internaţională a hotărârilor de unire cu Ţara a provinciilor istorice Basarabia, Bucovina şi Transilvania. Anii interbelici înregistrează o intensificare a relaţiilor militare româno-franceze, după cum perioada post-Război Rece readuce România alături de Franţa, în drumul ţării noastre de integrare într-o Europă unită.

Fie ca acest număr special al „Revistei de Istorie Militară“, rod al cooperării ştiinţifice dintre cercetătorii români şi francezi, să slujească deopotrivă istoriografiei militare a celor două ţări şi să reprezinte un imbold către investigarea unui trecut care ne aparţine şi din care avem de învăţat în egală măsură.

Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

AVANT-PROPOS

La chute du Rideau de Fer et la fin de la controverse idéologique entre l'Est et l'Ouest ont permis la reprise des liens traditionnels de la Roumanie avec l'Occident, l'attachement de notre pays aux valeurs européennes communes et son intégration dans les structures euro atlantiques.

Par la suite, l'Institut d'Etudes Politiques de Défense et d'Histoire Militaire (IEPHDM) restructuré du point de vue organisationnel (1997) a encouragé le développement de la coopération internationale. Les rapports avec les confrères des autres pays et les échanges de revues et magazines de l'Europe et des Etats-Unis se sont multipliés. La coopération avec le Service historiques de la défense (SHD) et la Commission française d'Histoire Militaire est un des exemples les plus illustratifs. Les réunions des historiens militaires roumains et français, celles des groupes de travail du Consortium PpP des Académies de la Défense et Instituts d'Etudes de Sécurité et celles des congrès internationaux sous l'égide de la Commission d'Historie Militaire sont autant d'occasions de communiquer et d'édifier des projets communs.

Aux cours des années, l'IEPDHM a publié plusieurs recueils des communications présentées par les intervenants français lors des réunions organisées en Roumanie: «On Both Sides of the Iron Curtain » (2001) et « *Acta* du XXIXe Congrès International d'Histoire Militaire » (2004).

Suite à l'effort conjoint des historiens de l'IEPDHM et du SHD ont été publiés les livres «Un exemple de coopération bilatérale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France, 1860-1940 » (Bucarest, 2003) et «Cadeți români la Saint-Cyr/Cadets roumains à Saint-Cyr » (Bucarest, 2002, auteur Maria Georgescu), présentation significative des relations militaires franco-roumaines.

La trajectoire ascendante de la coopération scientifique de l'IEPDHM et le SHD est illustrée aujourd'hui par la parution en France et en Roumanie des numéros spéciaux «Revue Historique des Armées (RHA) et « Revista de Istorie Militară » (RIM); les deux publications présentent des articles relatifs aux rapports militaires franco-roumains à partir de la fin du XVIIIe siècle à nos jours.

La RIM suit dans ses pages les deux siècles d'histoire commune, dont 100 ans marqués d'une manière notable par l'interférence des deux cultures, française et roumaine. Le processus de la renaissance et de la réorganisation de l'armée roumaine moderne, l'Union des Principautés Roumaines et leur affirmation internationale sous le règne du prince A. I. Cuza portent l'empreinte de la France; pendant la Grande Guerre, la France s'est vivement impliquée dans la formation et la dotation de l'armée roumaine. Suite à la Grande Union de 1918, la France a soutenu la reconnaissance internationale des unions avec la Roumanie conformément aux decisions d'Union avec le pays mère des trois provinces historiques – la Bessarabie, la Bucovine, la Transylvanie. Le niveau des relations militaires franco-roumaines s'est intensifié dans l'entre-deux-guerres. A nos jours, après la guerre froide, la Roumanie, se retrouvant toujours auprès de la France, a commencé son parcours d'adhésion à l'OTAN et l'UE.

La «Revue d'Histoire Militaire » – numéro spécial –, fruit de la coopération des chercheurs roumains et français se veut un exemple significatif du développement de l'historiographie des deux pays et un début pour apprendre la leçon de notre passé commun.

Colonel (r) GHEORGHE VARTIC

INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE DE AP~RARE {I ISTORIE MILITAR~

Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară funcţionează ca instituţie a Ministerului Apărării, subordonată Departamentului pentru Politica de Apărare şi Planificare, beneficiind de autonomie din punct de vedere ştiinţific şi administrativ.

Institutul a fost înfiinţat în 1969, cu denumirea de **Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară**. Prăbuşirea Cortinei de Fier şi încheierea Războiului Rece au determinat noi orientări ale cercetării ştiinţifice în domeniul istoriei şi teoriei militare, care au impus şi o restructurare a institutului, acesta transformându-se, în 1990, în **Direcţia de Studii şi Cercetări Operativ-Strategice şi de Istorie Militară**, iar din 1991, în **Institutul de Istorie şi Teorie Militară**. În anii următori, structura şi denumirea acestuia au cunoscut o serie de modificări, astfel încât din februarie 1998, el poartă titulatura actuală.

Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară iniţiază şi desfăşoară cercetarea ştiinţifică în domeniile securităţii, apărării şi istoriei militare având ca scop elaborarea de analize, studii, programe, expertize, documentare şi scenarii necesare fundamentării deciziilor autorităţilor politico-militare, dezvoltării unei culturi de securitate, realizării schimbului de idei în cadrul comunităţii ştiinţifice naţionale şi internaţionale.

Este structurat pe două departamente de cercetare – studii de securitate; studii de apărare şi istorie militară – şi o secţie de coordonare-documentare. De asemenea, în cadrul institutului funcţionează secretariatul Comisiei Române de Istorie Militară şi redacţia „Revistei de Istorie Militară".

Departamentele de cercetare au următoarele atribuţii:

- analizarea celor mai importante evoluţii în mediul naţional şi internaţional de securitate;
- studierea proceselor de transformare şi de extindere a NATO;
- studierea structurilor şi politicilor europene cu rol în asigurarea securităţii şi apărării;
- diseminarea problemelor legate de Politica Externă de Securitate Comună (PESC) şi Politica Europeană de Securitate şi Apărare (PESA) în rândul opiniei publice naţionale, în cadrul Ministerului Apărării şi al altor structuri interesate de problematica UE;
- analiza dimensiunii politico-militare a acţiunilor de prevenire şi luptă împotriva fenomenului terorist, a noului terorism şi a altor ameninţări asimetrice; studierea fizionomiei conflictului armat în contextul global împotriva terorismului;
- evaluarea rolului şi contribuţiei României în cadrul organismelor internaţionale de securitate şi al iniţiativelor regionale;
- monitorizarea şi evaluarea mediului de securitate în Zona Orientului Mijlociu Extins şi în Regiunea Extinsă a Mării Negre;
- cercetarea istoriei militare româneşti şi universale în vederea corectei evaluări a evoluţiei actuale şi de perspectivă a societăţii româneşti, a situaţiei geopolitice a ţării;
- contribuţia la formarea culturii istorice militare necesare publicului şi clasei politice din România;
- participarea la viaţa ştiinţifică internă şi internaţională în scopul consolidării statutului României de membră a NATO şi al integrării ţării în Uniunea Europeană.

Comisia Română de Istorie Militară sprijină activitatea de cercetare ştiinţifică în domeniile istoriei militare, muzeografiei şi muzeologiei militare, arhivisticii militare şi metodologiei predării istoriei militare în instituţiile de învăţământ, are legături de cooperare cu toate

comisiile de istorie militară afiliate Comisiei Internaționale de Istorie Militară.

Rezultatele activității de cercetare științifică a institutului se materializează prin editarea unor lucrări de specialitate ca şi prin valorificarea lor publicistică în cele două periodice: „Revista de Istorie Militară" şi „Monitor Strategic", ambele acreditate de Ministerul Educației şi Cercetării din România.

Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară este membru al Consorțiului Academiilor de Apărare şi Institutelor pentru Studii de Securitate al Parteneriatului pentru Pace, participă cu regularitate la activitățile grupurilor de lucru ale acestuia, iar din acest an asigură co-preşedinția şi secretariatul permanent al Grupului de Lucru pe Regiunea Extinsă a Mării Negre.

Institutul este asociat la Proiectul Internațional de Studiere a Războiului Rece şi are o contribuție notabilă la cercetarea evoluției României în cadrul Pactului de la Varşovia.

Întreține relații de cooperare cu numeroase instituții similare din Europa, SUA şi Asia.

Organizează anual 1-2 reuniuni cu participare internațională, în colaborare cu Institutul pentru Studii Strategice al Universității Naționale de Apărare din Washington, cu Consorțiul Parteneriatului Pentru Pace, precum şi cu alte instituții sau organizații neguvernamentale. Aceste conferințe au devenit puncte de reper ale cercetării internaționale de profil.

În anul 2003, Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară şi Comisia Română de Istorie Militară au organizat, la Bucureşti, lucrările celui de-al XXIX-lea Congres Internațional de Istorie Militară, cu tema: „*Război, armată şi media, de la Gutenberg până astăzi*".

Printre cele mai relevante lucrări şi publicații editate de Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară se numără:

L'Armée roumaine dans la deuxième guerre mondiale (1941-1945), Bucarest, 1999;

On Both Sides of the Iron Curtain, Bucharest, 2001;

„Review of Military History. Romanian-Hellenic Special Issue", 2001;

Romania and the Warsaw Pact (1955-1989). Document Reader, Bucharest, 2002;

Maria Georgescu, **Cadeți români la Saint-Cyr/Cadets roumains à Saint-Cyr**, Bucarest, 2002;

Maria Georgescu
CADEȚI ROMÂNI LA SAINT-CYR
CADETS ROUMAINS À SAINT-CYR
L'ARMEE ROUMAINE DANS LA DEUXIEME GUERRE MONDIALE
1941 - 1945
Capitaine CRISTOPHE MIDAN
MARIA GEORGESCU
UN EXEMPLE DE COOPERATION BILATERALE
LES ATTACHES MILITAIRES FRANCAIS EN ROUMANIE ET ROUMAINS EN FRANCE (1860-1940)
EDITIONS MILITAIRES Bucarest

Maria Georgescu, Capitaine Christophe Midan, **Un exemple de coopération bilaterale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France (1860-1940)**, Bucarest, 2003;

„Review of Military History. War, Military and Media from Gutenberg to Today", Special Issue, 2003;

ACTA celui de-al XXIX-lea Congres Internaţional de Istorie Militară, Bucureşti, 2004;

Romania-NATO. Chronology (1989-2004), Bucharest, 2004;

US Realignment and NATO Transformation: Implications for Southeast Europe and Greater Black Sea Region, Bucharest, 2005;

România-Uniunea Europeană. Repere cronologice (1989-2005), 2006;

Marea Neagră – o perspectivă milenară la provocările secolului XXI, 2006.

Prin întreaga activitate de cercetare şi editorială, pe plan naţional şi internaţional, Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară participă la intensificarea schimbului de idei în cadrul comunităţii ştiinţifice din întreaga lume, contribuind la sporirea prestigiului Armatei României.

L'INSTITUT POUR ETUDES POLITIQUES DE DEFENSE ET HISTOIRE MILITAIRE

L'Institut pour Etudes Politiques de Défense et Histoire Militaire fonctionne comme institution du Ministère De la Défense subordonné au Département pour la Politique de Défense et Planification, disposant d'autonomie du point de vue scientifique et administratif.

L'Institut pour Etudes Politiques de Défense et Histoire Militaire initie et développe la recherche scientifique dans les domaines de la sécurité, de la défense et de l'histoire militaire, ayant pour but l'élaboration d'analyses, d'études, de programmes, d'expertises, de documentaires et de scénarios nécessaires au fondement des décisions des autorités politico-militaires, au développement d'une culture de sécurité, à la réalisation de l'échange d'idées dans la communauté scientifique nationale et internationale.

Il est structuré dans deux départements de recherche – études de sécurité; études de défense et d'histoire militaire – et une section de coordination et documentation. Dans l'institut fonctionnent aussi le Secrétariat de la Commission Roumaine d'Histoire Militaire et la rédaction de la Revue d'Histoire Militaire.

SERVICIUL ISTORIC AL AP~R~RII DIN FRAN}A

Un serviciu unic înfiin]at la 17 ianuarie 2005 în cadrul reformei de stat

Serviciul Istoric al Apărării (**Service historique de la défense – SHD**) a apărut prin fuzionarea a patru servicii istorice: al armatei terestre, marinei, aviației şi jandarmeriei naționale, a centrului de arhive al armamentului şi personalului şi a subdirecției arhivelor şi bibliotecilor din cadrul Direcției de cinstire a memoriei eroilor, patrimoniu şi arhive (DMPA). Realizarea acestei regrupări permite aplicarea unei politici comune tuturor arhivelor apărării, care se traduce, în plan practic, prin armonizarea şi modernizarea metodelor de colectare şi gestionare a arhivelor, aplicarea unor operațiuni globale de valorificare a fondurilor şi o achiziție comună de la public.

Acest serviciu gestionează arhivele provenite de la Statul Major General, de la serviciile mari ale Ministerului Apărării, de la armate, de la Direcția Generală pentru Armament (DGA), de la Secretariatul General pentru Administrație (SGA), şi chiar de la serviciile externalizate ale ministerului, precum Secretariatul General al Apărării Naționale (SGDN), subordonat primului ministru.

Istoria politicii generale a țării în domeniul apărării, ca şi cea a unităților combatante, se poate inspira de la SHD, care este una din cele mai importante centre de arhivă din Franța, atât din punct de vedere al calității, cât şi al cantității.

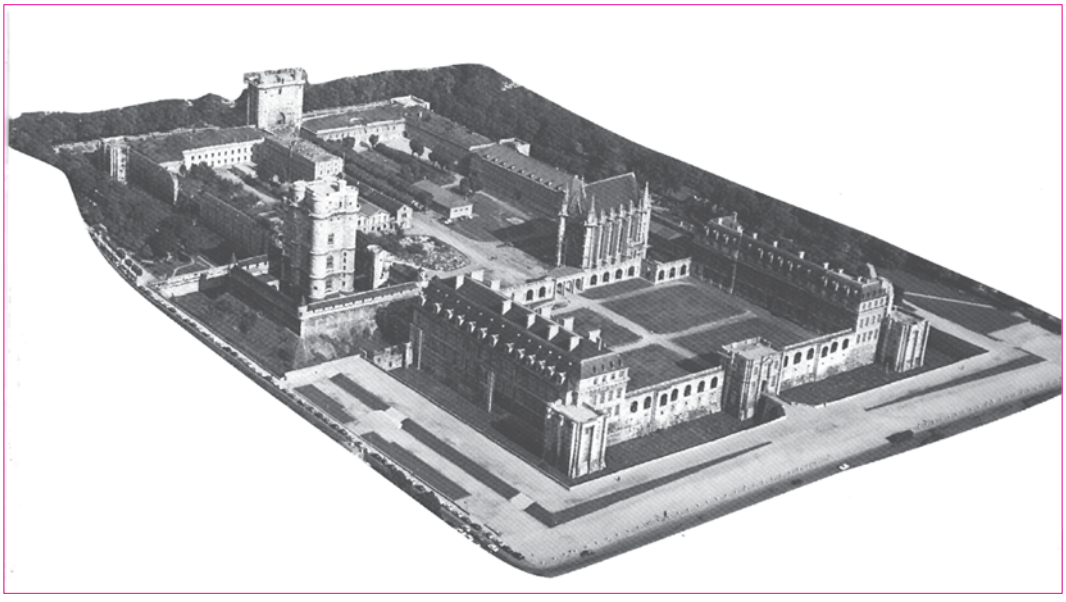

Castelul de la Vincennes – un sediu impozant al Serviciului Istoric al Ap`r`rii din Fran]a

***Revue Historique des Armées*, publica]ie de prestigiu a Serviciului Istoric al Ap`r`rii din Fran]a**

SHD are două centre de arhivă susținute de un departament administrativ şi financiar: centrul istoric al arhivelor, la Vincennes, şi centrul de arhive al armamentului şi personalului, la Châtellerault. El dispune de unități la Caen, unde se află biroul arhivelor şi victimelor conflictelor contemporane, şi în porturile Brest, Toulon, Cherbourg, Lorient şi Rochefort, unități ale departamentului marinei.

Funcții

SHD asigură controlul ştiințific şi tehnic al arhivelor curente, cu alte cuvinte al arhivelor încă utilizate de către administrații în activitățile lor. El este responsabil de colectarea şi de trecerea lor de la stadiul actual la stadiul de arhive definitiv conservate în vederea cercetării istorice.

El este, de asemenea, însărcinat cu punerea acestor arhive la dispoziția publicului şi cu valorificarea lor prin intermediul publicațiilor, expozițiilor şi colocviilor.

În cadrul programului de pregătire, cererile de consultare se fac, prin derogare, de către arhivele apărării.

SHD dispune de biblioteci specifice fiecărei armate, ale căror colecții conservă manuscrise şi tipărituri rare, datând chiar şi din secolul al XV-lea.

În fine, serviciul colaborează la lucrările de istorie a Apărării şi menține vie simbolistica militară.

SHD conservă aproape 300 de kilometri liniari de arhive şi adună 6 km de arhive pe an. Cele 12 săli de consultare sunt frecventate zilnic de aproximativ 300 de cercetători.

Organizare

Centrul istoric al arhivelor (Vincennes) este organizat pe departamente:

- departamentul trupelor terestre;
- departamentul aviației;
- departamentul marinei;
- departamentul jandarmeriei naționale;
- departamentul interarme, ministerial şi interministerial;
- departamentul de relații cu publicul şi de valorificare;
- departamentul de inovație tehnologică şi de intrări pe căi extraordinare.

Centrul de arhive al armamentului şi personalului (Châtellerault) cuprinde:

- departamentul pentru arhivele armamentului;
- departamentul pentru arhivele personalului;

Departamentul administrativ şi financiar al SHD are drept misiune asigurarea susținerii materiale şi financiare a serviciului şi administrarea personalului.

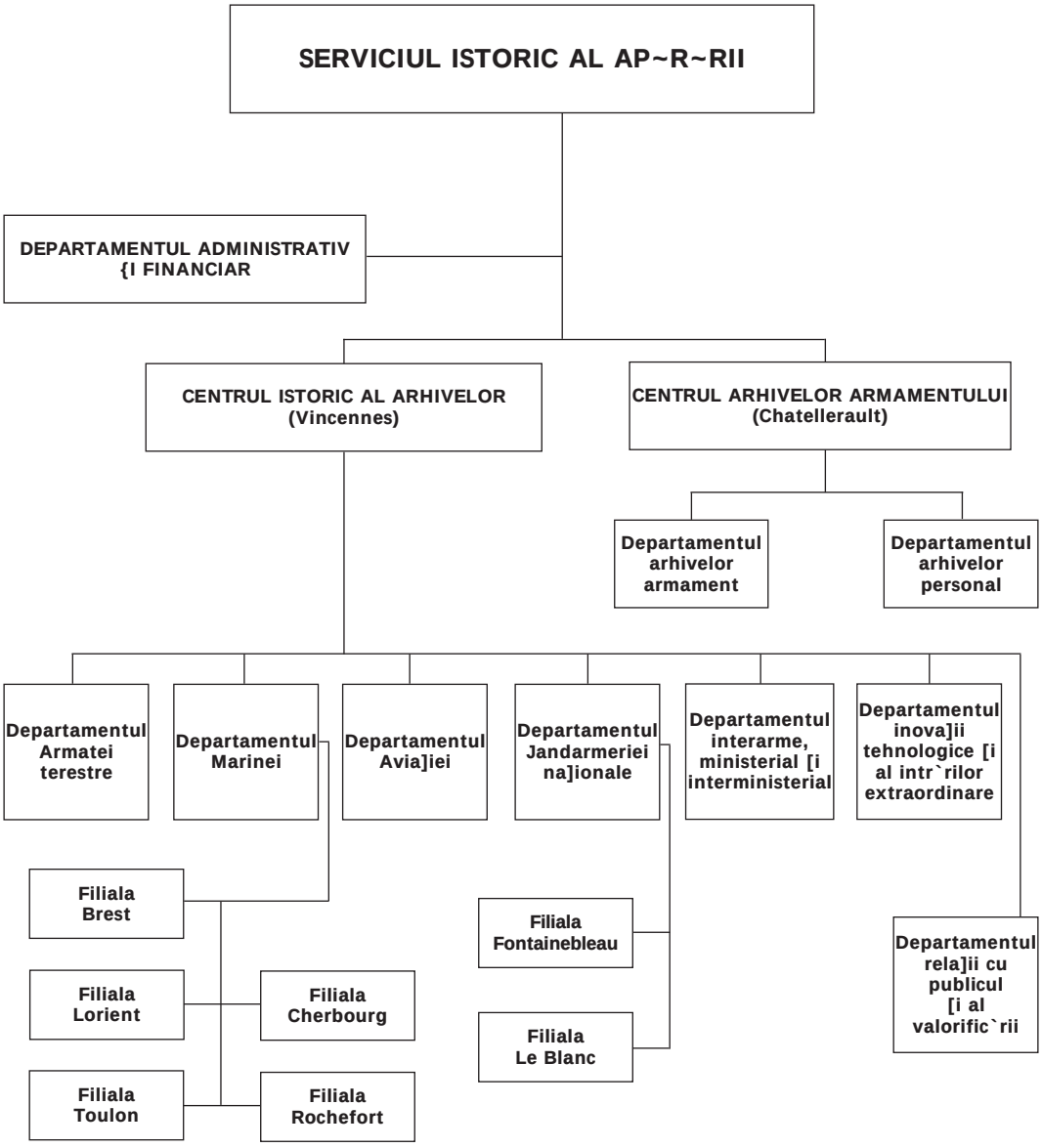

LE SERVICE HISTORIQUE DE LA DEFENSE

Un service unique crée le 17 janvier 2005 dans le cadre de la réforme de l'Etat

Le Service historique de la défense (SHD) est issu de la fusion des quatre services historiques de l'armée de Terre, de la Marine, de l'Air et de la Gendarmerie nationale, du centre d'archives de l'armement et du personnel et de la sous-direction des archives et des bibliothèques située au sein de la Direction de la mémoire, du patrimoine et des archives (DMPA). Le regroupement ainsi effectué permet d'appliquer à toutes les archives de la Défense une politique commune qui se traduit, sur le plan pratique, par l'harmonisation et la modernisation des méthodes de collecte et de gestion des archives, la mise en œuvre d'opérations globales de valorisation des fonds et un accueil commun du public.

NAPOLÉON I {I BASARABIA*

SERGIU IOSIPESCU

«le sceptre de l'Europe passerait infailliblement dans les mains d'un tsar si l'on ne parvenait pas rejeter les Russe au delà de Borysthène» (Dniepr).

Napoléon I
(Mémorial de Sainte-Hélène)

Între fațetele geniului napoleonian, ceea ce am putea numi „simțul geografic" prezintă pentru istoricul militar un interes aparte. Căci din acest „simț geografic" nu purcede numai neasemuita viziune a câmpului de luptă, cu toate amănuntele sale neapărat trebuitoare pentru dispunerea forțelor, manevrarea lor şi exploatarea victoriei, ci şi „geopolitica" împăratului francezilor. În dezlegarea *Chestiunii orientale*, „simțul geografic" al lui Napoléon a văzut cu precădere ponderea marelui fluviu european, Dunărea, şi a Constantinopolului – Strâmtorilor, afirmată nu o dată în corespondența şi discursurile sale. În exilul de la Sfânta Elena, Napoléon oferise o viziune sintetică a evoluției chestiunii: „Aş fi putut împărți imperiul turcesc cu Rusia; de mai multe ori a fost vorba între noi. Constantinopolul l-a salvat întotdeauna. Capitala aceasta era marea încurcătură, adevărată piatră de încercare. Rusia o voia, eu nu puteam să o dau: era o cheie prea prețioasă, face singură cât un imperiu; cel care o va avea poate cârmui lumea"[1].

Se citeşte aici în filigran şi un reflex al fundamentalei concepții imperiale romane a lui Napoléon – un atavism asupra căruia atrăgea atenția Louis Madelin, clasicul biograf al împăratului –, înglobând şi bazinul inferior al marelui fluviu şi Principatele Române şi ținuturile pontice în aceeaşi *orbis romana*.

Marele fluviu constituia şi un element al echilibrului european căci, declara Napoléon, „este ferm convins (...) că dacă această barieră a Dunării ar fi răpită Imperiului Otoman acesta nu va mai fi independent şi existența sa va fi în fiece zi compromisă"[2].

Dar valoarea geopolitică, strategică a stăpânirii Dunării şi a Constantinopolului nu era mărginită doar la Chestiunea orientală, ci era încorporată şi sistemului napoléonian de dominare a Europei şi securității Mediteranei şi Franței. Afirmate nu o dată, aceste idei constituie temeiuri ale unora dintre principiile napoléoniene, pe care nepotul împăratului, Napoléon al III-lea, avea să le transforme în direcții ale politicii sale, după ce le expusese într-o scriere, pe nedrept uitată (*Les idées nepoléoniennes*).

O analiză rezumativă a raporturilor franco-ruse în anii 1807-1808, a întâlnirilor de la Tilsit şi Erfurt, s-a grăbit să conchidă în afirmarea cedării Principatelor Române Rusiei de către Napoléon I. Războiul cu Anglia, aplicarea blocadei continentale – cu totul ineficientă fără cooperarea Curții de la Sankt-Petersburg – puteau fi pentru Franța, în 1807, suficiente motive de cedare. Insurecția spaniolă şi, de aici, stringenta nevoie ca Rusia, aliată Franței, să impună Austriei pasivitatea când forțele franceze erau absorbite în Peninsula Iberică, toate puteau obliga pe împăratul Napoléon I la cesiune în 1808. Astfel, circumstanțele acelor ani au fost suficiente argumente pentru a postula aproape acordul francez la anexarea Principatelor Române, din care ruptura târzie dintre cele două imperii şi campania napoleoniană în Rusia la 1812 nu au mai putut salva Moldova dintre Prut şi Nistru – Basarabia. Oricum, însă, aceasta ar fi fost doar o întâmplare, câtă vreme împăratul ar fi acceptat cedarea, în întregime, anterioară, a Principatelor.

---

* În memoria lui Sergiu Columbeanu, autorul studiului esențial *Contribuții privind situația internațională a Țărilor române între anii 1806-1812*, în „Revista de Istorie", 29, 5 (1976), p. 657-672.

Numai cât acest sistem interpretativ este în vădită contradicție cu însemnătatea acordată de Napoléon I Dunării şi Strâmtorilor ca şi demersurilor şi înfăptuirilor reale ale politicii franceze în Levant de la 1796 la 1812.

Cu o deosebită consecvență, Napoléon Bonaparte impusese stăpânirea franceză în Balcanii de Vest, mai întâi în Arhipelagul Ionic ca şi în fostele posesiuni venețiene de pe țărmurile adriatice (1797), iar ulterior în mult mai consistentele provincii ilirice, parte integrantă a marelui imperiu francez (1809).

După mirifica aventură egipteană (1798-1799), care provocase prima ruptură a tradiționalei politici a Franței față de Sublima Poartă, Bonaparte, prim consul şi Napoléon I, împărat, reveniseră la sistemul Vechiului Regim francez de susținere, interesată, a Imperiului Otoman împotriva tenacelui său adversar, Imperiul Rusiei. Misiunea generalului Sebastiani la Istanbul, în 1806-1807, reprezenta apogeul acestei politici, determinând, pentru singura dată în vremea epopeii napoléoniene, coincidența operațiilor militare franceze şi otomane împotriva inamicului comun – Rusia. Peripețiile războiului Franței împotriva celei de-a patra coaliții (1806-1807) au condus la tratatul de pace de la Tilsit (7 iulie 1807).

Cu o pană de vechi şi strălucit maestru în ale diplomației, ilustrul Talleyrand, ministrul de externe al Franței, evocă jocul învăluitor al împăratului Napoléon prin care a reuşit să-l facă pe țarul Alexandru I să viseze împărțirea Imperiului Otoman. Pe de altă parte, Talleyrand sublinia în memoriile sale: „instrucțiunile [împăratului Napoléon – n.S.I.] în legătură cu acest tratat îmi cereau să nu las să se introducă nimic referitor la împărțirea Imperiului Otoman *şi nici chiar la viitoarea destinație a celor două provincii, a Valahiei şi Moldovei; eu am îndeplinit instrucțiunile cu strictețe*”[3]. Într-adevăr, privitor la Principatele Române, articolul 22 al tratatului de la Tilsit prevedea doar retragerea trupelor ruse din Țara Românească şi Moldova, introducerea unor forțe otomane putând însă să se facă doar după ratificarea păcii definitive între țar şi sultan, ale cărei negocieri urmau să fie mediate de francezi.

Scăpat de sub fascinația lui Napoléon, țarul a încercat să obțină, prin ambasadorul rus la Paris, generalul Tolstoi, acordul francez pentru anexarea Principatelor Române de către Rusia. Împăratul francezilor a replicat însă că prin această anexiune țarul ar căpăta o influență decisivă asupra sârbilor, muntenegrenilor şi grecilor, influență contrară intereselor Franței. El ar fi de acord cu anexiunea dacă, în compensație, Franța ar obține Silezia de la Prusia, aliata Rusiei. Introducerea chestiunii Sileziei nu era făcută decât spre a obliga Curtea de la Sankt-Petersburg să renunțe la pretențiile sale la Dunărea de Jos şi Constantinopol. Totodată, diplomația franceză a căutat pe sub mână să sporească mijloacele de rezistență ale Imperiului Otoman în fața presiunilor ruse.

Pe de altă parte, acoperită de acordurile de la Tilsit privitoare la aplicarea blocadei continentale, Rusia a declarat război Suediei, cucerind de la aceasta Finlanda (1808-1809). În acelaşi timp, Franța se angajase tot mai mult în războiul din Spania, ceea ce a impus ambelor părți întrevederea de la Erfurt (27 septembrie 1808).

Aceleaşi memorii ale prințului de Benevent – Talleyrand –, chemat la Erfurt ca să secondeze pe împăratul Napoléon în negocierile cu țarul, arată stăruința celui dintâi la pregătirea tratativelor de a nu da mână liberă țarului pentru anexarea Principatelor Române[4]. Amânarea aplicării proiectelor de împărțire a Imperiului Otoman nu era străină în gândirea politică napoléoniană de temerea, desigur îndreptățită şi declarată de altfel ambasadorului rus, Tolstoi, că orice mişcare pripită ar permite Angliei, prin covârşitoarea sa forță navală, vaste achiziții în Mediterana Orientală – arhipelagul grecesc, Egiptul şi altele.

Includerea în convenția secretă ruso-franceză de la Erfurt (12, 13 octombrie 1808) a articolului III, prin care era recunoscută întinderea frontierei Rusiei până la Dunăre şi reunirea la imperiul acesteia a Țării Româneşti şi Moldovei, este în flagrantă contradicție cu proiectul inițial şi, mai ales, cu gândul exprimat de Napoléon şi consemnat de prințul de Benevent. Explicațiile sunt multiple şi ierarhizabile cu precădere în funcție de complexitatea gândirii napoléoniene. De obicei, un rol precumpănitor s-a acordat preocupării grave a împăratului pentru insurecția spaniolă, în fața căreia generalul francez Dupont cu trupele sale capitulase la

Împ`ratul Napoléon I [i]arul Rusiei, Alexandru I, au negociat soarta Principatelor Române, la începutul secolului al XIX-lea

Bailén (22 iulie 1808). Pentru a putea pacifica Peninsula Iberică şi a evita o nouă ofensivă austriacă conjugată, Napoléon ar fi avut stringentă nevoie de alianța rusă. Curios este că memoriile lui Talleyrand nu menționează câtuşi de puțin acest presant imperativ spaniol al convenției de la Erfurt. Ceea ce domină, măcar ca impresie, este speranța împăratului francezilor în consolidarea dinastiei sale prin căsătoria cu o soră a țarului. La acestea se adaugă trădarea lui Talleyrand, devenit de acum agentul plătit şi informatorul țarului Rusiei. De bună seamă nu trebuie uitat faptul că alianța francezo-rusă de la Tilsit diminuase creditul lui Napoléon la Poarta otomană. Sub aceste auspicii, la 16 iulie 1808 Grigoraş Moruzi – trimisul marelui dragoman al Porții – mersese la Malta pentru a face pacea cu Anglia[5], pace ratificată în ianuarie 1809. Tot acum, la 5 ianuarie 1809, Sublima Poartă încheia la Çanak şi o alianță secretă cu Anglia, care asigura Constantinopolul şi Strâmtorile împotriva unui atac rus prin surprindere. Consecință a acordului de la Erfurt, influența Franței în Levant atingea acum una dintre cele mai scăzute cote. Convenția de la Erfurt a permis totodată Curții de la Sankt-Petersburg reluarea în anii 1809-1811 a campaniilor pe Dunăre şi la sud de fluviu, prevalându-se de alianța cu Franța, denunțând Poarta ca manevrată de englezi. În chip paradoxal, o parte a elitei politice din Principatele Române, exasperată de regimul prevaricator şi brutal al ocupației ruse, continuase să spere în Franța şi împăratul ei. Este, de pildă, semnificativă solicitarea repetată a mitropolitului Ungrovalahiei, Dosithei Filittis, rămas singurul reprezentant al legitimității naționale, de a obține protecția franceză pentru a putea rezista ingerințelor, chiar şi ecleziastice, ale administrației țariste.

Anul 1810 avea să aducă modificări importante pe eşichierul internațional. După înfrângerea Austriei în decisiva şi crâncena bătălie de la Wagram (5-6 iulie 1809), pacea cu împăratul Francisc I a fost curând completată cu o alianță matrimonială. Respins de țar, Napoléon I a acceptat oferta lui Metternich, căsătorindu-se la 2 aprilie 1810 cu Maria-Luisa de Lorena-Habsburg.

Atunci când căsătoria austriacă era sigură, în martie 1810, Napoléon gândise deja restaurarea regatului Poloniei, inclusiv cu provinciile anexate de Rusia, ceea ce era primul semn al revirimentului politicii franceze în raporturile sale cu Curtea de la Sankt-Petersburg[6].

Aproape imediat, în 15 aprilie 1810, cancelarul Rusiei comunica, printr-o notă oficială, ambasadorului francez la Sankt-Petersburg încorporarea „provinciilor Moldovei şi Valahiei" la imperiul țarilor şi obligația locuitorilor ca în şase luni să opteze pentru cetățenia rusă. Ministerul Afacerilor Străine de la Paris prescria o atitudine prudentă, dar era ferm în ceea ce priveşte menținerea regimului capitulațiilor în Principate[7].

În mai 1810, Curtea rusă comunica oficial şi contelui de Saint-Julien, ambasadorul Austriei la Sankt-Petersburg încorporarea principatelor

Moldovei şi Țării Româneşti în imperiul țarilor[8]. Ceea ce mai lipsea era recunoaşterea Sublimei Porți, care, însă, în absența unei victorii militare ruse decisive şi sprijinindu-se pe alianța engleză, nu consimțea să o acorde.

Întemeindu-se pe primele succese, mediocre, ale campaniei la sud de Dunăre din primăvara anului 1810, comandantul rus din Principatele Române a pretins Porții, între condițiile păcii, cedarea Moldovei, Țării Româneşti şi a Basarabiei (Bugeacul), independența Serbiei, cetăți pe malul drept al Dunării, modificarea frontierei asiatice, ocuparea rusă a castelelor Strâmtorii Dardanele, şi chiar a portului Stenia din Bosfor, o despăgubire de război de 20 milioane de piaştri şi expulzarea englezilor din Imperiul Otoman[9]. Era evident că Rusia depăşea deliberat prevederile convenției de la Erfurt, urmărindu-şi linia politică tradițională şi, eventual, blufând spre a putea totuşi obține, în cele din urmă, măcar mai puțin. La curent cu situația militară şi cu mersul negocierilor, împăratul francezilor comunica sultanului că, în pofida chiar a tratatului Porții cu Anglia, dacă s-ar întâmpla ca turcii să piardă principatele, este gata să garanteze integritatea Imperiului Otoman şi linia Dunării.

În acelaşi timp, observatori francezi din Principate semnalau uriaşa depopulare de către ruşi a Dobrogei şi Bulgariei otomane, convoaiele cu mii de familii îndreptându-se spre guvernământul Odessei şi spre Bugeac pentru a le coloniza acolo[10].

Instruit de toate acestea, Napoléon avea să anunțe lui Metternich, în septembrie 1810, posibilitatea războiului cu Rusia şi credința sa că, atunci, regatul reconstituit al Poloniei îi va fi un aliat de nădejde[11].

Pe de altă parte, beneficiind de serviciile fraților Moruzi şi ale oamenilor lor – stipendiați de Cabinetul de la St. James şi de ruşi – Înaltul Devlet fusese informat, chiar şi prin spioni la Paris, că Spania nu va putea fi supusă, iar dacă Franța va intra în război cu Rusia, Principatele Române vor reveni oricum Imperiului Otoman, potrivit promisiunilor Angliei prin tratatul de la Dardanele, chiar dacă în viitorul conflict aceasta ar fi fost alături de țar[12].

În decembrie 1810, spre a modifica viziunea Porții, de Latour-Maubourg, însărcinat cu afaceri al Franței la Constantinopol, evoca în corespondența sa cu Champagny, ministrul Afacerilor Străine, scenariul unui război francezo-rus, cu prilejul căruia i s-ar fi putut promite sultanului câştiguri mai mari chiar decât recuperarea Principatelor Române, toate realizabile însă „dacă împăratul [Napoléon – n. S.I.] va şti să respingă această putere [Rusia – n. S.I.] în vechile sale provincii, să-i smulgă achizițiile făcute în ultimii 40 de ani şi să-i fixeze existența în sistemul care se stabileşte astăzi în Europa". Este interesant că reprezentantul diplomației napoleoniene la Constantinopol declara speculațiile sale drept sugerate de rapoartele ce-i sosiseră de la Bucureşti şi că avea tot mai mult convingerea că Poarta nu va ceda principatele Rusiei[13].

Către sfârşitul anului 1810, planul războiului cu Rusia se conturase suficient pentru ca Talleyrand să-i divulge amănuntele semnificative primului secretar al ambasadei ruse la Paris, Nesselrode (decembrie)[14].

Avertizată, Curtea de la Petersburg trimitea la Bucureşti pe Italinski spre a negocia pacea, *Rusia anexând numai Basarabia*, ocupând Hotinul şi Tighina până la pacea generală[15]. În acelaşi timp, consilierul rus Rodofinikin cerea boierilor din ambele principate să subscrie la suplica adresată țarului pentru numirea imediată de acesta a principilor Moldovei şi Țării Româneşti, fără consimțământul Porții, ceea ce i-a fost însă refuzat.

Alarmat de înfrângerile otomane la Dunăre, dar încă nepregătit pentru confruntarea cu Rusia, Napoléon a încercat în corespondența cu Metternich să intereseze Austria de soarta Principatelor Române care constituia o „miză capitală", îndemnând-o să se opună anexării lor la Rusia. Ambasadorul francez la Viena, Louis-Guillaume Otto a continuat negocierile în acest sens, în februarie şi martie 1811, pentru a determina şi o acțiune diplomatică la Poartă împotriva Rusiei. *Astfel, la doi ani după întrevederea de la Erfurt, împăratul Napoléon începea, în iarna 1810/1811, lupta pentru împiedicarea anexiunii Principatelor Române de către Rusia.*

Atent în toate mişcările împăratului, Talleyrand sfătuia pe țarul Alexandru I să încheie pacea cu Imperiul Otoman, eventual oferind Principatele Române Austriei, pentru a o atrage şi a zădărnici planurile napoleoniene în stare de a cauza „răsturnări fără sfârşit şi limite"[16].

Sfaturile lui Talleyrand s-au izbit de înverşunarea ţarului de a păstra cât mai mult din Principate, măcar Moldova până la Siret.

La 31 martie 1811, Talleyrand dădea un nou avertisment ţarului, atrăgându-i atenţia că pacea cu Imperiul Otoman trebuia făcută cât mai repede pentru ca Rusia să-şi consolideze toate forţele în vederea războiului cu Franţa, care – anunţa el – urma să fie declanşat de Napoléon la 1 aprilie 1812[17].

La 5 aprilie 1811, în instrucţiunile pentru noul său ambasador la Sankt-Petersburg, Lauriston, Napoléon preciza că „actuala politică a împăratului este neamestecul, dar nu trebuie să o declarăm căci, dacă afacerile continuă să se încurce între cele două puteri, este probabil că Rusia va sfârşi prin a pierde cele două provincii"[18]. Tot atunci însărcinatul cu afaceri al Franţei la Constantinopol, de Latour-Maubourg, primea de la Paris instrucţiunile împăratului pentru a propune Sublimei Porţi un tratat printre ale cărui articole secrete promitea sultanului că, dacă va declanşa ofensiva contra ruşilor până la 15 mai 1811, Franţa îl va susţine nu numai pentru recuperarea Principatelor Române, ci şi a Crimeei şi a tuturor teritoriilor pierdute de Semilună pe litoralul nordic al Mării Negre în ultima sută de ani[19].

Mersul campaniei otomane la Dunăre în 1811, începută sub auspicii favorabile, s-a încheiat însă cu o înfrângere (Slobozia Giurgiului, octombrie 1811), silind pe marele vizir să solicite un armistiţiu şi reluarea negocierilor de pace (28 octombrie 1811). Iminenţa rupturii cu Franţa a impus însă comandantului şef al armatei ruse din principate, generalul Mihail Kutuzov, să modereze pretenţiile anexioniste ruse.

La 5 noiembrie 1811, însărcinatul francez cu afaceri la Poartă, de Latour- Maubourg aflase că reprezentanţii ţarului la tratative ceruseră cetăţile Bender/Tighina, Palanca, Akkerman/ Cetatea Albă, Chilia şi Ismail, ceea ce i se părea de o gravitate excepţională, *„căci ruşii odată stăpâni pe această linie vor fi în realitate şi ai provinciilor Valahiei şi Moldovei"*[20] (subl. S.I.). Pe temeiul instrucţiunilor pe care le avea, de Latour-Maubourg a încercat să convingă Înaltul Devlet să respingă pretenţiile ruse, argumentând că ruptura francezo-rusă este iminentă, în vederea acesteia ţarul masându-şi deja trupele în Polonia, şi armata rusă de la Dunăre reducându-se la 20 000 de soldaţi[21].

Vestea înfrângerii otomane şi a începutului tratativelor a produs furia de nedescris a împăratului Napoléon, semn al speranţelor ce îşi pusese în rezultatele campaniei marelui vizir în toamna lui 1811[22].

La negocierile de pace începute la Giurgiu, Imperiul Otoman a fost reprezentat de Halet effendi – fost ambasador la Paris –, Galib effendi, Hamid effendi, Dimitrachi Moruzi, iar Rusia de generalul Kutuzov şi de consilierul de stat Italinski. Desfăşurarea tratativelor a fost înconjurată în taină şi suspiciune, reprimându-se totodată cu severitate orice opoziţie românească faţă de administraţia rusă şi bănuielile de simpatii faţă de Franţa. Plenipotenţiarii ţarului au avut în primul rând în vedere cedarea Basarabiei şi Moldovei până la Siret, apoi independenţa Ţării Româneşti, a sârbilor, anexarea de ruşi a litoralului estic al Mării Negre până la râul Phasis şi o despăgubire de război de 20 de milioane de piaştri.

Refuzul sultanului Mahmud al II-lea de a accepta condiţiile ruse a determinat pe ţarul Alexandru I, în criză de timp, să recurgă la bunele oficii ale noului său aderent secret, mareşalul Bernadotte, devenit la 5 noiembrie 1810 prinţ moştenitor al Suediei. Baronul Hübsch, însărcinat cu afaceri al Suediei şi Danemarcei, era unul dintre vechii diplomaţi străini la Constantinopol, influent la Poartă mai cu seamă în calitatea sa de ambasador saxon, reprezentant al unei puteri tradiţional prietene Imperiului Otoman. Alegerea făcută de ţar era astfel cum nu se putea mai potrivită, ea încadrându-se metodelor cunoscute ale diplomaţiei ruse. Din prima decadă a lui decembrie 1811, baronul de Hübsch şi-a început acţiunea de persuasiune a Divanului otoman, pe temeiul instrucţiunilor primite de la prinţul Charles-Jean Bernadotte[23]. Contele de Latour-Maubourg, reprezentantul Franţei, a fost de la început înşelat asupra sensului demersurilor baronului Hübsch, în care a văzut doar un mediator în favoarea Porţii otomane. Mesajul prinţului Bernadotte, de bună seamă pregătit de Curtea rusă, înfăţişa Porţii planurile orientale pe care încă le-ar fi nutrit

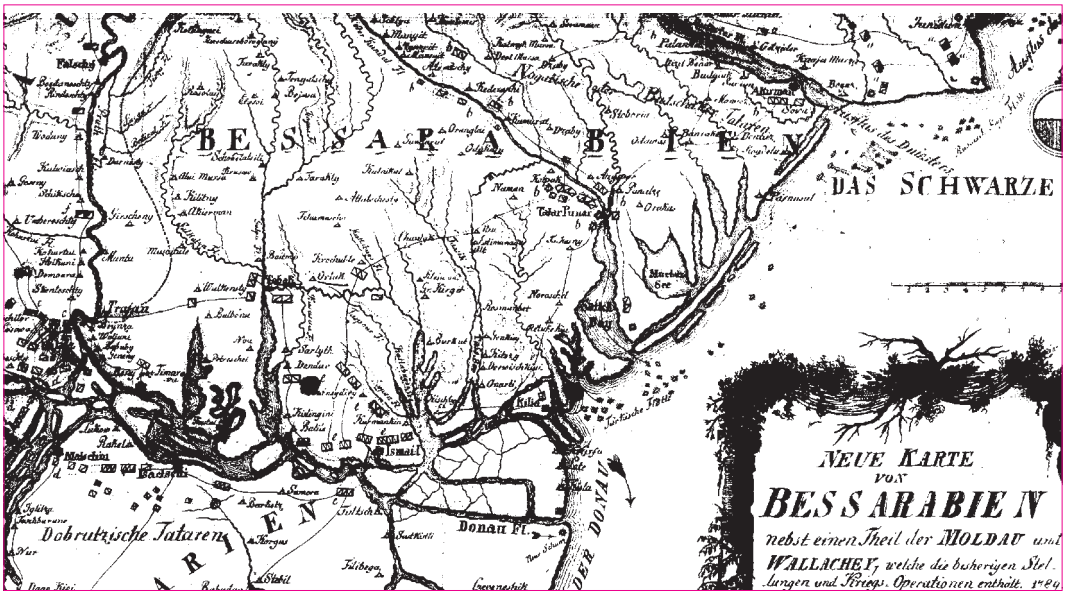

Fran]a s-a implicat activ \n disputa ruso-otoman` pentru st`pânirea Gurilor Dun`rii, a statutului sudului Moldovei dintre Prut [i Nistru (\n imagine: Hart` a Basarabiei de la sfâr[itul secolului al XVIII-lea)

Napoléon, intenția sa – sub cuvânt că ar dori să ajute Poarta dinspre Dalmația –, țintind, de fapt, cucerirea Moreei şi pregătirea unei noi expediții în Egipt, continuată împotriva turcilor până la alungarea lor din Europa şi proclamarea sa ca împărat şi al Orientului. Reprezentantul Suediei sfătuia Poarta să facă pace grabnic, cedând Moldova până la Siret sau Prut, oferindu-se țarului alianța sultanului cu promisiunea anexării de către Rusia a Dalmației, Arhipelagului Ionian, a suzeranității asupra sârbilor şi chiar a Transilvaniei, dacă Austria va persista în alianța franceză.

Izolată de orice contact cu boierii români, după ordinele comandamentului militar rus, delegația otomană a încercat prin Galib effendi, la finele lui ianuarie 1812, să obțină desluşiri asupra situației internaționale din partea consulului general francez la Bucureşti, Ledoulx. Conştient de faptul că „este cu neputință să te încrezi în ruşi; minciuna este temeiul politicii lor", Galib effendi voia să ştie dacă planul de război al împăratului Napoléon avea în vedere restabilirea Poloniei pentru a scăpa împărăția otomană de „perfidia neîncetată a ruşilor"[24]. Două zile mai târziu, la 27 ianuarie 1812, Înaltul Devlet cerea contelui de Latour-Maubourg o declarație publică oficială privind neînțelegerea francezo-rusă şi intențiile împăratului francezilor de a o rupe cu țarul. „Dar deşi am simțit" – scria la Paris de Latour-Maubourg – cât ar fi fost de salutar acest demers pentru succesul treburilor Majestății-Sale [împăratul Napoléon – n. S.I.] la Constantinopol, nu am putut încălca ordinele pe care Excelența Voastră mi le-a dat în această privință, reflectând de altfel că interesul pe care îl poate avea Franța de a prelungi lupta al cărui teatru este Rumelia nu este decât secundar şi trebuie să fie subordonat intereselor mai importante care ar putea să-l facă pe Împărat să amâne momentul când va face dreptate în ceea ce priveşte Rusia".

În aceeaşi zi când generalul conte Fay Latour-Maubourg făcea aceste reflecții, la Paris erau redactate ample instrucțiuni pentru nu mai puțin decât o alianță între Franța şi Imperiul Otoman, promițându-se sultanului restaurarea stăpânirii sale circumpontice. Cum victoria de la Slobozia Giurgiului nu fusese exploatată de generalul Kutuzov, ci, dimpotrivă, Rusciukul se afla încă în mâinile forțelor sultanului, situația strategică la Dunăre rămăsese în avantajul otomanilor[25].

În discuțiile avute cu trimisul personal al lui Kutuzov, generalul conte Langeron, marele vizir Ahmed – fost pirat – se exprimase tranşant la

adresa ruşilor: „Nu vă este vouă ruşine, vouă care posedaţi un sfert din globul pământesc să vă disputaţi pentru o palmă de pământ care nu vă face trebuinţă? Şi în ce împrejurări: când Napoléon urmează să vă atace, trăgând după el jumătate din Europa!" Convins că odată ce Rusia ar fi înfrântă, Napoléon şi-ar fi îndreptat forţele împotriva Imperiului Otoman, marele vizir era adept al unei rezistenţe comune cu Anglia şi Rusia împotriva Franţei. De aceea, oferta sa maximă era frontiera Prutului: „Vă dau Prutul, nimic mai mult; Prutul sau războiul; sacrificiile noastre sunt şi aşa uriaşe: Ismailul singur vă despăgubeşte pentru război şi veţi mai avea încă patru cetăţi şi o minunată provincie"[26].

Atât poziţia marelui vizir, cât şi evoluţia ulterioară a negocierilor de pace sunt explicabile doar prin extraordinarul efect al aşa-numitei medieri suedeze, a rolului în cercurile de decizie de la Stambul a „partidei engleze" în frunte cu beizadeaua Dimitrachi Moruzi şi, poate nu în ultimul rând, a mituirii de către ruşi a unora dintre demnitarii otomani. Generalul conte Langeron, un martor de primă însemnătate – deşi adăuga şi aprehensiunile marelui-vizir, care pierzându-şi armata socotea necesar să încheie *el* pacea pentru a-şi salva capul şi a satisface dorinţa ienicerilor şi a plebei constantinopolitane pentru încheierea războiului – îşi arată în final nedumerirea pentru cedarea otomană, atribuind-o doar „Dumnezeului ruşilor" („Russki Bog")[27].

Ocuparea de trupele imperiale franceze a Pomeraniei suedeze, la 5 ianuarie 1812, a consolidat relaţiile prinţului moştenitor Bernadotte cu Rusia, astfel că, în martie, trimişii suedezi îşi sporeau intervenţiile atât faţă de plenipotenţiarii otomani, cât şi la Constantinopol, în acord cu agenţii englezi şi ruşi, pentru a-i aduce pe turci la dorita pace rusească[28]. Prin tratatele de la 5 şi 8 aprilie 1812, Suedia s-a alăturat Rusiei printr-o alianţă în toată regula, prinţul Bernadotte declarându-se astfel pe faţă duşman al împăratului Napoléon.

Concomitent, după tot mai presantele injoncţiuni ale împăratului Napoléon, contele de Latour-Maubourg insista la Poartă pentru încheierea alianţei francezo-otomane şi expunea Înaltului Devlet planul războiului ce urma să fie declanşat contra Rusiei. Potrivit acestuia, forţele otomane trebuiau să intre în campanie în a doua jumătate a lunii martie, împăratul Napoléon îndemnând pe sultanul Mahmud al II-lea să ia personal conducerea oştilor sale pentru ca în mai să facă joncţiunea în Polonia cu marea armată europeană, în campania sa împotriva imperiului Rusiei. Din nefericire, încercarea împăratului de a resuscita avântul războinic otoman se lovea la Istanbul de profunda neîncredere, chiar teamă a sultanului şi apropiaţilor săi, „lucraţi" de agenţii puterilor duşmane Franţei, ca şi de influenţa Fanarului.

Conştient de necesitatea unei diplomaţii mai eficace la Constantinopol, împăratul Napoléon a numit în cele din urmă un nou ambasador, generalul Andréossy, deşi şi asupra perspicacităţii acestuia avea îndoieli. Din nefericire pentru Franţa, aşa cum remarca, pe bună dreptate, generalul Langeron, trimiterea noului ambasador venea prea târziu, iar contele Andréossy s-a deplasat cu viteza melcului, „călătorind ca un ambasador atunci când ar fi trebuit să meargă precum un curier; s-a oprit, s-a distrat pretutindeni şi a găsit pacea încheiată"[29]. Cu un amar amuzament, acelaşi general Langeron opina că Andréossy ar fi putut, ajuns la timp, să împiedice încheierea păcii, ceea ce ar fi pus într-o situaţie foarte gravă Rusia; astfel însă această putere „are eterne obligaţii faţă de domnul Andréossy"[30].

Între timp, la mijlocul lui aprilie, generalul comandant Kutuzov, voind să facă Poarta să creadă într-o nouă ofensivă sud-dunăreană, a încălcat armistiţiul şi a atacat târgul de la Şiştov, unde se deschisese de altfel, cu acord rus, şi un punct vamal. Cu excepţia jafului şi a unei înfrângeri la reduta Gulianţe, expediţia nu a avut alte urmări. Alături de conduita infamantă a generalului comandant prin desfrâu şi tolerarea prevaricaţiunilor, acest simulacru de ofensivă a determinat pe ţarul Alexandru I să decidă înlocuirea lui Kutuzov cu amiralul Ciciagov la conducerea trupelor ruse de ocupaţie din Principatele Române. Disperat, generalul Kutuzov, care dispunea de acordul scris de mâna ţarului pentru acceptarea frontierei Prutului, a făcut toate diligenţele pentru a putea încheia el pacea. Şi, în adevăr, la 16/28 mai 1812, cu trei zile înainte de sosirea amiralului Ciciagov, pacea a fost semnată în hanul lui Manuk bey din Bucureşti[31].

În tratatul otomano-rus se stipula că Prutul şi Dunărea, de la confluenţa acestora până la vărsarea în Marea Neagră a braţului Chilia, constituie frontiera dintre cele două imperii în Europa.

Chiar şi pentru contemporanii avizaţi, precum însuşi generalul conte de Langeron din comandamentul generalului Kutuzov, încheierea păcii rămânea totuşi o enigmă în condiţiile iminentei declanşări (iunie 1812) a războiului francezo-rus.

Un început de explicaţie îl dă un document publicat de doamna Chantal Lemercier-Quelquejay, referitor la hotărârea Divanului otoman privind cedarea către Rusia a jumătăţii dintre Nistru şi Prut a principatului Moldovei. Documentul relevă dezorientarea Înaltului Devlet în privinţa politicii internaţionale, a planurilor şi intenţiilor împăratului Napoléon I, a atitudinii sale viitoare faţă de Imperiul Otoman în caz de victorie şi a Rusiei în cazul unei înfrângeri[32].

Nu a fost observat că un raport al contelui de Latour-Maubourg de la Constantinopol din 13 mai 1812 confirmă această dezorientare completă, pe care o atribuie surselor de informare ale Porţii privind situaţia europeană, controlate de marele dragoman Dimitrachi Moruzi[33]. Opinia concordă cu aceea exprimată mai târziu în memoriile sale de generalul conte de Langeron. După deslușiri obţinute după 1821 de la „prinţii" greci fugiţi din Stambul la Odessa, certitudinea obţinerii rapide a esenţialei surse de aprovizionare şi de înavuţire pe care o reprezentau Principatele Române, chiar şi diminuate, atât pentru Poartă cât şi pentru fanarioţi a determinat grăbit încheierea păcii[34].

Semnificativă însă pentru legătura dintre acţiunea fraţilor Moruzi şi politica engleză este şi prezenţa în Bucureşti, la 6 mai 1812, a lordului Thomas Gordon, care reuşise, se pare, să aplaneze şi conflictul dintre Rusia şi Persia, una dintre condiţiile puse de Poartă pentru propria sa pace cu ţarul[35].

*

Înştiinţat în drumul său spre Moscova de încheierea păcii, împăratul francezilor şi-a pus speranţa în refuzul sultanului de a o ratifica. Este de-a dreptul extraordinar – şi faptul nu a fost relevat – că în ultima convorbire (Vilna, 3 iunie 1812) cu un reprezentant oficial al ţarului – ministrul poliţiei, generalul Balaşov, pacea de la Bucureşti a fost unul dintre subiectele principale; à propos de care Napoléon izbucnea: „Dacă le veţi da înapoi Moldova şi Valahia fără rezerve, atunci sultanul o va ratifica, dar dacă veţi pretinde, aşa cum se zice, să aveţi Prutul ca frontieră nu o va face deloc, să fiţi convinşi! În rest, am foarte puţină stimă şi pentru turci şi pentru suedezi: sunt naţiuni fără însemnătate!"[36] Dezamăgirea sa profundă depăşea convenienţele şi împăratul ţinea să mai precizeze încă o dată că nu se angajase prin tratatul de la Tilsit să cedeze ruşilor Moldova şi Ţara Românească, iar Erfurtul fusese doar un „calcul" pentru a nu o rupe cu Rusia.

Ultimele speranţe ale împăratului au fost însă înşelate. În iulie 1812 sultanul ratifica tratatul, chiar dacă imediat după aceea condamna pe negociatori, fraţii Moruzi plătind cu viaţa[37].

Este însă semnificativă stăruinţa împăratului Napoléon I, până în clipa supremei confruntări cu Rusia, de a se opune cedării Moldovei dintre Prut şi Nistru, a Basarabiei.

---

[1] Le comte de Las Cases, *Le Mémorial de Saint-Hélène*, Garnier, Paris, f.d., t. II, p. 165

[2] Eudoxiu baron de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor. Suplement I*[3], documente culese din Archivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu (mai departe *Hurmuzaki/...*), Bucureşti, 1885, p. 568.

[3] Prince de Talleyrand, *Mémoires*, ed. duc de Broglie, t. I[5], Paris, 1891, p. 394.

[4] *Ibidem*, p. 410-412.

[5] Dr. Teodor Holban, *Documente româneşti din arhivele franceze (1801-1812) (cu un studiu introductiv)*, Bucureşti, 1939, p. 19.

[6] Constantin de Grunwald, *Trois siècle de diplomatie russe*, Paris, 1945, p. 154, 156.

[7] *Hurmuzaki/Hodoş*, vol. XVI, p. 853-854.

[8] N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la Istoria Românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului* (mai departe, *Acte şi fragmente*), vol. II, Bucureşti, (1896), p. 446.

[9] *Hurmuzaki/Hodoş*, vol. XVI, p. 858; *Hurmuzaki/Odobescu*, Suplement I[3], p. 58 (iulie 1810).

[10] *Hurmuzaki/Hodoş*, p. 861, 871, 876.

[11] Constantin de Grunwald, *op.cit.*, p. 156.

[12] *Hurmuzaki/Odobescu*, Suplement I[2], p. 567, 572, 579.

[13] *Ibidem*, 581. Ulterior, o parte a acestora, edificată asupra protecţiei „fratelui mai mare", a emigrat în Dobrogea otomană, constituind, după 1812, populaţia bulgară a acestei provincii, până atunci locuite majoritar de turco-tătari şi români.

[14] Maurice Paléologue, *Talleyrand. Romantisme et Diplomatie* (www.talleyrand.org).

[15] *Hurmuzaki/Hodoş*, vol. XVI, p. 884-885 (raport al consului Martin către Champagny, Iaşi, 9 decembrie 1810).

[16] Germaine Lebel, *La France et les Principautes Roumaines*, Paris, 1955, p. 172.

[17] Maurice Paléologue, *op.cit.*

[18] D. A. Sturdza et C. Colescu-Vartic, *Actes et documents relatifs a l'histoire de la régéneration de la Roumanie*, t. 1, Bucarest, 1900, p. 992; cf. Germaine Lebel, *op.cit.*, p. 174.

[19] D. A. Sturdza et C. Colescu-Vartic, *op.cit.*, p. 990 ; Germaine Lebel, *op.cit.*, p. 175.

[20] *Hurmuzaki/Odobescu*, Suplement I^2, p. 598.

[21] *Ibidem.*

[22] Germaine Lebel, *op.cit.*, p. 176.

[23] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 447; *Hurmuzaki/Odobescu*, Suplement 1^2, p. 601-602.

[24] *Hurmuzaki/Odobescu*, Suplement I^2, p. 664.

[25] *Hurmuzaki/Odobescu*, Suplement I^3, p. 357 (jurnalul generalului conte de Langeron).

[26] *Ibidem*, p. 368.

[27] *Ibidem*, p. 369.

[28] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 479 (20 martie 1812); *Hurmuzaki/Odobescu*, Suplemenet I^3, p. 385-386.

[29] *Hurmuzaki/Odobescu*, Suplement I^3, p. 370.

[30] *Ibidem.*

[31] Gabriel effendi Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, t. II, Paris, Leipzig, Neuchâtel, 1900, p. 86-92.

[32] Chantal Lemercier Quelquejay, *Un document inédit sur la campagne de Russie de 1812* în „Cahiers du monde russe", 4/3, 1962.

[33] Theodor Holban, *op.cit.*, p. 91 (doc. 79).

[34] *Hurmuzaki/Odobescu*, Suplement I^3, p. 386 n. 2.

[35] Teodor Holban, *op.cit*, p. 91-92 (doc. 74, 75).

[36] Serge Tatistcheff, *Alexandre Ier et Napoléon*, Paris, 1891, p. 599.

[37] Vezi, N. Iorga, *Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei şi Moruzeştii*, în AARMSI, s.2, t. XXXIII, 1910, p. 147-185 şi, în general, Gheorghe I. Brătianu, *La Bessarabie. Droits nationaux et historiques*, Bucarest, 1943.

NAPOLÉON LE Ier ET LA BESSARABIE

Par son « sens géographique » – une des facettes du génie napoléonien – l'Empereur a su identifier l'importance particulière du Danube, du Constantinople, ainsi que celle des Détroits, pour la Question Orientale.

Une analyse sommaire des relations franco-russes dans les années 1807-1808, des rencontres de Tilsit et d'Erfurt a conduit à la conclusion pressée portant sur la cession à ces occasions des Principautés Roumaines par Napoléon à la Russie. Mais cette interprétation est démentie par la grande importance géostratégique que l'empereur des Français attachait au Danube et aux Détroits, partie de sa politique du Levant.

Alerté par les revers subis par l'Empire Ottoman dans le conflit qui l'opposait à la Russie, Napoléon proposait à la Porte un traité dans lequel la France s'engageait à la soutenir non seulement pour la reconquête des Principautés Roumaines – occupées par les Russes – mais également pour celle de la Crimée. Pourtant, la tentative de l'Empereur de réveiller le souffle guerrier des Ottomans s'est heurté à l'incrédulité, voire la peur du Sultan et de son entourage, désinformés par les agents des pouvoirs ennemis de la France – selon les rapports du général de Langeron – ainsi que par les représentants du Phanar, désireux de maintenir leur position privilégiée dans les Principautés. Malgré ces circonstances, la persévérance de l'Empereur Napoléon, jusqu'au moment du grand affrontement de 1812, a été decisive pour la cession par la Porte seulement de la Béssarabie – la Moldavie entre Prut et Dniestr – à la Russie.

SERGIU IOSIPESCU, doctor în istorie; arheolog, fost director [tiin]ific al Direc]iei Monumentelor, Ansamblurilor [i Siturilor Istorice, editor de izvoare istorice (*Documente privind istoria militar` a poporului român*), autor de studii [i lucr`ri de istorie militar` româneasc` [i universal` din perioada medieval` (*Balica, Dobroti]` [i Ioancu*, 1985) [i modern`; [ef al biroului de istorie militar` din ISPAIM, îngrije[te colec]ia „Marea Neagr` – istorie-geopolitic`" publicat` la Editura Militar` [i preg`te[te lucrarea *Napoléon III [i românii* în cooperare cu Serviciul Istoric al Ap`r`rii din Fran]a.

INTERVEN}IA FRANCO-BRITANIC~ ÎN DOBROGEA ÎN 1854

JEAN NOUZILLE

Începând din 1850, Rusia doreşte dezmembrarea Imperiului Otoman în favoarea sa, în timp ce Anglia consideră că un stat slab prezintă mai multe avantaje decât inconveniente. În plus, Londra nu poate accepta o prezență rusă la Constantinopol.

Înfruntarea dintre cele două imperii începe de la problema Locurilor sfinte, care duce la disputa dintre Franța şi Rusia, ambele dorind să obțină protecția asupra Locurilor sfinte pentru coreligionarii lor. La 8 februarie 1852, sultanul Abdulmecid dă câştig de cauză călugărilor latini susținuți de Franța. Țarul Nicolae I cere protecția Rusiei asupra creştinilor ortodocşi din Imperiul Otoman. Această cerere este exagerată, întrucât în Turcia existau atunci 12 milioane de creştini ortodocşi față de o sută de mii de credincioşi latini. La 3 mai 1853, țarul dă sultanului un ultimatum, care este respins. La 26 iunie, Nicolae I declară războiul sfânt împotriva Imperiului Otoman şi, începând din 3 iulie, armata rusă invadează Principatele Române ale Moldovei şi Țării Româneşti. La 30 noiembrie 1853, flota rusă din Marea Neagră distruge o escadră turcă în portul Sinope.

Rusia s-a izbit atunci de o coaliție franco-britanică. Napoleon al III-lea, dorind să şteargă urmele Tratatului de la Viena din 1815, a folosit ocazia pentru a se alia cu Marea Britanie în scopul limitării expansiunii ruseşti. Problema Locurilor sfinte nu a mai jucat decât un rol secundar în declanşarea conflictului.

Nicolae I refuză părăsirea Principatelor Române, fapt pentru care, la 27 martie 1854, Franța şi Marea Britanie declară război Rusiei, iar acțiunea principală urmează să aibă loc în Marea Neagră. Este necesară realizarea unor operații de diversiune: pe de o parte în Marea Baltică, cu scopul de a pune stăpânire pe fortăreața Bomarsund şi de a bloca Kronstadt, pe de altă parte, în Marea Barents, cu scopul de a distruge portul Kola şi a bloca portul Arhanghelsk, şi, în fine, în Oceanul Pacific, unde urmau să fie distruse fortăreața şi oraşul Petropavlovsk-Kamceatski.

Planurile de campanie

La începutul lunii februarie 1854, o misiune franco-britanică alcătuită din generalul englez Burgoyne şi colonelul francez Ardant, specialişti în fortificații, este trimisă la Constantinopol pentru a intra în contact cu Înaltul Comandament turc şi cu mareşalul Omer Paşa, comandantul-şef din Rumelia, cu scopul de a pregăti operațiile corpului expediționar franco-britanic.

La 12 martie, mareşalul Saint-Arnaud, numit recent comandant al corpului expediționar francez, primeşte de la Napoleon al III-lea instrucțiuni scrise. Suveranul dă sfaturi cu privire la prudența de care va trebui să dea dovadă comandantul-şef, la menținerea stării de sănătate a trupelor şi la măsurile ce vor trebui luate în baza din Gallipoli (Gelibolu). Napoleon al III-lea sugerează trei planuri de campanie pe care mareşalul va trebui să le studieze împreună cu comandanții-şefi englez şi turc în funcție de evoluția situației pe teren. Primul plan vizează să se meargă în întâmpinarea ruşilor în cazul în care aceştia înaintează în direcția Constantinopol, al doilea, să debarce în Crimeea şi să pună stăpânire pe ea, iar al treilea, să debarce la Odessa sau într-un alt punct de pe coasta rusă a Mării Negre.

În primul caz trebuia ocupat obligatoriu portul Varna de pe coasta bulgară şi nu trebuia pierdut nici un moment contactul cu flota aliată, care ar fi asigurat sprijinul de-a lungul coastei. Împăratul precizează că sub nici o formă nu trebuie trecută Dunărea, cu excepția situației în care Austria ar intra în război de partea Aliaților.

Napoleon al III-lea, principalul sprijinitor al Unirii Principatelor Române

Pentru cea de-a doua ipoteză, cea a debarcării în Crimeea, Napoleon al III-lea recomandă alegerea unui punct de debarcare ferit de inamic şi ocuparea portului Balaklava, port important situat în apropierea Sevastopolului. Pentru cea de-a treia ipoteză, debarcarea la Odessa trebuia văzută ca una de sprijin, prea limitată pentru a fi decisivă, cu excepţia cazului contrar în care armata austriacă, în final angajată în conflict, ar pătrunde în Basarabia.

Pregătirea corpului expediţionar

La 11 martie 1854, guvernul francez a decis constituirea unui corp expediţionar denumit Armata Orientului, care a fost pus sub comanda mareşalului de Saint-Arnaud, până atunci ministru de Război. Primul eşalon al acestui corp, constituit din 24 000 de oameni şi 6 200 de cai şi catâri, trebuia concentrat rapid în regiunea Marsilia în vederea îmbarcării sale începând din 19 martie. Cel de-al doilea eşalon al acestui corp, constituit din 10 200 de oameni şi 2 200 de cai trebuia trimis ulterior.

Transportul era complicat prin faptul că jumătate din unităţile Armatei Orientului era staţionată în Algeria, de unde ele trebuiau preluate de către unităţile metropolitane. În plus, navele aveau borduri prea joase pentru a transporta animale de povară sau de călărie, care trebuiau îmbarcate pe vase amenajate în acest scop. Pe de altă parte, efectivele care fuseseră prevăzute pentru 18 martie s-au ridicat la 58 600 de oameni.

Concentrarea de trupe la Gallipoli

Din luna aprilie 1854, generalul Canrobert organizează tabăra fortificată de la Gallipoli, situată pe malul european al Dardanelelor, pentru a primi aici 30 000 de soldaţi francezi şi 20 000 de soldaţi englezi, chiar în momentul în care trupele ruse încep asediul Silistrei, pe Dunăre. Guvernul austriac someză zadarnic Rusia să părăsească Principatele Române.

Ministrul marinei, Théodore Ducos, va face minuni în scurt timp pentru a transporta şi aproviziona corpul expediţionar, Gallipoli fiind situat la 1 500 de mile marine de Marsilia. În raportul său către împărat, datat 8 septembrie 1856, mareşalul Vaillant, ministru de Război, scria că între 1854 şi 1855 Armata Orientului utilizase serviciile a 132 de nave mari ale marinei naţionale, 66 de vapoare şi 1 198 de veliere afectate de către Ministerul de Război, pe lângă navele închiriate în Turcia. Între martie 1854 şi februarie 1856, Ministerul Marinei a transportat la peste 3 000 km, cu nave cu pânze, 274 436 de persoane şi 13 458 de cai, precum şi o mare cantitate de armament şi de materiale, nemaiîntâlnită încă niciodată în istorie[1]. Aproape 170 000 de persoane au fost transportate cu nave de război, întrucât flota logistică era insuficientă şi a fost necesară închirierea în grabă a unor nave comerciale[2]. Pe atunci, o navă cu aburi avea nevoie de opt zile pentru a ajunge din Marsilia, din Toulon sau din Alger până în Dardanele. Un velier remorcat de un vapor avea nevoie de încă două zile, iar unui velier, care trebuia să facă escală la Malta, dacă transporta cai îi erau necesare treizeci de zile. Din cauza curentului potrivnic din Dardanele erau necesare două remorchere cu vapori care să ajute velierele să navigheze prin Strâmtori.

Concentrarea de trupe în Dobrogea

La 19 mai 1854, comandanții-şefi aliați (Saint-Arnaud, Raglan, Omer Paşa) se întâlnesc la Varna. Omer Paşa prezintă situația. El dispunea de 45 000 de oameni la Şumla (astăzi Şumen, în Bulgaria), de 18 000 de oameni la Silistra, de 20 000 la Vidin şi Calafat şi de 6 000 la Varna, deci aproximativ 100 000 de oameni. Conform spuselor sale, ruşii aveau în jur de 45 000 de oameni în fața Silistrei, iar efectivele lor puteau ajunge la 130 000 în interval de o lună şi la 200 000 în interval de două luni, întrucât dinspre Basarabia veneau întăriri. Omer Paşa aprecia că Silistra putea rezista între două şi şase săptămâni. Dar spera că Aliații, care erau la 20 de zile de marş de Varna sau la 24 de ore, dacă veneau pe mare, nu îl vor lăsa să fie zdrobit de ruşi, care pe 21 mai fuseseră, din fericire, respinşi cu pierderi grele de la porțile Silistrei. În noaptea de 22 spre 23 mai, Saint-Arnaud şi Raglan se întâlnesc la Varna cu amiralii Hamelin şi Dundas. Începe discuția despre Crimeea, unde tocmai se afla în recunoaştere o misiune a flotei[3].

În scrisoarea sa din 26 mai 1854 adresată mareşalului Vaillant, Saint-Arnaud precizează că planul său de operații nu mai constă în luarea contactului cu ruşii, ci „în reunirea, dincoace sau dincolo de Varna, parțial pe mare, parțial pe uscat, a totalității armatei, în condiții de pregătire satisfăcătoare". Armata Orientului va ocupa o poziție puternică şi amenințătoare în flancul ruşilor în cazul în care aceştia vor decide să înainteze în direcția Constantinopol. Această opțiune strategică corespunde instrucțiunilor date inițial de către Napoleon al III-lea. Concentrarea Armatei Orientului va fi operată rapid în Dobrogea, unde portul Varna se impunea ca bază de operații.

Asediul Silistrei se prelungeşte. Pierderile ruşilor sunt deja grele, fiind între 1 500 şi 2 500 de oameni uciși în luptă, dar mai ales între 10 000 şi 20 000 de morți din cauza rănilor, privațiunilor şi bolilor, în timp ce epidemiile de tifos şi holeră decimau unitățile.

Brigada 1 a Diviziei 1 franceză, îmbarcată la Gallipoli la 31 mai, debarcă pe 2 iunie la Varna, unde a fost precedată de Divizia 1 engleză. Saint-Arnaud transferă oficial baza de operații a Armatei Orientului de la Gallipoli la Varna[4]. Grație eforturilor marinei franceze, peste 30 000 de soldați francezi şi 20 000 de soldați englezi sunt reuniți la Varna, în timp ce amiralul Bruat şi-a condus flota până la Balcic.

La 10 iulie, 50 000 de soldați francezi, 20 000 de soldați englezi şi 60 000 de soldați turci, cu alte cuvinte 130 000 de oameni, sunt gata să intre în acțiune împotriva a 150 000 de soldați ruşi, din care 33% erau bolnavi. Aflăm însă că, în noaptea de 22 spre 23 iunie, o lovitură de teatru neprevăzută a îndepărtat Armata Orientului de obiectivul său. Într-adevăr, armata rusă a ridicat starea de asediu asupra Silistrei şi a început să părăsească Principatele Române pentru a se replia în Basarabia. Ruşii se retrag, nevoiți să cedeze în fața unor noi amenințări. La 3 iunie 1854, guvernul austriac a cerut celui rus să procedeze la părăsirea Principatelor într-un timp foarte scurt şi la 14 iunie Austria a semnat cu Imperiul Otoman o convenție care o autoriza să pătrundă cu trupe în Țara Românească şi să ocupe principatul până la încheierea păcii între sultan şi țar. La 17 iunie, Prusia îşi declară sprijinul față de Austria. Nicolae I devine conştient de riscul de a-şi vedea armata de la Dunăre despărțită de bazele sale de către armatele a 3-a şi a 4-a austriece staționate în Transilvania.

La 18 iulie este decisă expediția din Crimeea în timpul unui consiliu aliat de război reunit la Varna. A doua zi, o misiune aliată în frunte cu generalii Canrobert şi Brown părăseşte Varna şi se îndreaptă spre Crimeea pentru a alege un punct de debarcare, care va fi Eupatoria. La 31 iulie, orele 22, generalul Canrobert soseşte la Constanța pentru a prelua comanda Diviziei 1.

Apariția holerei

În luna iulie 1854, inamicul principal al Armatei Orientului este holera[5]. În Europa occidentală această boală era cunoscută de puțin timp întrucât prima epidemie de holeră la Paris datează doar din 1832. Ea a făcut însă din nou ravagii în 1849. În iunie 1854 ea este prezentă în sudul Franței, în regiunile Marsilia, Avignon şi Arles unde au fost concentrate trupele corpului expediționar, în special Divizia a 5-a, înaintea îmbarcării. În Orient, holera domneşte în stare epidemică. Epidemia din 1847, pornită din

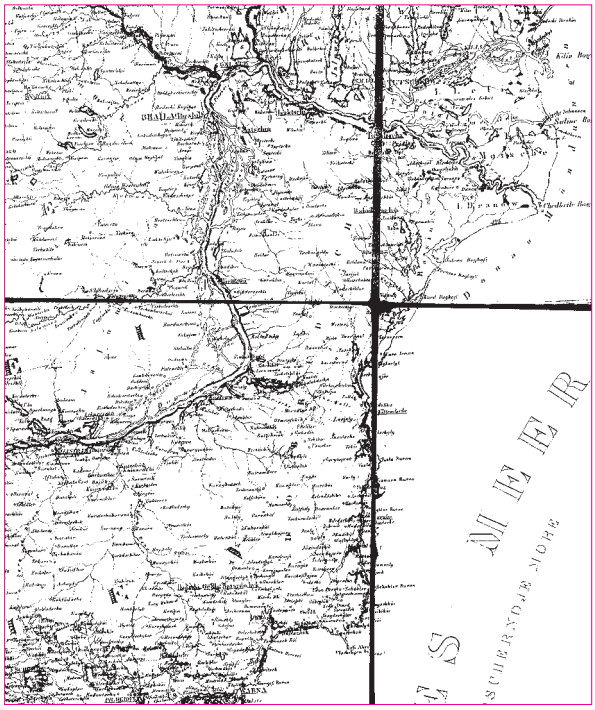

Dobrogea a fost, \n 1854, teatrul de opera]ii al Corpului expedi]ionar franco-britanic (*hart` de epoc`*)

Constantinopol, s-a răspândit în primăvara lui 1848 în Moldova, apoi în Transilvania[6]. În 1854, după ce a decimat armata rusă de la Dunăre, holera se va răspândi curând în corpul expediţionar aliat. La Varna, aflată în legătură directă cu porturile Marsilia, Pireu şi Constantinopol, holera îşi face apariţia pe 9 iulie. La 13 iulie epidemia se răspândeşte la baza din Gallipoli. Consiliul de sănătate al Armatei Orientului se adresează comandantului-şef pentru ca acesta să ia măsuri de dispersare a trupelor. La 18 iulie, când tocmai se decidea întreprinderea campaniei din Crimeea, mareşalul Saint-Arnaud vizitează taberele şi spitalele, prescrie pentru cei nou sosiţi măsuri severe de izolare, însă epidemia câştigă teren. La 20 iulie, 20 de oameni din Regimentul 1 zuavi, recent sosiţi din Franţa, mor la Varna. Spre sfârşitul lunii iulie, trupele franceze pierd 100 de oameni pe zi, fără a pune la socoteală victimele engleze şi turce, precum şi pe cele, mai numeroase, din rândul populaţiei civile. Într-un interval de cincisprezece zile, oamenii încă sănătoşi abia dacă erau suficienţi pentru a transporta bolnavii la ambulanţe şi pentru a îngropa morţii.

În cursul fazei celei mai intense a epidemiei, mareşalul Saint-Arnaud ia iniţiativa să organizeze o lovitură îndrăzneaţă în Dobrogea. În acest scop, el voia:

1. să îndepărteze provizoriu de Varna cea mai mare parte a trupelor pentru a evita riscul de contagiune cât încă mai era timp;

2. să ofere oamenilor posibilitatea de mişcare şi acţiune după o lungă perioadă de inactivitate;

3. să-i pună la încercare pe spahiii din Orient, corp de cavalerie recent constituit din trupe neregulate otomane, *başbuzucii* (în turcă, capete nebune), alcătuiţi în cea mai mare parte din albanezi şi kurzi recunoscuţi pentru cruzimea lor, în special faţă de creştini, şi puşi sub comanda generalului francez Yusuf;

4. să dezinformeze comandamentul rus cu privire la obiectivele reale ale Armatei Orientului, făcându-l să creadă într-o eventuală înaintare în direcţia Deltei Dunării;

5. să creeze o diversiune în beneficiul turcilor;

6. să-i încurajeze pe austrieci să pătrundă în Principatele Române, ceea ce se va întâmpla după 22 august.

Operaţia proiectată trebuia să fie în acelaşi timp o recunoaştere în forţă şi o acţiune care urmărea să-i alunge de pe malul drept al Dunării pe ruşi, despre care se credea că se află încă

acolo, potrivit unei cercetări efectuate cu o săptămână înainte spre Constanța, la 160 de kilometri nord de Varna. Generalul Yusuf va comanda avangarda alcătuită din 2 500 de spahii din Orient şi 700 de călăreți otomani. El va fi urmat de Divizia 1 gata să intervină în ajutorul său, şi la distanță de diviziile 2 şi 3. În instrucțiunile sale date generalului Yusuf, Saint-Arnaud precizează: *„Lovitura voastră să fie rapidă şi viguroasă. Nu avem timp de pierdut în Dobrogea. Veți face în aşa fel încât să vă întoarceți la Varna pe 4 august, pentru a vă îmbarca pe 5 pentru Crimeea"*.

Infernul din Dobrogea

Dobrogea era limitată la vest de Dunăre, la nord de Delta Dunării, la est de Marea Neagră şi la sud de Ludogorie (în turcă, Deli Orman, pădurea nebunului). Era un podiş calcaros, devastat de invazii, cu văi largi prin care treceau cursuri de apă care se vărsau în lacurile şi iazurile mlăştinoase (în turcă *gol*, pe vremuri *Ghiol*) şi cu terenuri aproape deşertice. Mlaştinile favorizau frigurile. Ploile erau rare, primăvara fiind sub formă de averse. Ele săpau râpe în pământul galben. Verile erau toride şi vântul ridica nori de praf. Populația era dispersată. Satele tătare erau formate din locuințe din pământ bătătorit. În nord, relieful era accidentat, cu coline cu vârfurile rotunjite. Înălțimile erau acoperite de păduri, în care se refugiau tâlharii pentru a scăpa de turci. În sud, unde văile erau abrupte, marile păduri de stejari fuseseră devastate de turci. În perioada Războiului Crimeii, medicul francez Camille Allard prezintă Dobrogea ca un veritabil deşert: *„Pământul nu aparține nimănui... Oricine se poate stabili aici şi îşi poate obține produsele după bunul plac"*. El adaugă că în *kaza*-ua Kustendjié (districtul Constanța), *„nu există în acest moment decât 33 de sate locuite"*[7].

Pe 21, 22 şi 23 iulie, trupele franceze încep deplasarea spre nord. Pentru spahiii generalului Yusuf şi pentru oamenii Regimentului 1 zuavi desemnați să se unească cu aceştia, precum şi pentru restul Diviziei 1, comandată provizoriu de generalul Espinasse, obiectivul este Constanța. Divizia 2 a generalului Bosquet se îndreaptă spre Mangalia. Obiectivul Diviziei 3 a prințului Jérôme Napoléon este Bazardjik-ul, aflat la aproximativ cincizeci de kilometri nord de Varna. Divizia 4 a generalului Forey rămâne la Varna pentru a aduna bolnavii în tabăra sa. Pe o distanță de aproape cincizeci de kilometri, la nord de Varna, Divizia 1 traversează o frumoasă regiune foarte bine irigată şi acoperită de păduri, Ludogorie. Dar, brusc, peisajul se transformă, amintindu-le celor cu state mai vechi în Algeria de împrejurimile Saharei. Este Dobrogea, unde nu se vede nici un pom, nici un tufiş, nici un râuleț. Se înfățişează privirii câmpii acoperite de ierburi înalte, mărginite la vest de coline ce coboară spre Dunăre, iar la est de mlaştini care

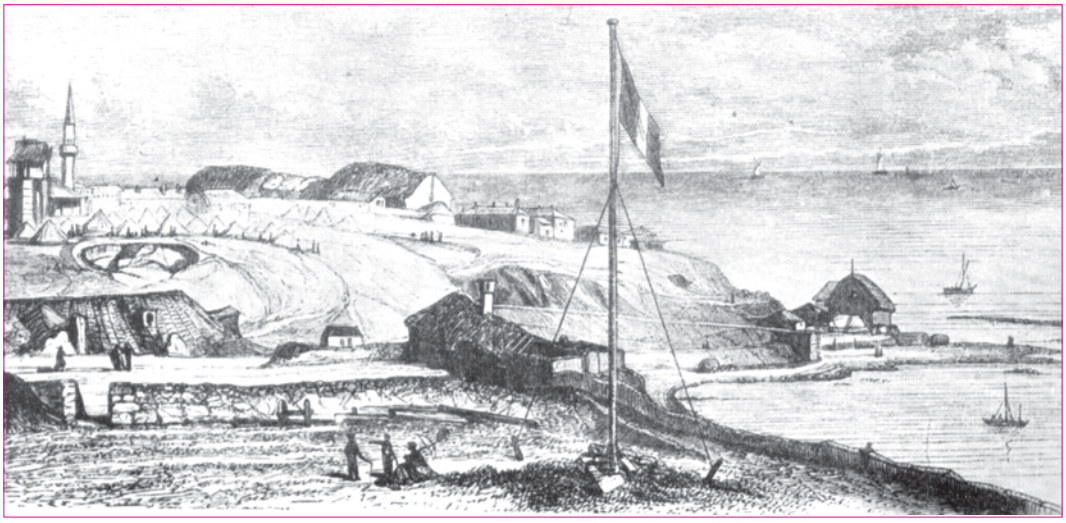

Constan]a \n vremea debarc`rii trupelor franceze (*dup` Camille Allard*)

fac legătura între stepă şi Marea Neagră. Nu mai există drum marcat. Pentru Divizia 1 începe un adevărat calvar. Marşul trupelor se desfăşoară sub o căldură sufocantă, fără a întâlni nici ţipenie. Satele sărace, alcătuite din colibe din pământ uscat, sunt abandonate de populaţie. Târguşorul Mangalia este în ruină. Bazardjik-ul a fost incendiat. Peste tot fântânile nu au decât apă nepotabilă, iar ţinutul li se înfăţişează oamenilor din Divizia 1 aşa cum îi este renumele, un cimitir al armatelor.

La 28 iulie, în împrejurimile Constanţei, spahiii din Orient lovesc un detaşament de cazaci. A doua zi intră în contact cu o unitate de militari ruşi în nordul oraşului. Inamicul pare a fi aproape şi în plină forţă. Generalii Yusuf şi Espinasse decid să înainteze noaptea pentru a-l surprinde. Dar în momentul începerii înaintării, la 30 iulie, dimineaţa devreme, 500 de oameni ai generalului Yusuf rămân întinşi în cortul lor, incapabili să se mişte. Când se luminează, 150 sunt morţi, iar ceilalţi agonizează deja. Asupra spahiilor din Orient şi a celor două batalioane ale Regimentului 1 zuavi care îi însoţeau tocmai se abătuse holera. Colonelul Bourbaki, comandantul regimentului de zuavi, organizează o infirmerie şi transportă acolo 300 de bolnavi. Generalul Yusuf decide să-şi ducă înapoi cavaleriştii spre sud. La 1 august generalul Canrobert îşi reîntâlneşte divizia la Pallas, în apropiere de Constanţa. Practic decimată, ea îşi aducea înapoi bolnavii şi muribunzii pe braţe, pe puşti încrucişate sau pe atelaje improvizate, adunând ranite şi puşti abandonate pentru a nu le lăsa ruşilor. Această penibilă retragere va dura 20 de zile. Generalul Canrobert a îmbarcat 2 000 de bolnavi la Mangalia. Doar în noaptea de 2 spre 3 august 300 de oameni au murit de holeră. Din cele două batalioane ale Regimentului 1 zuavi nu s-au întors decât câţiva[8], care au fost îmbarcaţi la Constanţa pe vaporul *Pluton*. La 9 august cei care mai rămăseseră din Divizia 1 sosesc la Kavarna, unde mor şi ultimele victime ale epidemiei[9]. La 20 august, Divizia 1 a revenit pe platoul Franka, aproape de Varna. Nu număra mai mult de 4 600 de oameni din cei 12 000 existenţi la plecare. În ceea ce-i priveşte pe spahiii din Orient, mai rămăseseră doar 300 din 2 500. Trupele rămase la Varna nu au fost nici ele cruţate, iar flota a îndurat şi ea epidemia. La 17 august, marina înregistra 800 de morţi şi 1 200 de bolnavi. Înălţând pânzele la 11 august, bastimentele sunt îndepărtate de focarul de epidemie şi revin câteva zile mai târziu, când flagelul începe să scadă. Armata Orientului va duce epidemia de holeră în Crimeea, unde vor muri de această boală mareşalul Saint-Arnaud, lordul Raglan, generalul englez Tylden şi generalul sard Alexandro de la Marmora.

Concluzii

Expediţia din Dobrogea s-a dovedit dezastruoasă pe plan sanitar. În mai 1854, Omer Paşa declara că „*fiecare zi petrecută de ruşi în Dobrogea era o bătălie câştigată*" (pentru Aliaţi – n.red.). Saint-Arnaud, care se pare că nu fusese informat asupra epidemiei de holeră care lovea armata rusă de la Dunăre, a fost criticat pentru decizia organizării acestei expediţii. Cu toate acestea, grija sa de a-şi scăpa oamenii de aglomeraţia din jurul Varnei s-a dovedit salutară, în pofida oboselii la care au fost supuşi soldaţii din cauza deplasării în plină căldură şi pe un teren dificil. Ar fi fost mai rău să rămână la Varna întrucât holera s-a dezlănţuit cu cea mai mare violenţă începând din 21 iulie, în timpul absenţei celor trei divizii. Holera nu a fost contractată în Dobrogea, întrucât cele două batalioane de zuavi plecate pe nave de la Varna la Constanţa numărau deja 12 morţi la sosire. Atunci când holera, tifosul şi scorbutul decimau Armata Orientului, Michel Lévi, inspector general al serviciului medical militar, medicul-şef al Armatei Orientului, lupta împotriva inerţiei, rutinei şi relei-voinţe ale administraţiei militare, care refuza să aplice indicaţiile sale şi măsurile de profilaxie. Cunoscut pentru tratatul său de igienă, bun specialist datorită experienţei în timpul epidemiei de holeră în Franţa, el foloseşte cu succes anestezia şi înfiinţează primul spital al Armatei Orientului. Încă din luna iulie 1854, el redactează rapoarte cu privire la focarele epidemiei de holeră.

Din punct de vedere militar, expediţia franco-britanică în Dobrogea, destinată să împiedice

armata rusă de la Dunăre să înainteze în direcţia Constantinopol, şi-a îndeplinit rolul şi a încurajat Austria să se apropie de Aliaţi, constrângându-i pe ruşi, slăbiţi de epidemia de holeră, să părăsească Principatele Române.

[1] Eugène Pick de l'Isere, *Les fastes de la guerre d'Orient*, Paris, 1858.

[2] Etienne Taillemite, *Campagnes de Crimée, aspects navals*, în Jean Tulard (sub dir.), *Dictionnaire du Second Empire*, Paris, 1995, p. 381.

[3] Service historique de la défense (Serviciul Istoric al Armatei) (SHD), Département de l'armée de terre (Departamentul trupelor terestre) (DAT), Dosar 1 G 19, 16-31 mai 1854, expediţia de la Kerci.

[4] SHD, DAT, Vincennes, 1 G 3 (iunie 1854).

[5] Ibidem, 1 G 4 (iulie 1854). Sunt semnalate cazuri de holeră în unităţile Diviziei a 5-a ajunsă la Gallipoli.

[6] Ioan Bolovan, *Consideraţii asupra epidemiei de holeră din Transilvania*, în „Studia Universitatis Babeş Bolyai", Historia, XXXV, I 1990, Cluj-Napoca, 1990.

[7] Camille Allard, *Mission médicale dans la Tartarie-Dobroudja*, Paris, 1877, pp. 7-8.

[8] Soldaţii francezi morţi la Constanţa au fost înmormântaţi în apropierea portului, la malul mării. Ei au fost exhumaţi pentru prima dată în 1904, pentru a permite construirea cazinoului, apoi, pentru a doua oară, în 1925, pentru ca apoi să fie înmormântaţi în noul cimitir principal, unde un monument îi readuce în amintire.

[9] SHD, DAT, Vincennes, 1 G 5, scrisoare din 9 august 1854.

L'INTERVENTION FRANCO-BRITANNIQUE EN DOBROUDJA EN 1854

L'expédition de Dobroudja se révèlé désastreuse sur le plan sanitaire. Saint-Arnaud, qui ne semble pas avoir été renseigné sur l'épidémie de choléra qui frappait l'armée russe du Danube, a été critiqué pour avoir décidé cette expédition. Cependant, son souci de faire échapper ses hommes à l'entassement autour de Varna s'est révélée salutaire, malgré la fatigue imposée aux soldats par des marches en pleine chaleur et dans un terrain difficile. Le pire aurait été de rester à Varna car, pendant l'absence des trois divisions, le choléra s'est déchaîné le plus violemment à partir du 21 juillet. Le choléra n'a pas été contracté en Dobroudja car les deux bataillons de zouaves partis par bateau de Varna à Constantza comptaient déjà 12 morts à leur arrivée. Alors que le choléra, le typhus et le scorbut déciment l'armée d'Orient, le médecin général inspecteur du service de santé militaire Michel Lévy, médecin chef de l'armée d'Orient, lutte contre l'inertie, la routine et le mauvais vouloir de l'administration militaire, qui refuse d'appliquer ses instructions et ses mesures de prophylaxie. Connu pour son Traité d'Hygiène, fort de son expérience lors de l'épidémie de choléra en France, il développe l'anesthésie et crée à l'armée d'Orient le premier hôpital. Dès le mois de juillet 1854, il a rédigé des rapports sur les foyers de l'épidémie de choléra.

Au point de vue militaire, l'expédition franco-britannique en Dobroudja, destinée à empêcher l'armée russe du Danube de progresser en direction de Constantinople, a rempli son rôle et elle a encouragé l'Autriche à se rapprocher des Alliés, contraignant les Russes, affaiblis par l'épidémie de choléra, à abandonner les principautés roumaines.

JEAN NOUZILLE, fost elev al {colii speciale militare interarme de la Saint-Cyr-Coetquidan [i al Înv`]`mântului militar superior [tiin]ific [i tehnic, a fost ofi]er de carier`, participând în special la r`zboaiele din Indochina [i Algeria. Doctor în litere, licen]iat al Institutului de Înalte Studii Europene, specialist în istoria Europei Centrale [i de Sud-Est, el a fost profesor la {coala special` militar` de la Saint-Cyr [i [ef de lucr`ri la Universitatea de {tiin]e Umaniste [i la Centrul de Studii Germanice din Strasbourg. În plus, el este autor al lucr`rilor *Histoire des frontières, l'Autriche et l'Empire ottoman (Istoria frontierelor, Austria [i Imperiul Otoman)* (1991), *Transylvanie, terre de contacts et de conflits (Transilvania,]inut al leg`turilor [i al conflictelor)* (1994) [i *La Moldavie. Histoire tragique d'une région européenne (Moldova. Tragica istorie a unei regiuni europene)* (2004).

ROMÂNIA {I R~ZBOIUL FRANCO-PRUSIAN DIN 1870-1871

conf. univ. dr. MARIA GEORGESCU

Războiul franco-prusian, declanşat la 19 iulie 1870 şi încheiat la 26 februarie 1871 cu înfrângerea Franţei şi semnarea Tratatului de pace de la Frankfurt pe Main, a schimbat raportul de forţe politice pe plan european şi a determinat reorientări de politică externă pe continent şi, implicit, în România. Conflictul a fost precedat de o acţiune diplomatică ingenios manevrată de cancelarul german Otto von Bismarck, care s-a asigurat de neintervenţia Rusiei şi Austro-Ungariei, şi s-a desfăşurat în condiţiile în care Marii Britanii – conform rolului său de păstrătoare a balanţei de putere pe continent – îi convenea o Germanie unită, ca o contrapondere faţă de tendinţele hegemonice ale Franţei.

Înfrângerea militară suferită de armata franceză a scos de pe scenă regimul lui Napoleon al III-lea, care contase pe victorie ca să se fortifice pentru a-şi redobândi primatul pe continent în faţa unei Prusii ce se îndrepta cu paşi repezi spre desăvârşirea unificării Germaniei în jurul ei. În final, prin întreaga sa politică de susţinere a principiului naţionalităţilor, opus legitimismului monarhic instituit la Viena în 1815, Napoleon al III-lea, după cum subliniază Henri Kissinger, „a aruncat diplomaţia europeană într-o stare de haos, din care Franţa nu s-a ales cu nimic pe termen lung şi de care au beneficiat celelalte naţiuni. Napoleon a făcut posibilă unificarea Italiei [şi a Principatelor Române – n.n.] şi, fără să vrea, a incitat la unificarea Germaniei – două evenimente care au slăbit Franţa din punct de vedere geopolitic şi au distrus baza istorică a influenţei franceze dominante în Europa Centrală". Deşi apreciat „enigmatic de inteligent" în acţiunea sa de desfiinţare a Sfântei Alianţe, ce ţinuse Franţa în izolare, Napoleon al III-lea şi-a lăsat ţara în momentul abdicării mai izolată decât fusese pe timpul epocii dominate de Metternich[1]. Germania lui Bismarck a devenit astfel o putere continentală cu rol decisiv.

În România, conflictul franco-prusian a determinat îngrijorări şi luări de poziţii, atât în rândul guvernanţilor şi al diverselor grupări politice, cât şi în cel al opiniei publice[2]. Pornind de la premisa că iminenta modificare a raportului de forţe pe plan european, ca urmare a acestui eveniment, implica efecte şi asupra României, lupta politică internă s-a acutizat, cu repercusiuni asupra domnitorului Carol, ducând chiar la o criză dinastică. Declaraţia de război a Franţei adresată Prusiei – al cărei cancelar manevrase abil situaţia pentru a se ajunge la acest conflict pornit de la succesiunea unui prinţ de Hohenzollern la tronul Spaniei (prinţul Leopold, fratele domnitorului Carol) – nu a făcut decât să amplifice tensiunile deja existente pe scena politică românească. Au fost emise păreri diferite, de la susţinerea participării la război de partea Franţei până la poziţia de neutralitate faţă de ambele puteri beligerante, poziţie adoptată oficial şi de guvernul conservator condus de Emanoil Costache Epureanu (20 aprilie/2 mai-18/30 decembrie 1870). În noua conjunctură externă şi în condiţiile în care Rusia încerca să-şi recucerească poziţiile în bazinul pontic şi la Dunăre, pierdute după Războiul Crimeii, au fost lansate şi soluţii politice pentru transformarea României într-un stat independent, păstrând garanţia marilor puteri.

Declanşarea ostilităţilor a provocat din primele momente o reacţie promptă de manifestare a simpatiei şi solidarităţii în favoarea Franţei şi chiar de implicare directă la acţiunile militare, atât la nivelul celei mai mari părţi a opiniei publice româneşti, cât şi al majorităţii grupărilor politice. Exprimarea deschisă a sentimentelor de afecţiune pentru una dintre părţi era explicabilă. Franţa lui Napoleon al III-lea – fireşte, interesată în jocul de putere să-şi asigure influenţa politică şi economică la gurile Dunării – a avut un rol activ şi uneori decisiv în cadrul concertului marilor puteri europene asociate la garantarea existenţei unui nucleu de stat modern românesc. În plus, exista o puternică afinitate spirituală a multor personalităţi ale României cu cultura şi ideologia franceze.

Guvernul conservator condus de Emanoil Costache Epureanu a adoptat o pozi]ie de neutralitate fa]` de r`zboiul franco-prusian, dar binevoitoare fa]` de Fran]a

Majoritatea oamenilor politici a susținut curentul de simpatie şi solidaritate necondiționată pentru Franța, îndeosebi liberalii radicali conduşi de I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti, care şi-au exprimat zgomotos şi ostentativ poziția, având la dispoziție pentru propagandă cotidianul „Românul". Liberalii radicali au folosit acest prilej pentru intensificarea şi extinderea curentului antidinastic din țară, considerând că era un moment favorabil pentru recâştigarea puterii şi înlăturarea lui Carol, pe care sentimentele şi interesele îl împingeau spre țara de origine. În opinia lor, domnitorul trebuia îndepărtat printr-o mişcare insurecțională, iar republica ce urma să se proclame ar fi trecut de partea Franței latine şi protectoare. Prințul străin a fost atacat prin violențe de limbaj şi prin zgomotoase întruniri publice antidinastice. La încordarea situației a contribuit printre altele şi susținerea de către Carol a concesiunii Strousberg pentru construcția de căi ferate, fapt ce a provocat o legitimă frământare legată de malversațiunile întreprinzătorului.

Parlamentul român a reflectat încordarea din viața politică prin dezbaterile sale furtunoase, cauzate de înverşunarea cu care o parte din membrii lui au somat guvernul conservator să joace un rol activ alături de Franța în conflictul cu Prusia. Chiar înainte de începerea ostilităților, în Camera Deputaților a avut loc o răsunătoare interpelare a lui N. Blaremberg, prin care acesta declara că „orice altă politică decât cea franceză ar fi contrară sentimentelor națiunii şi aspirațiilor seculare ale românilor şi ea ar întâmpina în țară o rezistență de neînvins". Deputatul conservator făcea aluzie la domnitorul Carol, care dirija politica țării „ghidat de interese personale şi egoiste". Declarând că România nu va uita niciodată aportul Franței la constituirea şi consolidarea statului român modern, preşedintele Consiliului de Miniştri a apreciat că guvernul român nu era în măsură să se implice în acest război şi s-a pronunțat pentru o strictă neutralitate. În şedința din 5/17 iulie 1870, prin deputatul de Iaşi, Alexandru I. Gheorghiu, s-a cerut ministrului de externe Petre P. Carp să-şi precizeze poziția printr-o declarație politică, făcându-se din nou referire la ingerințele lui Carol în politica externă. Peste câteva zile, sub presiunea Camerei şi în pofida educației sale germane, şeful diplomației române s-a văzut nevoit să răspundă: „Acolo unde luptă rasa latină este şi România. Acolo unde flutură drapelele Franței sunt şi interesele şi simpatiile noastre"[3]. Prin această poziție., P. P. Carp nu făcea decât să salveze situația domnitorului, după cum explica în scrisoarea din 30 iulie/11 august 1870 trimisă agentului diplomatic român de la Istanbul, dar „pericolul odată trecut, guvernul nu va lua nici o atitudine" ostilă, ci îşi menținea neutralitatea[4].

Într-adevăr, guvernul Epureanu, dominat şi afectat de acest război, s-a plasat pe o poziție realistă, de neutralitate, față de conflictul franco-prusian, dar cu simpatie declarată față de Franța, poziție receptată pozitiv la Paris. Aşa cum reiese din nota din 28 iulie 1870 a ministrului de externe francez, A. Gramont, transmisă girantului consulului francez de la Bucureşti, Patrimonio, atitudinea guvernului de la Bucureşti era „cea mai indicată pentru România". Contactul direct cu societatea românească l-a determinat pe Patrimonio să socotească atitudinea României mai mult „filofranceză ca o consecință a influenței exercitate de Franța"[5]. De altfel, la 9 august 1870, Ioan Strat, agentul diplomatic român de la Paris, îl încredința pe prințul La Tour d'Auvergne, ministrul de externe francez, că succesele parțiale ale Prusiei nu au modificat cu nimic politica guvernului său față de Franța, care poate conta oricând pe sprijinul României. În final sublinia că „națiunea română şi guvernul român n-au azi decât o singură dorință, aceea de a vedea strălucind steagul

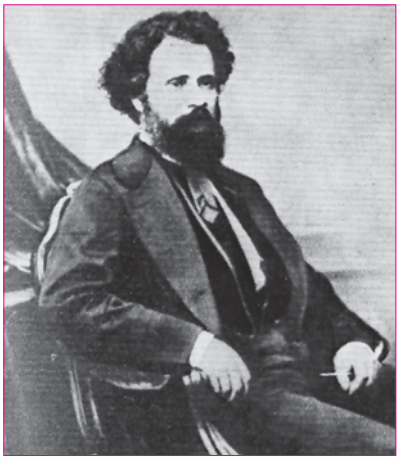

Liberalii radicali, reprezenta]i de Ion C. Br`tianu [i C. A. Rosetti, au exprimat o profund` simpatie [i solidaritate cu Fran]a

Franței în vechea sa splendoare"[6]. În scrisoarea de răspuns, şeful de la Quai d'Orsay exprima mulțumirile şi satisfacția cabinetului său față de poziția consecventă a guvernului de la Bucureşti[7].

Deşi guvernul conservator condus de Emanoil Costache Epureanu a interzis manifestațiile de simpatie pentru Franța ca să evite transformarea lor în acțiuni antidinastice, acestea s-au făcut simțite. În timp ce pe front, armata prusiană dobândea victorii, grupul de liberali radicali condus de Eugeniu Carada a organizat o conspirație republicană ce a reuşit să instaureze doar o republică de o zi (8/20 august 1870) la Ploieşti. Lipsită de sprijin popular, revolta declanşată de Al. Candiano-Popescu a fost înăbuşită prin intervenția armatei. Atmosfera încinsă a făcut ca fruntaşii acestei acțiuni, deşi arestați şi deferiți justiției, să fie repede achitați.

Situația s-a complicat în toamnă când opoziția contra domnitorului s-a întărit, guvernul nefiind capabil să găsească ieşirea din criză. În aceste condiții, Carol a adresat, în noiembrie 1870, scrisori suveranilor Rusiei, Austro-Ungariei, Marii Britanii, Prusiei şi Italiei în care îşi exprima temerea că nu putea stăpâni patimile politice interne şi propunea ca soarta țării să fie reglementată de viitorul congres de pace european. Carol a încercat să obțină chiar consimțământul puterilor garante (cu excepția Franței republicane) pentru proclamarea independenței, dar – aşa cum consemnează în memoriile sale – cancelarul Bismarck s-a opus.

Acțiunile antidinastice şi tensiunile politice alimentate de războiul franco-prusian au atins punctul culminant prin manifestația de simpatie pentru Franța desfăşurată la Bucureşti în ziua de 10/22 martie 1871, când colonia germană din Capitală sărbătorea în sala „Slătineanu" („Capşa" de azi) aniversarea împăratului Wilhelm I. În aceste împrejurări, domnitorul Carol şi-a exprimat din nou intenția de a abdica. Momentul critic a fost depăşit prin înlocuirea guvernului liberal prezidat de Ion Ghica (18/30 decembrie 1870-11/23 martie 1871) cu unul conservator condus de Lascăr Catargiu (11/23 martie 1871-31 martie/12 aprilie 1876), după care viața politică românească va urma un făgaş normal.

În atmosfera de aversiune antiprusiană din timpul conflictului, o conduită aparte a avut-o gruparea conservatorilor moderați din jurul lui Vasile Boerescu, fruntaş politic apropiat domnitorului, la care s-au raliat şi oameni politici cu vederi liberale moderate, de pildă Dimitrie Ghica, care au adus o notă de cumpătare şi prudență în viața politică şi în opinia publică[8]. Fără a umbri în vreun fel simpatiile şi recunoştința pentru Franța, arătate de români sub diverse forme, această grupare de centru a pledat permanent – îndeosebi prin intermediul ziarului „Pressa" – pentru plasarea țării pe o linie de neutralitate efectivă, invocând principiul rațiunii de stat. Gruparea lui Vasile Boerescu propaga ideea că națiunile trebuiau să se călăuzească după interese autentice şi nu „după inspirațiunile de inimă" sau „după afecțiunile de origine". Neutralitatea României implica totodată o activitate intensă în vederea pregătirii națiunii pentru apărare în cazul unui atac extern sau în situația în care ar fi fost nevoită să admită tranzitarea terito-

riului său de către trupe străine. Îngrijorarea venea atât dinspre Rusia, mai ales după aflarea intenţiilor Sankt-Petersburgului de a anula clauza de neutralizare a Mării Negre, cât şi dinspre Austro-Ungaria care considera România „un focar de revoluţiuni şi un arsenal de arme" ce trebuia distrus. În acel moment de criză, liderii acestei grupări au militat pentru temperarea luptelor politice, mai ales dintre conservatori şi liberalii radicali, încercând să-i determine pe aceştia din urmă să înceteze acţiunile antidinastice ce expuneau ţara la primejdii externe. Simpatia faţă de Franţa nu trebuia să genereze atitudini antigermane, mai ales că victoria Prusiei se dovedea a fi iminentă. România putea dobândi astfel un adversar ce-şi realizase o poziţie decisivă în politica europeană. În acest sens, într-un articol din „Pressa" se preciza: „Am manifestat pentru Franţa toate simpatiile noastre; nu am ascuns nimic din afecţiunile noastre de gintă; am urat tot succesul precum se urează unei bune rude; dar cu toate urările şi manifestările noastre inofensive, Francia a fost din nefericire biruită şi probabil că va suferi legea învingerii. Apoi simpatia noastră pentru Francia nu a fost şi nu poate fi o cauză de ostilitate contra Prusiei".

Spiritul de moderaţie promovat de gruparea Boerescu avea în vedere dobândirea deplinei emancipări politice pe calea luptei diplomatice, pe care şi domnitorul Carol o promova. Astfel, liderul acestei grupări a lansat în noiembrie 1870, prin ziarul „Pressa", o amplă campanie de reorientare a opiniei publice româneşti în această direcţie. Vasile Boerescu preconiza transformarea României într-un regat neutru şi independent, asemănător Belgiei, sub dinastia lui Carol de Hohenzollern şi având garanţia marilor puteri. Planul său de independenţă se baza pe speranţa încheierii conflictului franco-prusian printr-un congres de pace, asemănător celui de la Paris din 1856, în care noile condiţii de echilibru european, inclusiv statutul internaţional al României, urmau a fi discutate şi reglementate. El demonstra că România trebuia să fie „un bulevard la porţile Orientului", o zonă neutră între imperiile rus, otoman şi habsburgic, ce asigura o mai mare stabilitate. Prin transformarea României într-un regat suveran se satisfăceau atât dorinţele românilor, cât şi interesele de echilibru european, desăvârşindu-se opera începută în 1856, dar incompletă ca urmare a contradicţiilor dintre marile puteri.

Planul de independenţă politică promovat de „Pressa" a reactivat acest ideal în conştiinţa politică românească, producând o vie însufleţire în opinia publică, dar şi dezbateri intense ce au stârnit critici din mai multe direcţii ale spectrului politic. De pildă, ruperea echilibrului european prin slăbirea Franţei era privită cu precauţie de liberalii radicali care vedeau deschise astfel

Vasile Boerescu, liberal moderat apropiat domnitorului Carol I, a pledat pentru neutralitatea efectiv` a României

porţile pentru expansiunea Rusiei şi Austro-Ungariei în zonă, posibil sprijinite chiar de Prusia. Liberalii moderaţi considerau că acest proiect este de inspiraţie rusească, urmărind să desprindă România de sub garanţia colectivă pentru a o acapara mai uşor. Descătuşarea de suzeranitatea otomană nu era considerată oportună în acele condiţii externe, Boerescu fiind învinuit că, proclamând independenţa, România ar pierde protecţia marilor puteri.

Deşi Boerescu a explicat pe larg că noul statut internaţional s-ar fi înfăptuit pe căi diplomatice şi nu prin revoluţie, în pofida mijloacelor legale şi a spiritului moderat, soluţia lui s-a dovedit neviabilă. Interesele divergente ale marilor puteri în sud-estul continentului nu făceau posibilă o înţelegere internaţională prin care România să dobândească independenţa politică şi o neutralitate absolută, consimţite mai ales de imperiile

vecine. Frământările politice şi tendinţele de emancipare politică, din vara şi toamna anului 1870, din România au trezit îngrijorarea puterilor garante. Reprezentanţii lor de la Istanbul şi-au manifestat dezaprobarea faţă de această situaţie, atenţionând în ianuarie 1871 pe agentul diplomatic român Ion Bălăceanu că, în caz de revoluţie şi de schimbare a statutului politic al ţării, Unirea va fi abolită, iar Porţii i se va conferi autoritate absolută. Marea Britanie, păstrătoarea echilibrului politic în sud-estul continentului, alarmată de tendinţele Rusiei de a modifica clauzele tratatului din 1856 referitoare la navigaţia pe Dunăre şi Marea Neagră, privea cu suspiciune manifestările de politică externă ale grupării Boerescu. Astfel, guvernul român s-a văzut nevoit să asigure

Ministrul de Externe, Petre P. Carp, a fost nevoit s` recunoasc`: „Acolo unde flutur` drapelele Fran]ei sunt [i interesele [i simpatiile noastre“

Londra că în acel moment era satisfăcut de statutul politic internaţional care-i garanta securitatea de stat autonom.

Războiul franco-prusian nu s-a încheiat cu un congres de pace european care să ia în discuţie şi revendicările de independenţă ale României. Conferinţa marilor puteri de la Londra (ianuarie-martie 1871), ce a îngăduit Rusiei să-şi reintroducă flota în Marea Neagră şi să-şi recapete dreptul de a reconstrui arsenale pe litoralul pontic, nu a afectat statutul internaţional al României, reafirmând principiul neintervenţiei în problemele interne fără învoirea celorlalte puteri garante.

Războiul franco-prusian a avut un impact puternic şi în opinia publică românească, ţinută la curent prin presă, atât cu operaţiile de pe front, cât şi cu tensiunile vieţii politice. Ziarul „Românul”, condus de C. A. Rosetti, a fost cel care a urmărit cel mai consecvent evenimentele, exaltând sentimentele profranceze ale românilor prin articole scrise patetic şi influenţând cititorii în direcţia urmărită de liberalii radicali.

Simpatia pentru cauza Franţei a căpătat forme concrete, de la înscrierea de voluntari în armata franceză până la liste de subscripţie pentru adunarea de fonduri pentru răniţi şi familiile acestora.

Mai mulţi români entuziaşti, mai ales dintre cei care studiau sau studiaseră în Franţa, au încercat pe căi diplomatice să obţină autorizaţia guvernului francez să lupte sub steagul Franţei. Demersul în acest sens al ministrului de externe, P. P. Carp, nu a fost onorat „nefiind admis ca ofiţerii străini să urmărească operaţiile militare din Franţa”, după cum se arăta în răspunsul omologului său de la Paris din 7 august 1870[9]. În pofida acestei restricţii, o serie de români au plecat să lupte ca voluntari în armata franceză. Printre aceştia s-a distins maiorul Constantin Pillat, fost elev al Şcolii Politehnice din Paris şi al Şcolii de aplicaţie de la Metz, ajuns deputat. El a fost înrolat la statul major al Corpului 18 armată, dislocat în Armata Loirei şi în Armata de Est, comandat de generalul Bourbaki. După război, îi declara fostului său comandant: „Generale, când am venit să ofer spada şi sângele meu în serviciul Franţei în pericol, n-am ascultat numai îndemnul inimii mele pentru nobila voastră ţară. Ca reprezentant al poporului în Adunarea Naţională aduceam cu mine urările unanime ale tuturor românilor, mărturia sincerei lor iubiri şi a extremei lor recunoştinţe”. Atitudinea angajată a deputatului C. Pillat a fost considerată în presa franceză ca un simbol al preţuirii şi dăruirii poporului român, ai cărui reprezentanţi exprimaseră în Parlament aceste simţăminte şi de aceea „Franţa era datoare să dea ţării lui iubire pentru iubire!”. Ziarul „La Gironde” din Bordeaux, prin articolul jurnalistului Gratien Cabanes, aprecia atitudinea românilor în acest conflict şi atenţiona oamenii de stat francezi „să-şi amintească la timp că este pe ţărmurile Dunării o soră vitează care ne-a rămas credincioasă. Franţa

şi România sunt unite printr-un curent de frăţească simpatie pe care nu-l poate nimici nici ambiţiunile regilor, nici lăcomia cuceritorilor”[10].

Un alt voluntar a fost Titus Dunca, încadrat în Regimentul 1 de franctirori, apoi în legiunea străină din Armata Loirei şi din Armata Bretaniei, care s-a distins în luptele de la Saisson (7 septembrie 1870) şi Orleans (12 octombrie 1870) unde a fost rănit, faptele sale de arme fiind evocate în presa franceză. El a fost totodată corespondent de război al ziarului „Românul”[11].

În Armata Loirei au fost înrolaţi tinerii Ghica şi Moruzi Zvorişteanu (student de 19 ani rănit de trei ori), iar în Armata de Vosges, I. Valentineanu, directorul ziarului „Reforma”, care încercase împreună cu M. Diamandi să organizeze o legiune română; în garda naţională din Paris s-a aflat căpitanul Beller, iar în legiunea străină, sublocotenentul Vidraşcu. Dintre ofiţerii români aflaţi la studii la Paris au rămas să lupte Constantin Brătianu şi căpitanul N. Popescu. Repartizat pe lângă statul major al diviziei comandate de generalul Correard, căpitanul Popescu a luat parte la toate acţiunile acestei mari unităţi, fiind decorat cu „Legiunea de onoare”. Ziarul „Românul” s-a străduit în 1871 să întocmească o listă, de altfel incompletă, a combatanţilor români, printre care figurau şi români din Transilvania, ca de exemplu Ion Bistriceanu, răpus de gloanţe la Mulhouse la 8 septembrie 1870[12].

Implicarea directă a românilor pe parcursul întregului război s-a făcut şi prin participarea medicilor şi studenţilor în ambulanţele franceze şi cele internaţionale care au însoţit trupele pe câmpul de luptă. De înscrierea lor s-a îngrijit dr. Carol Davila, trimis la rândul său într-o misiune extraordinară cu o coloană de ambulanţe în armata mareşalului Bazaine[13]. Tot el, alături de generalul C. Năsturel-Herescu, Scarlat Creţulescu, Gr. Cantacuzino ş.a. au constituit un comitet pentru colectarea banilor necesari organizării unei ambulanţe române, pentru ca „şi steagul românesc să fâlfâie printre drapelele internaţionale ale ambulanţelor trimise conform Convenţiei de la Geneva”[14]. Publicaţiile vremii au reţinut multe din numele şi faptele acestor slujitori ai lui Esculap[15]. Printre cei care s-au remarcat, a fost spre exemplu Dimitrie Vitzu din Galaţi, care a însoţit într-o ambulanţă internaţională armata generalului Bazaine în campania Rinului, a luat parte la asediul cetăţii Metz, după a cărui capitulare a condus răniţii în Belgia. Pentru serviciile aduse a fost decorat, iar la 28 august 1874 a primit dreptul de a purta însemnele Crucii Roşii Internaţionale[16].

Consulul Franţei de la Iaşi, Delaporte, sublinia în raportul său din 9 iunie 1871 către ministrul de externe de la Paris, Jules Favre, că „simpatia moldo-valahilor pentru Franţa a continuat să se manifeste într-o manieră irecuzabilă, atât la Bucureşti, cât şi la Iaşi”, chiar şi după încetarea ostilităţilor. Românii au contribuit alături de rezidenţii francezi la strângerea de fonduri pentru militarii francezi răniţi, doamnele din Iaşi şi Botoşani constituind în acest scop comitete speciale. Luând cunoştinţă de aceste noi dovezi de preţuire pentru Franţa, şeful de la Quai d’Orsay transmitea la 17 iunie 1871 întreaga gratitudine a guvernului său pentru poporul român[17].

Rezultatul războiului din 1870-1871, ce a estompat o vreme rolul de mare putere al Franţei, a condus la reevaluarea politicii externe româneşti, accentuându-se orientarea acesteia spre Germania. Acest fapt a impus apropierea de Austro-Ungaria şi Rusia care, sub impulsul lui Bismarck, acţionau aparent în bună înţelegere în sud-estul continentului într-o Europă dominată de „Alianţa celor trei împăraţi” (1873). Nemaiputând să acţioneze pe cale revoluţionară spre a-şi câştiga independenţa, fapt înţeles şi de liberalii radicali, guvernul român a optat pentru calea diplomatică, aliniindu-se la noua ordine conservatoare şi bazându-se pe concursul celor trei puteri ale „Nordului”. În pofida simpatiilor tradiţionale faţă de Franţa, relaţiile politico-militare ale României cu Republica a III-a, fără a fi complet eludate, s-au restrâns mult, menţinându-se mai pregnant în domeniul spiritual.

---

[1] Henri Kissinger, *Diplomaţia*, ediţia a II-a, BIC ALL, Bucureşti, 2002, p. 89-90.

[2] Vezi, pe larg: Beatrice Marinescu, Şerban Rădulescu-Zoner, *Le peuple roumain et la guerre franco-prussienne de 1870-1871*, în „Revue Roumain d’Histoire”, nr. 2 din 1971, p. 329-343; Apostol Stan, *O acţiune politică pentru cucerirea independenţei naţionale în timpul războiului franco-prusian (1870-1871)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, nr. 4 din 1973, p. 749-765.

[3] „Monitorul oficial”, nr. 159 din 22 iulie 1870, p. 775; nr. 161 din 24 iulie 1870, p. 783.

[4] Apud Beatrice Marinescu, Şerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.,* p. 333 .

[5] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare ANIC), Microfilme Franţa, rola 15, vol. 34, f. 295; 307-308; 314-318; 332-334.

[6] Ibidem, f. 363-364.

[7] Ibidem, f. 368.

[8] Vezi şi Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independenţă (1859-1877),* Bucureşti, 1979, p. 378-384.

[9] ANIC, Microfilme Franţa rola 15, vol. 34, f. 328-330; fond Casa Regală, dosar 50/1870, f. 1.

[10] „Românul" din 10 martie 1871, p. 210.

[11] „Românul" din 21 noiembrie 1870, p. 922-923.

[12] „Românul" din 20 octombrie 1870, p. 976; 1 august 1871, p. 650-651; 17 martie 1872, p. 247; „Gazeta Transilvaniei" din 16/28 decembrie 1870; 26 decembrie/7ianuarie 1871.

[13] „Românul" din 18 octombrie 1870, p. 914-915.

[14] „Românul" din 4 octombrie 1870 p. 870; 17 octombrie 1870, p. 909-910.

[15] Vezi „Monitorul Oastei", nr. 22 şi 24 din 1871, p. 432, 458-459; „Românul" din 21 august 1871, p. 714; 17 octombrie 1870, p. 909-910; 25 iulie 1871, p. 630.

[16] „Monitorul Oastei", partea oficială, nr. 26 din 24 octombrie 1874, p. 952.

[17] ANIC, Microfilme Franţa, rola 45, vol. 14, f. 88-93, 123.

LA ROUMANIE ET LA GUERRE FRANCO-PRUSSIENNE DE 1870-1871

Le début des hostilités de 1870-1871 a provoqué en Roumanie une réaction prompte de solidarité et de sympathie envers France. Napoleon IIIème avait joué un rôle actif et même décisif dans l'appui de la cause roumaine dans le concert des grands pouvoirs européens associés, garantes des accords de Paris de 1856. De plus, il existait une forte affinité spirituelle de la quasi totalité des membres de l'élite politique roumaine avec la culture et l'idéologie françaises. Le journal « Românul », dirigé par C. A. Rosetti, a exalté les sentiments profrançais des Roumains, ayant une influence significative sur ses lecteurs dans la direction désirée par les libéraux radicaux. En l'occurrence, ils sont survenu des actions antidynastiques même le prince Carol de Hohenzollern étant d'origine allemande, ainsi que des tensions à l'intérieur de la classe politique roumaine. Le gouvernement roumain (Epureanu) s'est placé sur une position réaliste, de neutralité, dans le conflit, gardant pourtant une sympathie déclarée pour la France. Cette position a été positivement appréciée par Paris. L'inquiétude du gouvernement roumain avait pour sources tant la Russie, qui désirait l'annulation des clauses neutralisant la mer Noire comprises dans le Traité de Paris (1856), que l'Autriche-Hongrie, qui considérait la Roumanie comme un vivier de révolutions et un arsenal d'armement qu'on aurait dû détruire. Le groupement conservateur-modéré, dirigé par Vasile Boerescu, avait comme objectif, disséminé par le journal « Pressa », la transformation de la Roumanie, avec l'appui des pouvoirs garantes, dans un royaume indépendant et neutre, position motivée par l'espoir que le conflit franco-prussien fini par un Congrès de Paix similaire à celui de 1856 de Paris. Mais, ce Congrès de Paix où l'on aurait dû discuter les revendications des Roumains n'a jamais eu lieu.

La sympathie des Roumains pour la France s'est matérialisée dans plusieurs actions de solidarité: l'enrôlement de volontaires roumains dans l'armée française, collectes de fonds pour les blessées et leurs familles. En dépit des sympathies traditionnelles pour la France, le résultat de la guerre s'est traduit dans une réévaluation de la politique étrangère de la Roumanie, l'orientation vers l'Allemagne – comme protection contre les plans expansionnistes russes – gagnant du terrain.

MARIA GEORGESCU, doctor în istorie; conferen]iar la Universitatea din Pite[ti; cercet`tor [tiin]ific la ISPAIM (pân` în 2005); secretar general al CRIM; specializat` pe teme precum crearea [i consolidarea sistemului militar de ap`rare, armata român` în R`zboiul de Independen]` [i Primul R`zboi Mondial, rela]iile politice [i militare interna]ionale, în special cu Fran]a; autoare de studii, monografii, culegeri de documente publicate la Editura Militar`: *Cade]i români la Saint-Cyr*, edi]ie bilingv` (2002); *Un exemple de coopération bilaterale: les attaches militaire français en Roumanie et roumains en France (1860-1940)*, coautor Christophe Midan (2003); *România, Fran]a [i securitatea european` în anii '20* (2004).

ARMATA ROMÂN~ V~ZUT~ DE PRESA MILITAR~ FRANCEZ~ ÎNAINTE DE 1914

locotenent-colonel RÉMY PORTE

Pot fi studiate cu seriozitate problemele militare pornind de la presa instituționalizată? Obișnuit să trateze un subiect pornind de la sursele primare, istoricul se poate îndoi, în mod legitim, de veridicitatea informațiilor publicate, al căror caracter fragmentar sau partizan tinde în mod firesc să se accentueze atunci când este vorba de o publicație oficială supusă obligației la prudență, ba chiar cenzurii. Experiența dovedește astăzi[1] că valorificarea colecțiilor de ziare este cu atât mai interesantă cu cât ritmul de apariție este mai ridicat (cotidiene și săptămânale) și că vocația tehnică sau de specialitate este afirmată cu tărie: difuzarea, într-un cadru strict cronologic, a unor informații scurte și de detaliu permite adesea reconstituirea situațiilor complexe și evitarea capcanei foarfecelor *Anasthasiei*.

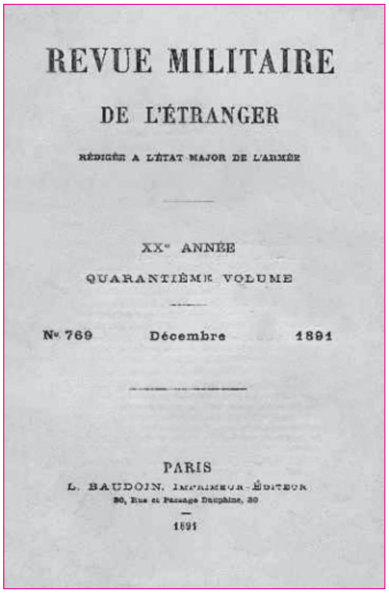
REVUE MILITAIRE

DE L'ÉTRANGER

RÉDIGÉE A L'ÉTAT MAJOR DE L'ARMÉE

XXe ANNÉE

QUARANTIÈME VOLUME

N° 769 Décembre 1891

PARIS

L. BAUDOIN, IMPRIMEUR-ÉDITEUR

1891

***Revue militaire de l'etranger* a inserat \n paginile sale [i articole referitoare la reorganizarea armatei române**

Cercetătorii francofoni dispun astăzi de o sursă excepțională, dar prea adesea neglijată, pentru studiile legate de organizarea, evoluția și utilizarea diferitelor armate din lume în perioada dintre războiul franco-prusian din 1870-1871 și Primul Război Mondial: *Revue militaire de l'étranger*. Făcând legătura dintre articolele publicate în acest periodic și câteva extrase din cotidianul *La France militaire*, este posibilă schițarea unui tablou complet și obiectiv al stării forțelor armate în Europa și în lume. Pornind de la rolul și locul special ocupat de România în peisajul balcanic la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prezentul studiu reconstituie rapid starea reală a armatei regelui Carol I, despre care se consideră în general că a reorganizat-o, începând din 1881, după modelul prusian al forțelor naționale[2].

Armata franceză
și presa sa de specialitate

Franța tocmai suferise din partea armatelor prusiană și germană coalizate una din cele mai grave înfrângeri din istoria sa. În pofida unor spectaculoase manifestări de *furia frencese*, strălucita armată a celui de-al Doilea Imperiu se prăbușea. Lipsă de pregătire, activitate de stat-major deficientă, utilizare inadecvată a mijloacelor moderne și concepere eronată a manevrelor: în timp ce Parisul este asediat, regimentul Braunschweig înaintează până la vest de Mans. La 18 ianuarie 1871, în Galeria Oglinzilor din Palatul Versailles, Wilhelm II este proclamat împărat al Germaniei.

Imediat începe și procesul de profundă reorganizare a sistemului militar francez.

Această reînnoire se traduce printr-o mai accentuată vitalitate a presei militare, prin mai multe ziare care cunosc o nouă dezvoltare și prin apariția unora noi: *Moniteur de l'Armée, Le*

Spectateur militaire, La France militaire. Apărută în noiembrie 1871 sub titlul *Bulletin militaire de l'Etranger* ca supliment al revistei *Moniteur de l'Armée, Revue militaire des armées étrangères* (numită în continuare R.M.E.) îşi propune să *„reunească... informaţii pe cât posibil autentice şi actuale despre diferite armate străine"* pentru a răspunde aşteptărilor ofiţerilor şi comandanţilor militari. Ea este definită atunci ca una din manifestările *„grabnicei noastre renaşteri militare după atât de mari dezastre"*[3].

Redactată la Biroul 2 al Statului Major General de către ofiţeri istorici şi geografi pe baza valorificării tuturor revistelor militare naţionale şi a documentelor transmise de către ofiţerii de legătură sau de către ataşaţii militari, R.M.E. este o revistă de uz intern şi vizează actualizarea şi îmbogăţirea cunoştinţelor ofiţerilor despre aliaţi sau despre eventualii adversari ai armatei franceze.

Marile crize şi diversele conflicte fac obiectul unor studii de mare amploare, sub forma unor articole ce se continuau şi a căror publicare se întindea uneori pe mai mult de un an (războiul hispano-american, războiul burilor, revolta *„boxerilor"*, războiul ruso-japonez, problema macedoneană, războiul italo-turc, războaiele balcanice). Conţinutul redacţional cuprinde însă întotdeauna mai multe articole de fond şi numeroase pagini de informaţii pe scurt care aduc la cunoştinţă, precizează şi analizează evoluţiile diferitelor armate străine: buget militar anual, organizarea înaltelor comandamente şi desfăşurarea teritorială, structura şi întrebuinţarea diferitelor forţe, crearea de noi unităţi, echipamente din dotare, pregătire individuală şi colectivă, exerciţii şi manevre.

Aşa cum se vede din tabelul de mai jos, întocmit pentru statele europene în perioada 1903-1908, analiza statistică a numărului de articole consacrate fiecărei ţări permite stabilirea a trei grupe mari:

- Marile puteri militare, aliaţi sau adversari majori, care beneficiază de cel mai mare număr de articole (între 6 şi 30 de referinţe anuale)
- Statele balcanice sunt atent urmărite, în special cu prilejul fiecărui eveniment important din forţele lor armate (între 2 şi 5 apariţii anuale)
- Cu excepţia notabilă a Elveţiei, a cărei situare geografică între Franţa şi Germania justifică un interes special al statului major, naţiunile europene mici sunt studiate „atât cât este nevoie", în funcţie de evoluţia situaţiei internaţionale sau cu prilejul unor evenimente importante (între 0 şi 10 apariţii anuale).

Număr de studii sau de articole pe an în *Revue militaire des armées étrangères*						
Ţara	**1903**	**1904**	**1905**	**1906**	**1907**	**1908**
Imperiul German	24	32	22	23	23	22
Rusia	15	11	14	15	13	11
Austro-Ungaria	12	26	11	11	16	14
Italia	13	7	16	14	11	13
Anglia	6	11	10	9	10	6
Spania	6	4	12	4	8	7
România	**3**	**4**	**2**	**5**	**2**	**3**
Turcia	3	-	4	3	4	6
Bulgaria	1	3	4	4	1	3
Grecia	-	1	4	1	1	2
Serbia	1	2	-	2	-	1
Muntenegru	-	1	1	1	-	1

Belgia	1	2	1	4	10	10
Olanda	1	2	3	1	2	6
Suedia	2	1	3	3	-	1
Elveția	7	5	4	4	8	10
Danemarca	1	2	5	3	-	1
Norvegia	-	2	1	2	-	1

Această repartiție, corespunzătoare în acelaşi timp necesităților strategice şi tradițiilor militare, demonstrează importanța relativă acordată unui sau altui teatru potențial. În acest context, atenția acordată de redacție Balcanilor este coerentă, iar în cadrul acesteia este subliniată importanța relativă a României. Baronul Jehann de Witte constată deja că în momentul urcării pe tron a lui Carol de Hohenzollern, ea „*ocupă un loc important printre puterile secundare din Europa*" şi că armata sa „*care în 1877 a dovedit de ce era în stare, este foarte bine organizată*"[4].

Ce putem afla despre armata română şi despre organizarea militară a țării din presa franceză de specialitate? Câteva sondaje care vizează perioade-cheie sunt absolut revelatoare.

Armata română în preajma anilor 1880

După ce fusese foarte importantă în perioada celui de-al Doilea Imperiu, cooperarea militară franco-română „*se reduce la câteva misiuni punctuale, în 1874, 1882, 1884 şi 1866*"[5]. Influența franceză rămâne la fel de importantă. Aflând, în ianuarie 1873 (calendarul roman), de moartea lui Napoleon al III-lea în exil, prințul Carol le scrie împărătesei Eugenia şi prințului imperial: „*Pentru mine amintirea bunăvoinței împăratului a rămas pentru totdeauna întipărită în inima mea*" şi adaugă în jurnalul său personal: „*Moartea fostului protector al principiului naționalităților, căruia România îi datorează existența ca stat, a pricinuit în întreaga țară un doliu spontan şi sincer*"[6].

Complexitatea relației franco-române (legături intelectuale şi afective puternice, dar influență germană accentuată) explică fără îndoială faptul că armata națională este urmărită în continuare cu atenție de către Biroul 2 francez şi că în această perioadă îi sunt consacrate mai multe studii[7]. Cu toate acestea, din 1870 noua lege militară română, care modifică sistemul în vigoare din 1868 (durata serviciului militar, locul şi rolul rezerviştilor şi al milițiilor etc.), face deja obiectul unui studiu detaliat.

Element esențial al forțelor armate române, armata teritorială este profund reorganizată şi dezvoltată în 1880 şi 1881. Numărul batalioanelor de infanterie (*dorobantsi – dorobanți*)[8] creşte la 60, apoi la 120; numărul de escadroane de cavalerie (*calarassi – călăraşi*) creşte la 48 prin crearea a 30 de regimente teritoriale numite de rezervă, pe baza contingentelor care după cinci ani de pregătire părăseau forțele active. Această armată teritorială de linia a doua este chemată „*să ocupe locul celei din prima linie imediat ce aceasta va fi pusă în mişcare*". R.M.E. publică în numărul 520 textul integral al decretului princiar din 19 februarie şi adaugă un tabel care prezenta repartizarea teritorială a tuturor unităților active şi de rezervă, din care redăm mai jos un fragment doar pentru Divizia 1:

Divizii teritoriale	**Regimente de infanterie activă**	**Garnizoane**	**Regimente de rezervă (proveniență)**
1	1	Craiova	1 (din Dolj)
	18	Târgu-Jiu	18 (din Gorj)
	19	Caracal	19 (din Romanați)
	30	Câmpu-Lung	30 (din Muscel)
	3	Slatina	3 (din Olt)
	17	Turnu-Severin	17 (din Mehedinți)
	2	Râmnicu	2 (din Vâlcea)
	4	Piteşti	4 (din Argeş)

1873. Osta[francez din trupele de vân`tori pede[tri (*reproducere dup` o carte po[tal`, publicat` în „Le Service historique de l'armée de Terre"*)

Odată cu creşterea forţei infanteriei şi cavaleriei, armele de sprijin cunosc la rândul lor o dezvoltare importantă, despre care găsim informaţii în numărul 529 al R.M.E., prin crearea, în baza Decretului din 19 aprilie, a unei Şcoli speciale de Artilerie şi Geniu, şi prin reorganizarea artileriei începând din aceeaşi lună, rezervele instruite fiind folosite în mai mare măsură: *„Trupa va fi împărţită în serii sau schimburi, fiecare satisfăcând serviciul militar o săptămână în plus pe lună. Această combinaţie permite sporirea de patru ori a efectivelor fără a impune bugetului noi cheltuieli"*. Numărând din acest moment 48 de baterii cu câte 6 tunuri, artileria română se apropie de *„cifra de 300 de tunuri, pe care ministrul de război, generalul Slăniceanu, le consideră ca pe un minimum pentru starea actuală a armatei regatului"*.

În fine, ultima fază a reorganizărilor din 1880-1881 se bucură de sprijin. Prin Decretul regal din 19 aprilie 1881 sunt înfiinţate un nou escadron al trenului regimentar (al patrulea din tânăra armata română) şi o companie sanitară (a doua), acelaşi text prevăzând şi transformarea Escadronului 12 călăraşi în „regiment de jandarmi".

O sumedenie de articole, esenţialmente tehnice şi extrem de exacte sunt, de asemenea, consacrate transformărilor pe care le cunoaşte în această perioadă armata română. Generalizarea treptată a utilizării „unităţilor-cadru", însărcinate cu creşterea forţei rezervei instruite este subliniată în mod special. Aşa cum anunţa în 1871 editorialul primului număr al *Revue militaire des armées étrangères*, aceste informaţii pot constitui o contribuţie semnificativă la pregătirea comandamentului militar superior francez. Această documentaţie semi-deschisă, destinată ofiţerilor şi generalilor, este completată, pentru însărcinaţii misiunilor şi pentru ofiţerii de legătură, cu studii clasificate, mai analitice, redactate de Biroul 2 şi de Secţia de istorie a statului major, după agitaţiile care au urmat reorganizărilor determinate de „afacerea Dreyfus".

În cursul anilor următori, evenimentele cele mai diverse care priveau armata română sau relaţiile militare franco-române au fost evocate punctual. În 1888 este studiată centura de apărare formată din 19 forturi aflate în construcţie pe o rază de 9 până 13 kilometri în jurul Bucureştilor.

Cu toate acestea, perioada premergătoare Războaielor Balcanice este cea în care se înregistrează o creştere a numărului şi o diversificare a genului de articole cu privire la România, fiind astfel marcată creşterea importanţei ţării şi a regiunii în preocupările militare ale marilor puteri ale epocii.

Armata română înaintea Războaielor Balcanice

În cursul primilor ani ai secolului al XX-lea, armata română cunoaşte o importantă fază de modernizare, inaugurată de legea cu privire la organizarea armatei, din martie 1908, şi legea

**Ofi]eri din Regimentul 4 c`l`ra[i,
creat \n 1872 (foto din *Albumul armatei române*, 10 mai 1902)**

din aprilie 1909 cu privire la serviciul de stat major.

Primul studiu important în această perioadă este publicat în decembrie 1910, el analizând bugetul Ministerului de Război pentru 1910-1911 şi reorganizarea armatei române, amplificată prin textul de lege din aprilie 1910.

Un tabel sinoptic pune în relief diferenţele faţă de bugetele precedente, atât pentru forţele armate propriu-zise, cât şi pentru trupele puse la dispoziţia altor ministere sau fondul de pensii militare şi lucrări sociale, evidenţiind o creştere globală de aproximativ 5 000 000 de franci, repartizată în principal soldelor militarilor de toate gradele, hranei trupei şi achiziţionării de echipamente moderne. Această îmbunătăţire a condiţiilor de viaţă şi a remunerării militarilor fusese tratată anterior în numărul 990 din luna mai a aceluiaşi an, după promulgarea *„legii soldelor din armată”*.

Economiile realizate prin neîncorporarea contingentului din anul precedent şi prin reducerea numărului de escadroane de cavalerie în anumite regimente permit finanţarea mai multor structuri nou create, printre care statele majore permanente şi secţiile de mitraliere.

În fine, şase pagini sunt consacrate organizării armelor şi serviciilor.

Reorganizarea şcolilor militare din România face obiectul unui dosar complet de 23 de pagini[9], care detaliază, pe niveluri ierarhice, modalităţile de pregătire generală şi de specialitate, iniţială şi complementară, a soldaţilor, subofiţerilor şi ofiţerilor activi şi de rezervă. Subliniind că *„învăţământul teoretic este redus la strictul necesar”*, că *„partea cea mai importantă constă în exerciţii militare de aplicaţie, scrise sau în teren”* şi că anumite decizii meritau să fie studiate cu interes în Franţa, autorul observă că numărul de ofiţeri români aflaţi în stagii la şcolile şi academiile din străinătate trebuia să scadă rapid, pentru ca apoi să concluzioneze: *„România este o ţară încă tânără, în care este relativ uşor să transformi sau să modifici instituţiile existente* [...]. *Opera creatoare pare încheiată. Începe faza de aplicare. Acum succesul aces-*

tei reforme interesante depinde doar de energia şi de perseverenţa instructorilor".

În numerele următoare ale R.M.E. sunt detaliate alte texte regulamentare sau legislative: modificarea condiţiilor de serviciu „*cu schimbul*", permiţând tinerilor care aduceau cu titlu personal un cal (sau contravaloarea sa în bani) să beneficieze de condiţii speciale pentru satisfacerea serviciului militar la cavalerie[10]; în acelaşi număr este studiat pe scurt bugetul de război pentru 1911, care continuă şi amplifică reformele începute în anii precedenţi. În anul următor, în numărul 1016 „*crearea unui corp de automobilişti voluntari"* este şi ea analizată cu atât mai atent cu cât Franţa era preocupată atunci de organizarea serviciului său automobilistic militar cât mai coerent posibil, utilizând resursa rezerviştilor; este de asemenea analizată „*noua organizare a Corpului de grăniceri",* paza de frontieră fiind pusă la dispoziţia Ministerului de Finanţe.

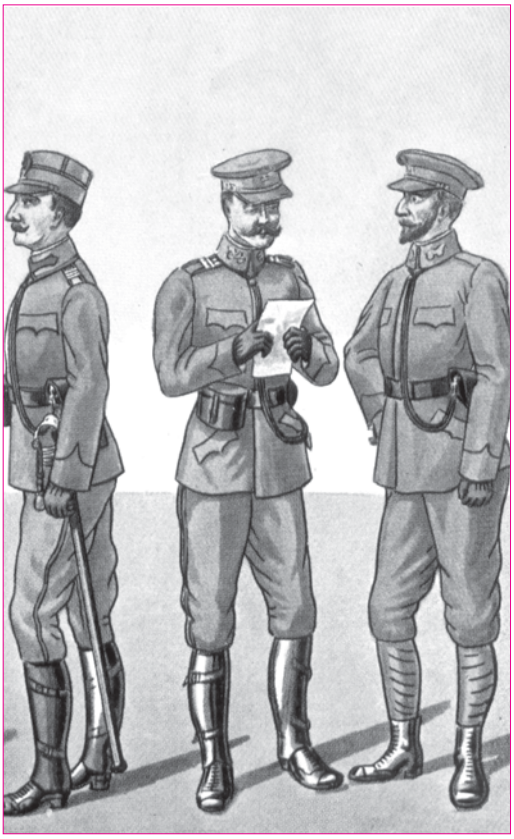

Uniforme ale Corpului de automobili[ti voluntari (*dup` albumul* Uniformele Armatei Române. 1830-1930, *Bucure[ti, 1930*)

Ultimul mare studiu de sinteză este însă publicat în numărul 1011 din februarie 1912. Făcând bilanţul reorganizărilor începute în 1908, *Revue militaire des armées étrangères* constată „*îmbunătăţirea sistemului militar*" şi „*preocuparea faţă de calitate*" plasată după cea pentru cantitate, drept mărturie stând creşterea creditelor bugetare:

Ani bugetari	Valoarea bugetului de război	Efective permanente în timp de pace
1902-1903	37 720 000	60 700
1909-1910	56 174 000	93 871
1910-1911	61 174 000	86 300
1911-1912	69 278 000	94 430

Crearea de noi unităţi, modernizarea dotărilor, îmbunătăţirea condiţiilor de pregătire, organizarea rezerviştilor şi a mobilizării, în special, oferă armatei române o nouă pondere în regiunea balcanică, sensibil superioară faţă de a celorlalte puteri regionale.

La finalul acestei prezentări „tehnice" a creşterii capacităţii forţelor armate ale regatului României, pe care *Revue militaire des armées étrangères* le prezintă cu fidelitate, pe măsură ce sunt înregistrate evoluţii, este posibilă evaluarea importanţei şi calităţii eforturilor întreprinse în câţiva ani.

Singura care ne putea permite acest lucru este presa „de specialitate".

[1] Una din primele teoretizări de ansamblu cu privire la această problemă se pare că a fost publicată de Julien Cain în „Revue de synthèse historique“, vol. XXXIII, 1921, pp. 65-105.

[2] Aparţinând casei princiare Hohenzollern-Sigmaringen şi înrudit prin mama sa cu familia Beauharnais, viitorul rege Carol devine „principe domnitor” al Principatelor Unite dunărene în primăvara lui 1866, cu sprijinul concomitent al lui Napoleon al III-lea şi al guvernului prusian.

[3] Nota redacţiei, „Bulletin militaire de l'Etranger“, nr. 1, supliment al revistei „Moniteur de l'armée“, 1 noiembrie 1871.

[4] Baronul Jehann de Witte, *Quinze ans d'histoire, 1866-1881, d'après les mémoires du roi de la Roumanie et les témoignages contemporains,* Paris, Plon, 1905, 454 pagini, p. 6.

[5] Maria Georgescu, Christophe Midan, *Un exemple de coopération bilatérale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France (1860-1940),* Bucureşti, Editura Militară, 2003, p. 54. Căpitanul Midan precizează că înainte de 1870 doar cavaleria română era *„reorganizată după modelul prusian*”.

[6] Baronul Jehann de Witte, *op. cit.,* p. 229.

[7] A se vedea în special nr. 505, 520 şi 523 din „Revue militaire de l'étranger“.

[8] Pentru uşurarea lecturii am optat pentru adoptarea grafiei franceze în vigoare în acea epocă pentru a ortografia denumirile româneşti.

[9] R.M.E., nr. 1001, aprilie 1911, pp. 323-346.

[10] Nr. 1009, decembrie 1911 al R.M.E.

L'ARMEE ROUMAINE VUE PAR LA PRESSE MILITAIRE FRANÇAISE AVANT 1914

Les chercheurs francophones disposent aujourd'hui d'une source exceptionnelle, mais trop souvent négligée, pour toutes les études liées à l'organisation, l'évolution et l'emploi des différentes armées dans le monde entre la guerre franco-prussienne de 1870-1871 et la Première Guerre Mondiale: la *Revue militaire de l'étranger*. En associant aux articles publiés dans ce périodique quelques extraits du quotidien *La France militaire*, il est possible de dresser un tableau à la fois complet et objectif de l'état des forces armées en Europe et dans le monde. Du fait du rôle et de la place particulière de la Roumanie dans l'ensemble balkanique au tournant du XIXe et du XXe siècles, le présent article reconstitue rapidement la réalité de l'armée du roi Carol 1er, dont on considère généralement qu'il réorganise à partir de 1881 sur le modèle prussien les forces nationales.

Locotenent-colonel RÉMY PORTE, Divizia de Cercetare [i Documentare, Serviciul Istoric al Ap`r`rii – Trupe terestre. Doctor în istorie, director de cercetare la Departamentul trupelor terestre al Serviciului Istoric al Ap`r`rii, el pred` istoria militarã în Fran]a [i în str`in`tate. A publicat recent *La Direction des services automobiles des armées et la motorisation des armées françaises – 1914-1919)* (Conducerea serviciilor automobilistice ale armatei [i motorizarea armatei franceze – 1914-1919) publicat` în 2004 [i *La mobilisation industrielle: «premier front» de la Grande Guerre* (Mobilizarea industrial`: „primul front“ al Marelui R`zboi) în 2006.

UN ROMÂN PE CERUL FRAN}EI
100 de ani de la zborul lui Traian Vuia la Montesson

comandor PAUL SANDACHI, dr. VALERIU AVRAM

La sfârşitul secolului al XIX-lea, într-o vreme când pionierii aeronauticii deveneau din ce în ce mai cunoscuţi, îşi face debutul şi românul Traian Vuia. Născut la 17/29 august 1872, în localitatea Surducul Mic, situată în Banatul românesc, regiune inclusă în acea perioadă în Imperiul Austro-Ungar, Traian Vuia urmează studiile liceale la Lugoj, între 1884 şi 1892. Pasionat încă din copilărie de invenţii tehnice, construieşte zmeie, aparate de zbor în miniatură, apoi proiectează unul mai greu ca aerul prevăzut cu roţi de bicicletă şi elice acţionată prin forţa musculară. Simte nevoia unui plus de informaţii, a unei documentări suplimentare, fapt pentru care pleacă la Budapesta, unde se înscrie la Politehnică şi la Drept. „Cum noi trăiam atunci cu ochii la Paris“, Vuia se îndreaptă, în vara anului 1902, spre capitala Franţei. Merge în această călătorie cu un anumit nivel de instruire tehnică şi cu proiectul unui aparat de zbor.

Traian Vuia cunoaşte la Paris un om providenţial pentru el: Georges Besançon, secretarul general al Aeroclubului francez şi director al revistei „L'Aérophile“, organul de presă al aeroclubului. Cu ajutorul acestuia reuşeşte să parcurgă într-un timp relativ scurt un material documentar vast, o serie de lucrări fundamentale pentru aeronautică, sute, mii de pagini din reviste de specialitate. Dovedeşte o voinţă remarcabilă dublată de o mare putere de asimilare, în mod selectiv, a informaţiilor esenţiale. Decizia sa va fi influenţată în mod hotărâtor de activitatea aeronautică remarcabilă din Paris. Capitala Franţei avea ceea ce-i lipsea Bucureştiului, Budapestei sau Vienei: interes instituţionalizat, **atmosferă.**

Odată hotărârea luată, elaborează şi prezintă Academiei de Ştiinţe din Franţa un memoriu denumit „*Proiect de Aeroplan automobil*”.

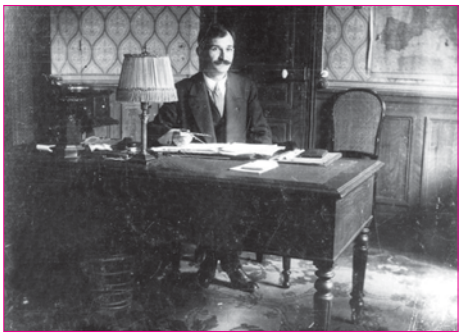

Traian Vuia la masa de lucru

Dosarul este depus în februarie 1903 şi el cuprinde două părţi: o adresă oficială către membrii Academiei de Ştiinţe şi memoriul propriu-zis. O analiză pe text scoate în evidenţă câteva lucruri extrem de interesante: Vuia abordează în debutul memoriului problema aparatelor mai uşoare ca aerul. Autorul consideră că acestea, cel puţin în faza de dezvoltare la care au ajuns, nu vor rezolva problema zborului uman. Pentru Vuia ele nu au viitor. Face aceste aprecieri într-o perioadă de glorie a aerostatelor şi dirijabilelor, dovedind o intransigenţă dezarmantă. Nu acceptă să facă nici un compromis. Foloseşte ca argumente în favoarea aparatelor de zbor „*mai grele ca aerul*” teorii, studii, concluziile şi rezultatele experimentelor aparţinând unor cercetători cu renume în domeniul aeronauticii: Marey, Henri Giffard, profesorul Langley, Huber, dr. Londur.

Riguros, analizează problema navigaţiei aeriene pe trei coordonate principale: viteza orizontală, un raport optim între greutatea şi forţa aparatului de zbor, stabilitatea acestuia pe timpul zborului şi toate acestea în raport cu performanţele tehnice ale momentului. Foloseşte, pentru prima oară într-un document oficial, denumirea de „*aeroplan-automobil*” pentru a-şi defini aparatul său de zbor. Insistă în memoriu asupra

importanței lansării aeroplanului pe roți, soluție abandonată la vremea respectivă, ca fiind nerealistă în urma insuccesele lui H. Maxim şi Clément Ader.

După insuccesul lui Ader, ceilalți aeronauți ocoliseră cu bună ştiință problema înălțării şi coborârii aparatului de zbor prin mijloace proprii de bord. „*Frații Wright* – subliniază Vuia – *inspirându-se mai mult din exemplul dat de Lilienthal, au căutat a face să alunece maşinile lor mai întâi pe un plan înclinat, pentru ca mai târziu să le lanseze prin împingerea obişnuită prin căderea unei greutăți. Tot astfel a procedat şi Langley, care a încercat să lanseze maşina sa de pe o schelă construită pe țărmul unei ape*".

Concluzionând, Traian Vuia arăta că realizarea maşinii de zbor este pe deplin posibilă. Ca urmare a respingerii memoriului, relațiile sale cu oficialitățile aeronautice franceze se răcesc în mod evident. De acum încolo, iese în evidență cerbicia lui Traian Vuia, fiindcă altul în locul său ar fi renunțat.

La 15 mai 1903, solicită din partea Oficiului Național al Proprietății Industriale brevetul pentru „*Aeroplanul automobil*" *(Aeroplan automobile).* Brevetul este eliberat pe 17 august şi publicat în ziua de 16 octombrie, acelaşi an (Brevet nr. 332106). Documentul oficial este însoțit de trei desene ce cuprind în ordine: o vedere laterală a aparatului, o vedere din față şi o vedere cu pânza aeroplanului scoasă.

Analizând conținutul textului din brevet şi cele trei desene, apreciem că acest proiect este unul de tranziție între cel imaginat la Lugoj şi cel al aparatului de zbor „Vuia nr. 1". Vuia păstrează încă forma de triciclu a căruciorului purtător, asemănător unei biciclete cu trei roți, prevăzută cu ghidon şi pedale. Forma aripii poate fi identificată printre cele experimentate de Lilienthal. Elicea tractivă era pusă în mişcare de un motor. Pare surprinzător, dar acest proiect, brevetat în 1903, l-am regăsit pus în practică, în anul 1906, de către un anume Schmutz. Singura deosebire: se prevedea folosirea forței musculare pentru acționarea elicei. Poate fi o imagine retrospectivă a ceea ce a fost proiectul de la Lugoj.

Memoriul din ianuarie şi brevetul din mai 1903, documente aflate în arhivele din Franța, sunt şi astăzi o mărturie a faptului că Traian Vuia propune lumii aeronautice franceze o soluție fundamentată tehnic, absolut originală şi perfect realizabilă. „*Ideea de bază a lui Vuia* – arăta inginerul Ion Buiu – *cea care l-a condus la conceperea şi denumirea aparatului său de zbor ca «Aeroplan-automobil», a fost îmbinarea într-un ansamblu coerent a două mari realizări tehnice anterioare. Pe de-o parte, automobilul, care ajunsese deja la un nivel funcțional suficient de evoluat pentru a asigura rezolvarea optimă a celor două faze obligatorii ale oricărui zbor artificial: rulajul pentru decolare şi reluarea contactului cu solul, la aterizare. Pe de altă parte, aripa portantă, aşa cum a fost realizată de cercetători anteriori, ca de exemplu frații Lilienthal, care i-au demonstrat prin zeci de zboruri planate aptitudinea de zbor. Este de subliniat faptul că, în această logică, Vuia şi-a conceput aparatul său de zbor ca un aparat cu motor, fără a mai trece prin faza de planor*". Totul se petrecea înaintea primului zbor al fraților Wright.

Din nefericire, Vuia, deşi este posesorul unui brevet de invenție al unui avion, era lipsit de sprijin financiar. Singura speranță se îndreaptă către compatrioții săi. Se reîntoarce în camera din Montmartre, la masa plină cu schițe. Reia calculele. Are nevoie de un motor de 20 CP cu 5 kg pe cal-putere. Este exclus să-şi propună un motor mai uşor. El nu există. Îl vizitează pe Victor Tatin, inginerul care confecționase elicele dirijabilelor lui Santos-Dumont. Simte nevoia să-şi prezinte proiectul. Tatin are rezerve în privința posibilității de a găsi motorul dorit, care tinde să devină piatra de încercare a întregii construcții. Încrezător, Traian Vuia se adresează casei de automobile Clement-Bayard, apoi casei Buchet, care realizase motorul dirijabilului nr. 6 al lui Santos-Dumont, dar Buchet murise. Succesorul său se declară incapabil să fabrice un motor de sub 10 kg pe cal-putere. Acelaşi răspuns îl primeşte şi de la Clement-Bayard. Temerile lui Tatin par să fie îndreptățite. Încearcă să-şi explice cauza acestei situații. „*În prima sa înfățişare* – concluziona Traian Vuia – *problema era aşadar legată de putința de a construi motoare uşoare şi puternice...*". Dacă un asemenea motor nu exista de fapt, „*cauza nu era*

Inventatorul român
la comanda aparatului s`u de zbor „Vuia 1“, \n 1905

imposibilitatea de a-l construi, ci indiferența şi disprețul fabricanților de motoare pentru maşina de zburat şi pentru cei ce căutau să o realizeze".

Este unul din momentele importante pe drumul parcurs pentru realizarea aparatului de zbor. Îl vizitează pe doctorul Gheorghe Dobrin, căruia îi prezintă problemele sale. Se declanşează o acțiune remarcabilă din partea compatrioților pentru strângerea de fonduri. Inițiativa doctorului Dobrin este preluată de Marius Sturza, prieten devotat al lui Vuia; de la acesta ajunge mai departe, la colegul său, doctorul Franz Mayr, aflat la Paris pentru a-şi completa studiile în medicină. Lanțul se extinde: Drăghicescu, Titulescu, Suciu. Ajunge din Paris la Lugoj. O parte din banii strânşi vor fi folosiți pentru comanda motorului. Află că se realiza unul uşor, acționat cu vapori de anhidridă carbonică. Vede un model mic la Courbevoie. Cere părerea lui Marius Sturza, apoi a inginerului englez Follows de la firma Crossley. Urmează un nou drum la Courbevoie însoțit de cei doi. Motorul este vertical, cu doi cilindri, efect dublu, prevăzut cu un cazan mic funcționând cu o presiune de 45 de atmosfere. Deşi constructorul nu-i inspiră încredere, Vuia dă comanda şi achită o parte din preț. Temerile sale se dovedesc întemeiate. Cu toate că, acum, beneficia de finanțatori rezonabili, constructorul este insolvabil şi Vuia pierde banii dați acestuia. Nici acum nu dezarmează şi începe construcția avionului. Nimeni nu este mai nimerit pentru aceasta decât un mecanic de automobile recomandat, se pare, de către Besançon. Numele său: Hockenjos. Este toamna anului 1904. Fără bani, Vuia se află în situația de a nu putea *să-şi ofere luxul unui motor extra-lejer*.

Inspirat de motorul văzut la Courbevoie, găseşte o soluție. Proiectul său pleacă de la o situație reală: neputința folosirii gazelor lichefiate ca forță motrice. Contracararea acestui inconvenient: o sursă exterioară care să dea căldura necesară vaporizării. Dispozitivul exterior constă dintr-un aparat de reîncălzire în care sunt

admişi vaporii într-o cantitate controlată, acest recipient devenind astfel şi distribuitor.

Sintetizează ideea într-o documentaţie pe care o depune pe 14 noiembrie 1904 la Oficiul Naţional al Proprietăţii Industriale. La 28 martie 1905 i se eliberează brevetul de invenţie pentru *Procedee şi perfecţionări în ceea ce priveşte vaporizarea gazelor lichefiate şi folosirea lor ca forţă motrice şi forţă hidraulică.* (nr. 349.493). În acest timp, în atelierul „Hockenjos şi Schmitt" se lucrează la structura avionului. Este o construcţie bazată pe structura şasiului de automobil: tuburi fără sudură sunt îmbinate cu racorduri în oţel turnat, brasat. Cadrul inferior este montat pe patru roţi. Cele din faţă, orientabile, montate pe resorturi uşoare. Direcţia este ireversibilă. Cadrul superior este mobil, putând fi manevrat în plan longitudinal sub diferite unghiuri în raport cu cadrul inferior.

Cu ajutor financiar venit din partea doctorului Drăghicescu, căruia i se alătură Toma Dragu, Ionel Arion şi membrii Mesei Poganilor, partea mecanică a avionului a fost terminată în luna februarie 1905. Vuia are discuţii prelungite cu profesorul Victor Tatin, care îi aduce critici severe privind folosirea unei singure elice tractive: consideră că un aeroplan astfel construit nu va putea să zboare şi că o singură elice ar putea da loc la un cuplu de răsturnare. Primeşte, totuşi, comanda şi începe confecţionarea elicei solicitate. Mai mult, aranjează lucrurile ca avionul să fie asamblat în atelierul său, mai spaţios. Sub supravegherea atentă a lui Vuia sunt montate aripile. Armătura fiecăreia dintre ele este din tuburi de oţel de 12 milimetri.

Ne aflăm în luna august. Mecanicul aşteaptă să primească motorul. Vuia luase în calcul mai multe motoare de automobil. Se opreşte asupra celui montat pe automobilul lui Leon Serpollet, un motor cu abur care echipase automobilul ce deţinea recordul de viteză al anului 1902, în cursa de la Nisa – 120,77 km/oră. Era un motor cu patru cilindri, în greutate de 50 kg. Opţiunea sa este influenţată şi de preţul mic cu care îl cumpărase de la un comerciant de feronerii. Pregăteşte motorul pentru probe. Apa este înlocuită cu acid carbonic în stare de lichid, care este vaporizat.

Această nouă utilizare a motorului cu vapori este extrem de interesantă şi ea constituie una din principalele părţi originale ale invenţiei. Hockenjos montează pe şasiul inferior cazanul motorului, rezervorul de anhidridă carbonică, rezervorul cu petrol, scaunul din nuiele împletite şi organele de comandă. În atelier îşi fac prezenţa – probabil invitaţi de Vuia –, Archdéacon, Santos-Dumont şi Tatin. Urmăresc operaţiile pe care le face mecanicul şi primesc informaţii privind lucrările ce urmează.

În decembrie 1905, se execută operaţiile de montare. Aripile monoplane, de culoare vernil, cu o formă a voalurei puţin concavă, pot să oscileze în plan orizontal, având prin variaţia unghiului de incidenţă rolul de profundor, în timp ce direcţia de rulare era controlată printr-o comandă montată în partea de dinapoi a aparatului. Ultima piesă asamblată a fost elicea. Tatin o realizase din două pale de metal montate pe o armătură rigidă. Are un diametru de 2,20 metri, iar pasul de 2,35 metri. Suprafaţa portantă este de 20 metri pătraţi. În timpul probelor se înregistrează 450 de ture pe minut, tracţiunea la punct fix fiind de 45 de kilograme.

Se ajunge la finalul lucrărilor: aparatul apare în toată splendoarea sa. *„În timp ce majoritatea aviatorilor din acea epocă* – va scrie mai târziu remarcabilul istoric Charles Dollfus – *căutau extrema uşurare în detrimentul robusteţii, Vuia a înţeles că era necesar să se facă încercări repetate, decolări, aterizări cu şocuri şi a făcut o treabă de inginer* (...). *Aparatul stătea – primul dintre toate construite până atunci – pe roţi pneumatice, orientabile împreună cu direcţia, ceea ce asigura dirijarea la sol şi în aer*".

În acelaşi ton, revista franceză „L'Aérophile" din februarie 1906 scrie: *„Aparatul lui Vuia are cel puţin avantajul de a suprima diferitele artificii la care s-a recurs până acum, pentru lansarea aeroplanelor: tracţiune cu ajutorul unui automobil sau al unei bărci automobil (autocanot), lansarea pe şine sau pe planuri înclinate, zvârlirea în spaţiu prin mijlocirea unor catapulte formidabile* (...). *Ridicarea în aer, graţie sistemului imaginat de Vuia, ar putea avea loc oriunde şi prin mijloace proprii ale maşinii*". Din text se degajă un anume scepticism („are cel puţin avantajul" – n.a.), dar

foloseşte în mod corect termenul de „sistem" pentru a defini elementele de noutate în construcţia lui Vuia.

Avionul va fi botezat Vuia nr. 1. Ce ar mai fi de adăugat? Poate faptul că geniul creator al lui Vuia a fost probat tocmai prin puterea sa de a asimila o serie de cunoştinţe anterior elaborate, de a le sintetiza, dar, mai ales, de a selecta acele elemente ale progresului tehnic ce îi erau indispensabile şi care se aflau la îndemâna tuturor celorlalţi creatori de aparate de zbor din epocă. Elocvent este faptul că roata cu pneuri fusese inventată cu un secol în urmă, dar numai Vuia s-a gândit s-o folosească la avionul său. Fraţii Wright, care, prin natura profesiei lor, o aveau tot timpul în faţa ochilor, au folosit, totuşi, planul înclinat şi catapulta pentru lansarea aeroplanelor.

Traian Vuia stabileşte un program riguros al experienţelor sale. Prima fază presupune deplasarea pe o şosea prin intermediul elicei, fără ca aripile să fie montate. Alege drumul comunal care duce de la Montesson la Sena, în faţa terasei din Saint Germain-en Laye; este un drum mai tot timpul pustiu care îl fereşte de privirile indiscrete ale curioşilor. Este luna decembrie 1905. Avionul este scos din garajul fermei Laborde. Frigul şi umezeala le pătrunde în oase şi lui şi mecanicului. Aparatul înaintează cu 40 km/oră fără ca Vuia să utilizeze puterea întreagă a motorului. Ajung acasă; simte cum îl cuprinde răceala. Rămâne în casă mai multe zile. Abia în februarie 1906 continuă programul său: rulajul cu aripile montate pentru a constata momentul şi viteza la care avionul se desprinde de sol. Din cauza vântului puternic este obligat să replanifice această etapă. Dat fiind faptul că pe şoseaua de la Montesson la Sena veniseră să asiste la experiment Besançon, ducele şi vicontele Decazes, G. Hermitte de Masfrand, Armegaud, gazetari şi fotografi, Vuia efectuează un rulaj. Ştirea apare a doua zi în Franţa şi în Anglia. Este preluată apoi de gazetari din S.U.A. Ca urmare, devine cunoscut, primeşte multe scrisori printre care şi comanda unui aparat similar pentru un american. Bucureştiul vrea să facă din programul lui Vuia o chestiune naţională, îi face promisiuni de sprijin şi solicită ca Vuia să nu apeleze la un ajutor din străinătate. „L'Aérophile" publică fotografia aparatului însoţită de comentarii.

Pe 6 martie stabileşte să facă experienţa cu aripile montate.

Duminică, 18 martie 1906. Câmpul de la Montesson. Traian Vuia şi-a dat întâlnire cu destinul său: *„Zi frumoasă de primăvară, cu cer senin şi albastru. Puţin vânt de Nord-Est, la stânga pilotului. Aparatul a fost împins de la hangar, la şoseaua ce duce de la Montesson la Sena. Recipientul a fost aprins pe la orele 3 şi după 5 minute pilotul şi-a ocupat locul, ţinând cu mâna stângă volanul de direcţie şi cu cea dreaptă vana gazului CO_2 în motor; aparatul s-a pus, fără zgomot, în mişcare, accelerând viteza de înaintare. Pilotul lasă cu mâna dreaptă vana şi ia maneta de expansiune a gazului în motor. Maşina continuă accelerarea şi după un parcurs de circa 50 metri, pierde contactul cu pământul"*. Vuia nu-şi dă seama de momentul decolării. În acest răstimp, maneta de expansiune lunecă pe sectorul ei şi ajunge la punctul mort. Motorul se opreşte brusc. Elicea se calează şi o rafală de vânt din lateral împinge avionul la dreapta. Acesta se izbeşte de un pom şi reia contactul cu solul. Se deterioraseră aripa şi elicea. Aparatul se ridicase la circa un metru înălţime şi parcursese cam 12 m în aer. Evenimentul i-a avut ca martori pe Hockenjos, Tiefenbacher, Watelet şi pe mecanicul Lallemand. Raţionamentul şi calculele inventatorului român se dovediseră aproape corecte. Vuia trage anumite concluzii: la o anumită viteză a aparatului dispar denivelările terenului. Atunci când elicea se opreşte, avionul nu parcurge mai mult de 20 sau 30 de metri faţă de situaţia când nu sunt montate aripile, când înaintează până la 150 de metri după oprirea elicei. Rezistenţa aerului opusă celor două aripi anulează extrem de repede forţa aparatului lansat. Rezistenţa opusă batiului şi şasiului sunt neglijabile la viteza necesară ridicării avionului de la sol. Decolarea se poate efectua de pe orice teren. Vuia declară public („L'Aérophile", aprilie) că va face modificările necesare după care va încerca o nouă lansare cu vântul din faţă.

„...Vom adăuga astăzi pe lista cercetătorilor serioşi – precizează „La Nature" – *în materie de navigaţie aeriană numele domnului Traian Vuia.* [...]. *Au fost, deja, efectuate mai multe experi-*

mente care au dat rezultate foarte încurajatoare. La 18 martie, domnul Vuia a ridicat aeroplanul la o înălțime ce a variat între 60 centimetri şi un metru, după ce îşi luase elanul necesar, rulând pe sol.

Între timp, sunt terminate reparațiile la avion. Modificările aduse sunt legate de una din concluziile inventatorului, cea privind rezistența la înaintare opusă aripilor sale. Vuia modifică sistemul de hobane al acestora, diminuându-le concavitatea şi asigurându-le o rigiditate sporită. Renunță la incidența variabilă în zbor, conservând-o reglabilă la sol. Poate astfel să caute şi să găsească cea mai bună poziție a aripilor. Pe 6 mai, scoate avionul din garajul doctorului Causin şi face un rulaj pe distanța Montmagny-Epinay. Când aparatul părăseşte solul, montantul inferior al aripei din dreapta flambează şi cedează, sfâşiind pânza. Un petic rezolvă problema – o pată mică, albă, imortalizată pe toate fotografiile făcute avionului. Vuia caută cu asiduitate un alt loc pentru probe. Obține aprobarea să folosească câmpul de manevre militare de la Issy les Moulineaux, numai în zilele de duminică.

24 iunie 1906. Prima probă pe noul teren; primul aparat de zbor pe acest câmp. Vuia rulează cu vântul din față, cu un unghi de incidență al aripilor de 8 grade. Avionul face salturi precum un cal la galop. În ziua de 1 iulie, salturile sunt mai pronunțate cu ridicare uşoară de la sol. Se reîntoarce cu aparatul în atelier. Aduce modificări la partea motrice a maşinii. Construieşte un cazan nou cu o suprafață mai mare de încălzire. Presiunea urcă la 65 de kilograme. În aceste condiții, elicea se roteşte cu 930 ture pe minut, iar tracțiunea la punct fix se ridică la 130 kilograme. Autonomia este acum asigurată pentru trei minute cu 10 kg de acid carbonic lichid.

În acest timp, experimentul lui Blériot va sfârşi lamentabil pe 18 iulie în apele Senei. Santos-Dumont îşi suspendă aparatul sub dirijabil.

Pe 12 august, Vuia ridică avionul la peste un metru şi jumătate înălțime, făcând salturi de 8 la 10 metri lungime. Constată că încălzirea cazanu-

Pia]a „Traian Vuia“ de la Montesson

lui se face încă în mod defectuos. Îmbunătățește tirajul acestuia şi funcționarea becurilor Bunsen.

În dimineața zilei de 19 august, sub ochii curioşi ai unui ofițer călare, avionul părăseşte solul după câteva sărituri, se ridică la doi metri şi jumătate şi conservând această înălțime parcurge aproape 25 de metri. Motorul se opreşte şi aparatul cade. Elicea este făcută praf; în rest, totul este bine. Din acest moment, „Vuia nr. 1" intră în atenția aeronauților francezi. Este primul avion ce reuşise să zboare în Europa.

Dacă zborul din 18 martie nu a schimbat proiectele celorlalți aeronauți din preajma lui Vuia, după 19 august ei vor recurge la soluția lui Vuia de a lansa aparatele lor direct pe roți.

Din 7 octombrie 1906 până la 30 martie 1907, Vuia efectuează experimente cu „Vuia nr. 1 bis", varianta modificată a lui „Vuia nr. 1", a cărui trăsătură principală va fi dată de adăugarea la spatele şasiului, într-un plan inferior celui al aripilor, a unui suport purtând o cârmă orizontală, cu rol de profundor, care să îmbunătățească stabilitatea longitudinală a aparatului şi să asigure manevrabilitatea sa în plan longitudinal.

Experiențele din duminicile de 7 şi 14 octombrie 1906 sunt primele controlate oficial. Controlul rezultatelor este făcut de însuşi Ernest Archdéacon şi de către secretarul comisiei sportive a aeroclubului, Surcouf. Printre numeroşii spectatori se află şi Santos-Dumont, principalul adversar al lui Vuia. Din păcate pentru acesta din urmă, rezultatele sunt modeste: pe 7 octombrie, la a doua încercare, decolând cu vânt de față, „Vuia nr. 1 bis" părăseşte solul, ridicându-se la circa zece centimetri şi parcurgând nu mai mult de patru metri distanță. O săptămână mai târziu, dimineața, Vuia realizează câteva salturi succesive pe o distanță sensibil egală cu cea anterioară. Un accident de natură tehnică avea să întrerupă experiențele. Oricum, Vuia nu are mijloacele materiale necesare să se înscrie în Aeroclubul Franței pentru a putea participa la concursul inițiat de Archdéacon. Banii şi gloria îi vor reveni lui Santos Dumont. Pe 23 octombrie acesta pluteşte aproape 100 de metri şi cucereşte trofeul lui Ernest Archdéacon.

Din experimentele cu avionul său în variantele „Vuia nr. 1" şi „Vuia nr. 1 bis" a rezultat că motorul cu anhidridă carbonică nu poate dezvolta o putere corespunzătoare într-un timp suficient de îndelungat. Renunță definitiv la aparatul său cu motor Serpollet. Construieşte aparatul „Vuia nr. 2" pentru care obține un brevet de invenție la 29 iunie 1907 în Belgia (Brevet nr. 200682). Este probabil ca aparatul său să fi fost brevetat şi în Franța.

Soluția constructivă a românului Traian Vuia avea să fie adoptată pe rând şi de Farman, căpitanul Ferdinand Ferber şi Lavasseur. Se realizează primele avioane în serii mici, câteva ateliere îşi fac capital vânzându-le, îşi montează firme la poartă. Aviația intră în era industrială. Besançon sesizează în paginile revistei „L'Aérophile" acest fapt. În articolul *L'Aéroplane à moteur de M. Vuia – Nouvelles experiences* autorul ține să precizeze: „*În momentul când experiențe similare* (celor ale lui Vuia – n.a.*) sunt pe cale să se desfăşoare sau se află în pregătire, este obligatoriu să spunem că dl. Vuia este primul la noi care, cu adevărat, a încercat cu un aparat suficient de mare pentru a ridica greutatea unui om, lansarea directă a unui aeroplan pe un cărucior purtător şi propulsat de o elice aeriană*".

În mai 1909, Vuia revine la motoare şi obține un brevet de invenție din partea Dominionului Canadei pentru *Sistemul motorului cu aer cald cu circuit închis* (nr. 11 8376). Îl ajută pe compatriotul său, Aurel Vlaicu, să-şi aleagă un motor pentru avionul său. Face gestul pe care alții nu au putut să-l facă atunci când el a fost în situația lui Vlaicu.

În anul 1913, Traian Vuia împreună cu Charles Philippart solicită un brevet de invenție pentru un *Sistem de planuri de susținere şi propulsoare aeriene de mare randament*. Eliberarea brevetului de invenție se face cu întârziere de un an de zile în baza art. 11/7 din legea de la 5 iulie 1844, modificată prin legea din 1902. În februarie 1915 brevetul este publicat şi are numărul 474 215. Vuia şi asociatul său pleacă în demonstrația lor de la faptul că sustentația este obținută prin viteze tot mai mari. Ei propun ca sustentația economică să fie obținută printr-o mişcare proprie a planurilor avionului, această mişcare fiind de rotație sau de translație. Brevetul cuprinde

mai multe modele de aripi a căror suprafață este mobilă. Pare surprinzător, dar în textul brevetului Vuia se susține că vitezele mari înregistrate în aviație ar crea probleme pilo-ților la decolare şi la aterizare. El dezvăluie dilema în care se află atâta timp cât teoriile pe care le cunoştea foarte bine şi pe care le susți-nuse cu numai câțiva ani înainte indică *toate avantajele care ar putea decurge din vitezele mai mari*.

În aceeaşi perioadă, Traian Vuia, caporal aspirant (ofițer) în armata austro-ungară, este internat ca prizonier de război în lagărul de la Les Sables d'Olonne. Se cunosc până în prezent foarte puține lucruri despre Traian Vuia în perioada războiului. Se afirmă că ar fi colaborat cu Tatin la realizarea unei „torpile zburătoare". Este vorba despre *avionul torpilă* prezentat de Tatin pentru prima oară la cel de-al treilea Salon aeronautic din capitala Franței.

La 30 aprilie 1918 ia ființă, la Paris, Consiliul Național al Românilor din Transilvania şi Bucovina; preşedinte – Traian Vuia. Două săp-tămâni mai târziu, scoate primul număr al revis-tei „La Transylvanie", organ al Consiliului. Vuia se dedică trup şi suflet luptei pentru unirea Transilvaniei cu Regatul României.

Revine în domeniul aeronauticii după război, atunci când abordează problema zborului vertical.

În anul 1931 este decorat de regele Carol al II-lea cu Ordinul „Ferdinand I", clasa comandor, „pentru contribuția adusă la înfăptuirea Marii Uniri".

Face mai multe vizite în România. Pe 1 mai 1934, trecând prin Câmpina, se opreşte la troița ridicată în memoria lui Vlaicu. Trăieşte convin-gerea că avionul flăcăului din Binținți ar fi putut servi drept bază creării unei industrii proprii. Încearcă să se reîntoarcă în țară, fără să reuşească. Se pare că una din cauze a fost ori-entarea sa de stânga.

În 1950 este adus în țară, fiind bolnav. Se stinge din viață la Bucureşti, la 3 septembrie 1950, la scurt timp după repatriere şi este înhu-mat la Cimitirul Bellu din Capitală.

După moartea sa, oficialitățile române declanşează o campanie de popularizare a per-sonalității lui Vuia. Apar mărturiile sale, lucrarea lui Gheorghe Lipovan, articole ample în presă. Comuna în care s-a născut primeşte numele său. La fel, o serie de şcoli şi licee din țară, inclusiv Şcoala de maiştri militari de aviație de la Mediaş.

Se revendică zborul din 18 martie 1906, ca fiind primul zbor mecanic cu un aparat mai greu decât aerul, pe roți.

Lumea aeronauticii din Occident de dincolo de Cortina de Fier priveşte însă cu rezerve meritele lui Vuia. Noua istorie a lui Charles Dollfus îi acordă câteva rânduri: zborul din 18 martie devine „un bond", iar cel din august este redus la 14 m. Traian Vuia este trecut în rândul „modeştilor precursori". În perioada „dezghețului" de după 1968, în România se fac eforturi pentru recunoaşterea priorității zboru-lui din 18 martie 1906. Este invocată chiar o susținere a UNESCO şi a Consiliului Mondial al Păcii. Un rezultat concret în această privință este obținut de către prof. dr. Alexandru Danielopol, în Franța. Cu sprijinul acestuia s-a instalat o placă la Montesson, în mai 1979, prin care lumea a aflat de faptul că românul Traian Vuia a fost primul om din lume care a zburat cu un aparat mai greu decât aerul, decolând pe roți. În martie 2006 s-a dezvelit o altă placă, într-o piață ce poartă numele inventatorului Traian Vuia. Delegația română a fost condusă de domnul Aleodor Frâncu, secretar de stat în Ministerul Transporturilor. Această acțiune este o dovadă a aprecierii internaționale a lui Traian Vuia. Se recunoaşte faptul că el, prin zborul din 18 martie 1906, prin întreaga sa operă, a scos aeronautica din impasul în care se găsea în acel timp; a jucat un rol crucial în reorientarea creației tehnice aeronautice către soluții elaborate ştiințific, soluții care excludeau empirismul practicat pe scară largă în acea perioadă şi care au dus la efectuarea primelor zboruri din lume cu aparate mai grele decât aerul, propulsate cu mijloace proprii la bord.

S-a căutat şi se caută performanța sportivă, care nu avea cum să existe în asemenea condiții. Campionii au apărut mai târziu.

Creația lui Traian Vuia este o verigă dintr-un lanț de evenimente fără de care istoria fenomenului aeronautic francez şi mondial nu au continuitate.

Consemnăm caracterizarea făcută în enciclopedia „The American Heritage History of Flight" care denumeşte „Aeroplanul automobil", conceput şi construit de Traian Vuia, drept un „aeroplan profetic". El a indicat o cale de urmat pe care ştiinţa a validat-o şi istoria o consemnează.

„*El şi-a adus* – scrie contele de La Vaulx, în 1911, referindu-se la Vuia – *contribuţia sa la progres şi, de fapt, în pofida modestiei zborurilor sale, aparatul său a fost primul monoplan construit care s-a desprins de sol cu propriile sale mijloace prin experienţe publice*".

Marea izbândă a lui Traian Vuia a avut loc în Franţa, patria sa adoptivă, de pe pământul căreia inventatorul român s-a desprins, sfidând gravitaţia, cu ajutorul motorului perfecţionat de el, înscriindu-şi, irevocabil, numele în rândul precursorilor aeronauticii mondiale.

UN ROUMAIN DANS LE CIEL DE LA FRANCE. 100 ANS APRÈS LE VOL DE TRAIAN VUIA À MONTESSON

Né le 17/29 août 1872 à Surducul Mic, dans le Banat roumain – région faisant partie à l'époque de l'Empire Autrichien-Hongrois – Traian Vuia a suivi ses études au lycée de Lugoj, en 1884-1892.

Passionné par les appareils de vol et désireux d'approfondis se connaissances, le Roumain Traian Vuia prend la décision de partir à Paris (1902). Il rencontre ici l'homme providentiel pour ses projets – Georges Besançon, le secrétaire général de l'Aéroclub français et directeur de la revue « L'Aérophile ». C'est avec l'aide de celui-ci qu'il réussit de parcourir, dans un temps plutôt court, une documentation vaste. L'aéroplan-automobile de Vuia a représenté la synthèse cohérente de deux réalisations techniques antérieures – l'automobile et l'aile portante.

Ses accomplissements ont été remarquables et sont bien connues – l'avion Vuia no. 1 s'est envolé, le 18 mars 1906, des champs de Montesson, près de Paris, après l'obtention d'un brevet dans la capitale française, trois ans auparavant, le 17 août 1903. Le Roumain a volé plusieurs fois avec l'appareil Vuia no. 2 pour lequel il a obtenu un brevet en Belgique, le 21 juin, le 15 et le 17 juillet 1907. Vuia a conçu également un appareil de vol moins connu par la littérature spécialisée – « Vuia no 2 bis », représentant la dernière variante de son avion.

Malgré les performances modestes de ses vols, il y a la certitude que Traian Vuia a réalisé le premier monoplan qui s'est envolé du sol par ses propres forces.

Comandor PAUL SANDACHI, absolvent al {colii Militare de Ofi]eri de Avia]ie „Aurel Vlaicu" [i al Academiei de Înalte Studii Militare. Din 1992 este directorul Muzeului Avia]iei. Autor sau coautor a [apte c`r]i de istorie a avia]iei. A organizat expozi]ii tematice la Centrul Cultural din Paris în anii 2000 [i 2006 [i la Dayton în SUA (2003). Membru fondator al Muzeului Avia]iei.

VALERIU AVRAM, doctor în istorie, cercet`tor [tiin]ific principal, specialist în istoria aeronauticii, [ef de sec]ie la Muzeul Avia]iei. A publicat 19 c`r]i [i peste 50 de studii în reviste de specialitate din]ar` [i din str`in`tate: „Aero" (SUA), „Avions" [i „Le fana de l'aviation" (Fran]a), „Aero Historia" (Ungaria). În perioada 1999-2004 a predat cursul *Istoria aeronauticii* la Facultatea de inginerie aerospa]ial`, Universitatea Politehnic` Bucure[ti. Membru fondator al Muzeului Avia]iei.

1918. UN OFI}ER AL BIROULUI 2 ÎN MISIUNE ÎN ROMÂNIA

„FRUMOASA AVENTUR~”

căpitan MICHAEL BOURLET

În toamna anului 1914, relațiile franco-române par să se detensioneze, cu toate că monarhia românească nu intră în război de partea Franței. Prin urmare, aceasta intenționează să trimită, în primii doi ani ai războiului, mai multe misiuni militare[1]. În cele din urmă, la 27 august 1916, România intră în război de partea Antantei. Cu toate acestea, armata română este rapid zdrobită şi obligată să se retragă. Francezii trimit atunci o misiune militară comandată de generalul Berthelot[2], care soseşte în România în octombrie 1916.

La 6 decembrie 1916, Bucureştiul cade şi autoritățile române se refugiază în Moldova, care constituia o treime din suprafața regatului. În ceea ce priveşte misiunea militară a generalului Berthelot, ea îşi continuă munca de reorganizare şi instruire a armatei române. Această puternică prezență franceză în România obligă atunci autoritățile civile şi militare franceze să mențină relații foarte strânse cu guvernul şi cu Marele Cartier General român, precum şi cu Misiunea Militară Franceză. Aceste legături sunt asigurate de ofițerii Biroului 2 al Statului Major al Armatei Franceze (EMA)[3].

Obiectul acestui studiu este abordarea activităților, destul de puțin cunoscute, ale Biroului 2 şi în special ale unei secții aparținând acestuia: secția de corespondență externă, orientată exclusiv spre țările Antantei în care exista o misiune militară franceză – Marea Britanie, Rusia, Italia şi România. În consecință, acest studiu este structurat pe două dimensiuni: o parte tehnică, ilustrată apoi pe un exemplu concret. Într-adevăr, un ofițer al secției de corespondență externă, locotenentul Chaumié, aflat, în 1918, în misiune în România, a lăsat o mărturie care permite o mai bună înțelegere a misiunii acestor ofițeri.

Este deci necesară, ca o condiție prealabilă, replasarea secției în contextul său şi definirea misiunilor sale. România reprezintă o mică parte din activitățile Biroului 2 al EMA. De exemplu, spre deosebire de celelalte țări ale Antantei, România nu avea o misiune militară la biroul interaliat, secție a Biroului 2 al EMA, unde țările Antantei aduceau la cunoştință toate informațiile pe care le dețineau: este vorba de fapt de o bursă a informațiilor. Cu toate acestea, România, ca şi Rusia şi Marea Britanie, se află în miezul activităților secției de corespondență externă.

Secția de corespondență externă

Înainte de februarie 1917, existau la Statul Major al Armatei două birouri însărcinate să desfăşoare activități de informații. Biroul 2, moştenitorul Biroului 2 al EMA anterior războiului, se concentra cu precădere asupra culegerii informațiilor de tip operativ. Începând cu 2 decembrie 1915, o parte din activitățile sale, cele strict secrete şi cele mai noi, au fost preluate de Biroul 5. Acesta din urmă este numit „*informații şi propagandă*”. Cele două birouri coabitează până în februarie 1917, dată de la care, la EMA, nu mai rămâne decât un Birou 2, care preia în mare parte organizarea Biroului 5. El este constituit din mai multe secții, printre care cele mai cunoscute sunt secția economică, secția de informații, secția de centralizare a informațiilor şi secția birourilor interaliate. Începând din anul 1915, ofițerii Biroului 2 al EMA erau însărcinați să asigure relațiile cu misiunile militare străine în Franța şi cu misiunile militare franceze prezente în țările aliate ale Franței (Rusia şi Marea Britanie, apoi Italia, România, Serbia şi Grecia).

Cu toate acestea, se pare că, în februarie 1917, Biroul 2 al EMA doreşte să-şi reorganizeze

relaţiile cu misiunile militare franceze prezente pe lângă armatele aliate. În consecinţă, secţia de corespondenţă pentru străinătate (devenită apoi secţia de corespondenţă externă) este creată la Biroul 2 al Statului Major al Armatei, la Paris, bulevardul Saint-Germain[4]. Obiectivul încredinţat este dublu. Pe de o parte, ea trebuie să asigure trimiterea corespondenţei periodice între Franţa, Rusia şi România, iar pe de altă parte să transporte corespondenţa cotidiană între Paris şi Londra. Această misiune este încredinţată unor ofiţeri emisari, care realizează legăturile între aceste ţări. Documentele pe care le transportă sunt de toate categoriile: plicuri secrete provenite de la EMA şi de la Marele Cartier General, manuale de instrucţie, corespondenţă pentru familiile soldaţilor misiunilor militare franceze sau colete cu articole de consum şi ţigări. Autorităţile civile şi militare franceze foloseau acest procedeu pentru a transmite informaţii misiunilor militare franceze de pe lângă Marile Cartiere Generale aliate, precum şi autorităţile civile şi militare ale ţărilor aliate. Documentele puteau avea caracter personal, oficial sau secret. La întoarcere, ei erau însărcinaţi să expedieze corespondenţa provenită de la misiunile militare pe care le vizitaseră.

Cum funcţiona secţia? Mai întâi ea decidea plecarea corespondenţei şi stabilea toate elementele necesare acestei plecări: actualizarea paşapoartelor, stabilirea itinerariilor, contactarea căilor ferate şi a transporturilor maritime etc. În acest fel, misiunea ofiţerului emisar era uşurată. El nu mai era nevoit să se ocupe de probleme de ordin logistic şi administrativ şi se concentra în exclusivitate asupra reuşitei misiunii sale: transportarea plicurilor. Apoi, cea de-a doua misiune a secţiei era centralizarea şi expedierea corespondenţei de familie sosite sau destinate membrilor misiunilor şi ai biroului de informaţii. În fine, în acelaşi fel, secţia centraliza şi expedia rapoartele şi documentele, instrucţiunile, manualele, hărţile, plicurile secrete, materialele (cum ar fi materiale separate) destinate misiunilor sau provenite de la acestea.

În februarie 1917, secţia cuprindea nouă ofiţeri emisari pentru corespondenţa cu destinaţia Rusia şi România. Colectivul se măreşte

NEAMUL ROMÂNESC

COMUNICAT OFICIAL No. 54

Frontul de Nord şi Nord-Vest

Frontul de Sud

MAREELE CARTIER GENERAL

MISIUNEA FRANCEZĂ.

Bun venit Misiunii Militare Franceze (*pagin` din ziarul* „Neamul Românesc“)

însă în decursul anului, întrucât, în ianuarie 1918, 21 de ofiţeri sunt repartizaţi la secţia de corespondenţă externă. Revoluţia din 1917 şi ieşirea Rusiei din război (pacea de la Brest-Litovsk din 3 martie 1918) nu conduc totuşi la scăderea numărului de ofiţeri emisari însărcinaţi să facă legătura cu această ţară, deoarece sunt menţinute aici mai multe misiuni militare franceze. În schimb, Tratatul de pace din 7 mai 1917 dintre România şi Puterile Centrale duce la plecarea misiunii militare a generalului Berthelot şi întreruperea legăturilor dintre Franţa şi România.

Ofiţerii emisari pentru România şi Rusia plecau la fiecare 15 zile. Ei se prezentau la Marele Cartier General cu două zile înaintea plecării şi la cabinetul ministrului de Război. Pentru a ajunge la destinaţie, ei erau nevoiţi să ocolească Puterile Centrale, să forţeze blocada, să treacă prin Norvegia, Suedia, Finlanda, apoi să coboare la Petrograd şi să-şi continue drumul în direcţia Mării Negre. Călătoria dura – dus-

Ministrul Fran]ei la Bucure[ti, contele Charles Beaupoil de Saint-Aulaire

întors – aproximativ 70 de zile. Cu titlu de comparație, pentru Londra plecarea şi sosirea aveau loc în aceeaşi zi.

Care erau dispozițiile cu privire la înmânarea corespondenței? Fiecare serviciu expeditor trebuia să trimită Biroului 2 al EMA un borderou numerotat pentru fiecare plic sau pachet, indicând în plus, pe scurt, conținutul şi numele destinatarului. Dacă era cazul, pe fiecare plic trebuia să apară caracterul: strict secret, secret sau obişnuit. Ele erau apoi înmânate ofițerului emisar. Ofițerul emisar trebuia să păstreze asupra lui plicurile strict secrete şi secrete. În tren şi pe vapor el nu putea lăsa la bagaje decât plicurile sau pachetele nesecrete. Volumul corespondenței transportate era enorm. Locotenentul Chaumié arată în cartea sa că, chiar dacă transporta bagajele a doi curieri (curierul precedent neducându-şi la bun sfârşit misiunea, a revenit cu încărcătura), volumul era foarte mare: aproape două tone, şase sau opt valize din răchită, „*tot atâția saci enormi şi bagaje personale*”[5] . Fiecare ofițer emisar era însoțit de un emisar adjunct, în general cu gradul de soldat sau subofițer.

Aceste legături priveau România, Marea Britanie, Rusia şi apoi Italia. În această secție a Biroului 2 al EMA au servit numeroşi ofițeri. Cel mai cunoscut este probabil locotenentul Jean Paul Reynaud – preşedinte al Consiliului din martie până în iunie 1940 – detaşat în august 1918 la secția de corespondență externă a Biroului 2 al EMA pentru a face legătura cu Misiunea militară franceză din Siberia. Notele publicate de locotenentul Chaumié, ultimul ofițer emisar trimis în România, permit acum ilustrarea acestei prime părți.

„Frumoasa aventură”

Marie Jacques Emmanuel Chaumié[6] s-a născut în 1890. Fiul lui Joseph Chaumié, senator de Lot-et-Garonne şi ministru al Instrucției Publice şi Artelor Frumoase (1900-1905) şi al Justiției (1905-1906), el a primit o educație juridică (licențiat în drept şi în litere)[7]. Ofițer în rezervă la declararea războiului, în 1915 el este repartizat în Est (în legiunea garibaldiană), unde este rănit grav la Dardanele. Reîntors în Franța, este mai întâi detaşat la cabinetul ministrului de Război (secția cifru)[8], apoi, în 1917, este pus la dispoziția secției de corespondență externă a Biroului 2 al EMA pentru a fi folosit ca ofițer emisar.

Participă la mai multe misiuni, făcând prima sa călătorie în martie 1917 într-o Rusie în plină revoluție. El ajunge la Sankt-Petersburg şi se duce la ambasada Franței, descriind astfel întâlnirea sa cu guvernul provizoriu rus: „*La masa de pe fundal, prezidată de generalisimul Alexeev, se aflau alături de el nou-veniții: prințul Lvov, Gucikov, Miliukov, Kerenski, marele duce Serghei*”. În octombrie 1917, pleacă la Iaşi, în România. Trecând prin Sankt-Petersburg, el descoperă, ancorat în apele Nevei, crucişătorul Aurora care, în fața ambasadei Franței, face exerciții de ochire cu tunurile în direcția ferestrelor acesteia. În pofida dificultăților – în special închiderea granițelor – reuşeşte să se întoarcă în Franța.

La sfârşitul anului 1917 şi începutul lui 1918, în România situația militară pare compromisă. Ministrul Franței pe lângă guvernul

român, Charles de Saint-Aulaire[9], cere să-i fie trimis de urgență Robert de Flers[10], dramaturg, jurnalist şi prieten al României. Acesta din urmă cunoaşte foarte bine România, pentru că a trăit aici. Scopul diplomatului francez este să-i încredințeze lui Robert de Flers un rol diplomatic.

În consecință, locotenentul Chaumié este desemnat să plece în România ca ofițer emisar, pentru a aduce corespondența şi a-l însoți pe Robert de Flers. El acceptă o misiune în care ceilalți doi ofițeri desemnați anterior eşuaseră. Părăseşte Parisul la 1 februarie 1918 şi se întâlneşte cu Robert de Flers la Londra. La 6 februarie cei doi se îmbarcă pe o navă la Aberdeen. De la Bergen la Stockholm, prin Christiana, ei trec cercul polar şi ajung la Narvik la 18 februarie. Sosiți la Murmansk cam pe 21, ei trebuie deja să se despartă de o parte din bagaje, rămânând doar esențialul, adică plicurile secrete şi corespondența personală a familiilor soldaților francezi de la misiunea militară a generalului Berthelot.

Locotenentul Chaumié întocmeşte o listă a documentelor de care răspunde: regulamente de manevră, manuale ale Marelui Cartier General cu privire la tragerea indirectă cu mitraliera sau cu privire la arta interpretării fotografiilor, un aparat optic, documente şi studii diverse cu privire la război, sau scrisori şi colete destinate oamenilor de la misiunile din Rusia şi România. Sunt, de asemenea, pachete etichetate cu numele Majestății Sale Regina României, al Principesei Elisabeta şi al Principesei Maria. Era un colet cu ciocolată Marquis. Cei doi decid să renunțe la un număr mare de pachete, păstrând însă anumite articole de consum care puteau fi folosite ca monedă de schimb. Această descriere este foarte interesantă. Pe lângă lucrurile de prisos, existau totuşi documente secrete, despre care era imposibil să afli mai mult. Manualele şi celelalte regulamente erau probabil destinate misiunii Berthelot şi instruirii trupelor.

Urcându-se într-un tren care urmează să traverseze o țară în plină revoluție, cei doi întâlnesc un număr mare de francezi: foşti membri ai Misiunii franceze în Rusia, dar şi un soldat dintr-un regiment ceh, originar din Lorena, din apropiere de Metz, dezertor din armata germană, sau un ofițer de artilerie, probabil din serviciul de informații. Atunci când trenul cade în mâinile bolşevicilor, cei doi renunță la uniformă în favoarea unei ținute civile. Sosiți la Moscova, pe 7 martie 1918, merg la Misiunea militară franceză de aici. Acolo află că au început negocierile de pace dintre România şi Germania.

După ce au vizitat Kremlinul, iau din nou trenul spre sud şi la 13 martie, la Sikel-Nikovo, întâlnesc primii ofițeri francezi din misiunea militară a generalului Berthelot în drum spre Franța. La Legația franceză scapă de o parte din corespondența pe care o transportă (în special cea a militarilor), apoi îşi continuă drumul şi ajung la Nikolaiev la 15 martie. Luptele sunt violente, oraşul riscă să cadă în mâinile germanilor. Locotenentul Chaumié decide atunci să ardă dicționarele cifrate şi nu păstrează asupra lui

Robert de Flers (1872-1927), dramaturg, membru al Academiei Franceze

Colonelul Vasile Rudeanu a condus delega]ia român` \n Fran]a pentru negocierea contractului de furnizare a armamentului [i muni]iei destinate armatei române

decât două sau trei plicuri foarte importante. Cei doi ofițeri francezi hotărăsc totuşi să-şi continue drumul cu maşina, păcălind posturile şi patrulele germane, întrucât călătoreau acum pe un teritoriu ocupat şi având asupra lor plicuri confidențiale. La 18 martie, sosesc la Bender şi descoperă că regiunea este încă ocupată de trupele româneşti. Din acest moment, locotenentul Chaumié încetează să-şi mai scrie amintirile.

Misiunea s-a desfăşurat în condiții neobişnuite – traversarea unei țări aflată în război şi în plină revoluție – ceea ce a făcut-o deosebit de dificilă, greu de suportat şi periculoasă. Cu toate acestea, cartea locotenentului Chaumié este o mărturie unică şi exactă cu privire la activitățile unui ofițer al Biroului 2, al secției de corespondență externă. Plecat din Paris cu peste două tone de corespondență, nu-i mai rămân, la sosirea în România, decât două sau trei plicuri confidențiale, pe care le poartă asupra sa, şi ciocolata destinată prințeselor române.

Pe urmă, locotenenții Chaumié şi de Flers traversează Basarabia şi ajung la Iaşi. Când ajung la Legație la contele de Saint-Aulaire, întreaga misiune franceză părăsise oraşul. Cei doi ofițeri se pare că au rămas până în mai 1918. Locotenentul Chaumié este ultimul ofițer francez care a ajuns la Iaşi. Repatriat în Franța, este desemnat să asigure legătura cu armata cehoslovacă din Siberia şi mai îndeplineşte alte câteva misiuni. Rămâne la secția de corespondență externă până în martie 1919, dată la care este probabil demobilizat. Întors în viața civilă, lucrează mai întâi la cabinetul Înaltului-comisar francez în Rhenania. Ales deputat de Lot-et-Garonne între 1924-1928, în momentul înființării Ministerului Aerului, este numit director al aviației civile. Dezvoltă considerabil rețeaua de companii aeriene şi o extinde în întreaga lume. Îşi găseşte sfârşitul în accidentul avionului *L'Emeraude* din 15 ianuarie 1934[11].

---

[1] Jean-Noël Grandhomme, *Les relations entre la France et la Roumanie (1857-1916)*, în „Revue internationale d'histoire militaire".

[2] Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*, teză de istorie sub coordonarea profesorului Jean Bérenger, Château de Vincennes, Statul major al trupelor de uscat, Serviciul istoric, 1999, 1120 p.

[3] Această precizare este de mare importanță: ea permite marcarea distincției dintre Biroul 2 al Statului Major al Armatei, de la Ministerul de Război de la

Paris, şi Biroul 2 al Marelui Cartier General, prezent alături de comandant, la nivelul armatelor.

[4] Service historique de la Défense, département de l'armeé de terre (Serviciul Istoric al Apărării, departamentul trupelor terestre) (SHD/DAT), arhive repatriate de la Moscova, încă necotate, notă cu privire la înfiinţarea secţiei de corespondenţă externă, nedatată.

[5] Emmanuel Chaumié, *La Belle aventure de Robert de Flers, Russie-Roumanie (février-mars 1918)*, Paris, Libraire de Paris, 1929, 110 p.

[6] SHD/DAT, dosar de personal al căpitanului Chaumié Marie Jacques Emmanuel, 6 Ye 46327. Autorul nu face decât să indice referinţele dosarului, consultarea acestuia nefiind încă posibilă (legea celor 120 de ani de la data naşterii).

[7] Jean Nolly (coordonator), *Dictionnaire des parlementaires français, notices biographiques sur les ministres, députés et sénateurs français de 1888 à 1940*, Paris, Presses Universitaires de France, vol. 3, 1963, p. 999-1000.

[8] SHD/DAT, arhive repatriate de la Moscova, încă necotate, notă cu privire la ofiţerii în măsură să lucreze la secţia de corespondenţă externă, ianuarie 1917.

[9] Charles Auguste Félix de Beaupoil (1866-1954), conte de Saint-Aulaire, diplomat francez, colaborator al generalului Lyautey în Maroc între 1912-1916 şi numit ministru plenipotenţiar la Bucureşti în 1916. Este, în principal, autorul lucrării *Confession d'un vieux diplomate*, Paris, Flammarion, 1953, 792 p. El evocă în această carte aventura locotenenţilor Chaumié şi de Flers.

[10] Robert de La Motte-Ango, marchiz de Flers (1872-1927), dramaturg, membru al Institutului şi al Academiei Franceze. Printre numeroasele sale lucrări publicate, în *Sur les chemins de la Guerre*, Paris, Editions Pierre Lafitte, 1919, 256 p., Robert de Flers face referire la misiunea efectuată în Rusia şi în România în 1918.

[11] Jean Nolly (coordonator), *op. cit.*, p. 1002.

UN OFFICIER DU 2E BUREAU EN MISSION EN ROUMANIE EN 1918 „LA BELLE AVENTURE"

Le 6 décembre 1916, Bucarest tombe et les autorités roumaines se réfugient alors dans le tiers moldave du royaume. Quant à la mission militaire du général Berthelot, qui arrive en Roumanie dès octobre 1916, elle poursuit son travail de réorganisation et d'instruction de l'armée roumaine. Cette forte présence française en Roumaine oblige alors les autorités civiles et militaires françaises à maintenir des relations très étroites avec le gouvernement et le grand quartier général roumains ainsi qu'avec la mission militaire française. Ces liens sont assurés par des officiers du 2e bureau de l'état-major de l'armée (EMA).

Ainsi, l'objet de cet article est d'aborder les activités, assez méconnues, du 2e bureau et particulièrement d'une section qui le compose: la section des courriers extérieurs, tournée exclusivement vers les pays de l'Entente où une mission militaire française est présente – Grande-Bretagne, Russie, Italie et Roumanie. En conséquence, cette étude est construite autour de deux dimensions: d'abord une étude technique illustrée ensuite par un exemple concret. En effet, un officier de la section des courriers extérieurs, le lieutenant Chaumié, en mission en Roumanie en 1918, a laissé un témoignage permettant de mieux appréhender la mission de ces officiers.

C`pitanul Michael BOURLET lucreaz` la Serviciul Istoric al Ap`r`rii din 1998. Îndepline[te func]ia de cercet`tor în cadrul diviziei de cercetare [i documentare a Departamentului trupelor terestre. Din iulie 2006 este profesor de istorie militar` la Ecoles de Saint-Cyr-Coëtquidan. Preg^te[te o tez` de doctorat intitulat` „Ofi]erii francezi ai Birourilor 2 [i 5 ale Statului Major al Armatei în perioada Primului R`zboi Mondial. Studiu prosopografic" sub îndrumarea profesorului Jacques Frémeaux (Universitatea Paris IV-Sorbonne).

GENERALUL H. M. BERTHELOT ÎN CON{TIIN}A ROMÂNILOR

conf. univ. dr. GHEORGHE NICOLESCU

Sosirea Misiunii Militare Franceze, la 15 octombrie 1916, a avut un ecou deosebit în conştiinţa publică din România. Prezenţa sa a fost semnalată cu interes de către presa românească a timpului, iar acţiunile ei au fost caracterizate încă de la început în paginile ziarelor ca un valoros sprijin adus cauzei româneşti. Presa sublinia faptul că, imediat după sosire, ofiţerii francezi au plecat în diferite zone ale frontului, unde şi-au început activitatea aducând bravelor noastre trupe toată experienţa războiului modern. Un mic număr dintre ei a rămas în Bucureşti pentru a studia funcţionarea diferitelor servicii din cadrul armatei române: recrutarea, fabricarea muniţiilor, aprovizionarea de orice fel[1]. Misiunea era apreciată ca un element de potenţare a moralului societăţii româneşti, care se confrunta în acele momente cu realităţile dureroase ale unor înfrângeri suferite pe plan militar. În paginile sale, oficiosul guvernamental „Viitorul" sublinia faptul că „Misiunea Militară Franceză pe care Franţa a trimis-o în România a intrat în plinul lucrărilor sale. Reprezentată strălucit prin personalitatea generalului Berthelot şi a ofiţerilor superiori care îl înconjoară, ea este în mijlocul nostru imaginea vie a Franţei, a cărei apropiere de România este pecetluită pentru totdeauna prin marea alianţă de azi. Ea aduce experienţă, muncă şi hotărâre franceză care, adăugate la experienţa, munca şi hotărârea românească, vor pregăti victoria comună"[2]. În aceeaşi zi – 11 octombrie 1916 – şi alte ziare consemnau faptul că sprijinul acordat armatei române de către Misiunea Militară Franceză era binevenit şi de natură să întărească speranţele tuturor[3].

Personalitatea generalului Henri Mathias Berthelot, considerat sfetnic înţelept şi îndrumător pentru conducătorii armatei române, impresiona nu numai cetăţenii de rând, ci şi personalităţile politice ale momentului. „Acei ce l-au văzut sosind – rememora Ştefan Cicio-Pop, preşedintele Adunării Deputaţilor, la 3 februarie 1931, cu ocazia şedinţei solemne pentru comemorarea generalului Berthelot – vorbesc cu emoţie de impresia ce le-a făcut din primul moment. Părea nu un străin venit pentru întâia oară în România, ci un propriu fiu al ţării noastre, de multă vreme plecat, multă vreme aşteptat şi dorit şi care, ştiindu-şi patria de origine în mare primejdie, venea să o ajute, hotărât să-şi jertfească viaţa pentru a o salva"[4].

Simpla prezenţă a ofiţerilor francezi pe străzile capitalei României sau în localuri publice era de natură să contribuie la ridicarea moralului populaţiei, la creşterea optimismului acesteia în contextul îngrijorării create de înaintarea inamicului, atât dinspre Valea Jiului, cât şi dinspre Dunăre[5].

După retragerea autorităţilor române la Iaşi, impactul prezenţei şi activităţii Misiunii Militare Franceze şi a generalului Berthelot asupra moralului populaţiei şi armatei s-a păstrat la aceleaşi cote ridicate. I. Gh. Duca, fost membru al guvernului în timpul războiului, amintindu-şi de acele zile, declara: „Când generalul Berthelot trecea pe străzile Iaşilor, cu gloriosul tricolor francez fâlfâind pe aripa automobilului său, sau când, întovărăşit de ofiţerii Misiunii sale vizita unităţile noastre de pe front, atât populaţia civilă, cât şi oştirea întreagă avea senzaţia vie că Franţa este lângă noi, că, deşi departe şi izolaţi în lupta cu toate pericolele şi cu toate mizeriile, totuşi nu suntem nici singuri, nici părăsiţi, că o mare putere, că o mare prietenă, că nobila Franţă ne sprijină sforţările şi ne va salva nădejdile.

De aceea, şeful Misiunii Militare Franceze a început, în acele momente, să se înfăţişeze ca un adevărat simbol, simbolul fraternităţii franceze-române"[6].

Savantul Nicolae Iorga recunoştea, la rândul său, impactul pozitiv al prezenţei Misiunii, a generalului Berthelot, asupra conştiinţei româ-

Generalul Henri Mathias Berthelot, [eful Misiunii militare franceze în România, „simbol al fraternit`]ii franco-române“

neşti: „A fost o clipă – de ce s-o ascundem? – când credința în izbândă a dispărut, când a rămas pentru câțiva numai simțul unei datorii care trebuia îndeplinită până la sfârşit. Eu am văzut pe mulți în acea clipă şi, dacă şi-ar aduce şi ei aminte de cum au fost atunci, în acea clipă, ar fi poate cea mai dureroasă din amintirile vieții lor. Şi atunci, generalul Berthelot, care nu purta războiul țării sale pe pământul său, m-a chemat şi mi-a vorbit de credința sa nezguduită în victorie. (...) Nu voi uita niciodată această clipă”[7].

Maniera în care s-a desfăşurat colaborarea bilaterală, a avut, cum era şi firesc, momente de fricțiune, cantonate, de regulă, în domeniul relațiilor interpersonale. Disfuncționalități au apărut şi între Misiunea Militară Franceză şi comandantul acesteia, pe de-o parte, şi guvernul român şi comandamentul armatei române, pe de altă parte. Acestea erau generate, în special, de motivațiile cooperării, care duceau, uneori, la situarea pe poziții opuse a celor doi parteneri.

În urma semnării Armistițiului cu Puterile Centrale şi a tratativelor pentru încheierea păcii, Misiunea Berthelot a fost obligată să părăsească România. Momentul plecării, la 9 martie 1918, a pus capăt unei perioade de bogată acțiune în slujba Franței, dar şi a poporului român şi, spre finalul ei, de controversată activitate pentru susținerea unei atitudini care nega condițiile obiective în care poporul român era silit să acționeze la sfârşitul anului 1917 şi în prima parte a anului 1918.

Printre altele, la punctul 5 din Convenția din 5 martie, se prevedea obligația ca „România să licențieze pe toți ofițerii străini şi inamici puterilor aliate“[8] (Puterile Centrale – n.n.) şi pe împuterniciții lor”. Evacuarea Misiunii Franceze din România a fost gândită inițial de către Berthelot să se realizeze pe grupuri mici. Cu mai multe săptămâni înainte de semnarea preliminariilor de la Buftea, el a început să trimită în Franța grupuri de ofițeri, sub pretextul permisiilor, în special din rândul medicilor şi aviatorilor. Au existat mai multe idei privind traseul pe care putea să îl urmeze Misiunea în operația de repatriere: prin teritoriul inamic (prin Austro-Ungaria, până la frontiera Elveției), sub garanția acordată de germani că vor permite trecerea fără nici un fel de probleme, soluție refuzată de Berthelot, sau prin Rusia, fie pe traseul spre Extremul Orient, fie prin nord, prin Arhanghelsk. În final, s-a optat pentru întoarcerea prin Rusia, pe traseul Iaşi-Chişinău-Odessa-Ekaterinoslav-Harkov-Orel-Moscova-Vologda-Petrozavodsk-Kandalacea-Murmansk. Autoritățile române, în frunte cu generalul Averescu, au făcut o chestiune de onoare din asigurarea repatrierii Misiunii şi garantarea securității membrilor ei pe teritoriul românesc şi până la Odessa, problema numărându-se printre condițiile armistițiului. Însuşi regele Ferdinand I le-a declarat lui Saint-Aulaire şi Berthelot, în Consiliul de Coroană, convocat la 9 martie şi la care aceştia au fost invitați să participe, că s-a decis în unanimitate să nu fie acceptată nici o condiție de natură a vătăma onoarea României. Deci, era o chestiune de onoare pentru țară să asigure cu orice preț repatrierea militarilor aliați[9]. Înainte de a pleca, Berthelot a lăsat la Iaşi o mică misiune militară pe lângă Legația Franței. Ea era compusă din colonelul Lafont (general cu titlu temporar), 3 ofițeri, 3 subofițeri şi 16 sol-

dați[10]. Misiunea lor era în principal cea de a informa autoritățile franceze asupra situației din România.

Plecarea membrilor misiunilor aliate a început în seara de 9 martie din gara ieşeană. Autoritățile române, însoțite de o asistență numeroasă, au exprimat sentimente de afecțiune şi, totodată, de regret pentru plecarea Misiunii. Acordurile Marseillezei şi ale Imnului național român amplificau solemnitatea momentului.

Pentru transportul misiunilor fuseseră constituite cinci trenuri. Ultimul tren care ducea statul major al Misiunii, a plecat de la Iaşi la 10 martie la ora 1 dimineața. „Regele, regina, familia regală – sublinia Berthelot – toate personalitățile politice şi numeroşi prieteni ținuseră să asiste la această plecare.

Fiecare ne cerea să nu uităm, ajunşi în Franța, această Românie pe care învățaserăm să o cunoaştem şi să o iubim, şi mai ales să n-o uităm în ziua victoriei definitive"(s.ns.)[11].

Traseul până la Odessa a fost marcat de momente deosebite, dar şi de unele incidente. Nici nu părăsise bine gara din Iaşi, şi, după trei kilometri, trenul în care se afla generalul Berthelot a deraiat, rămânând blocat până la ora 8 dimineața.

La trecerea prin Ungheni, o companie română a dat onorul, iar muzica militară cânta Marseilleza. Asemenea manifestări de simpatie i-au întâmpinat de-a lungul întregului traseu. Jurnalul de operații al Diviziei 11 Infanterie a consemnat momentul sosirii în Chişinău, în ziua de 25 februarie/10 martie 1918, a trenului în care se afla generalul Berthelot: „Pe peronul gării se aflau prezenți domnul general de divizie Istrati, comandantul Corpului 6 Armată, statul major al Diviziei 11, comandantul Brigăzii 21 Infanterie cu cei doi comandanți de regimente şi ofițerii disponibili din detaşamentul Chişinău. Un batalion cu muzică şi drapelul din Brigada 21 Infanterie au dat onorurile.

La intrarea trenului în gară, muzica a intonat «La Marseillaise», iar trupa şi ofițerii au izbucnit în urale nesfârşite.

Domnul general Berthelot, după ce a fost salutat de domnul comandant, de comandantul Corpului 6 Armată, a trecut în fața drapelului şi a strigat «Sănătate, copii!», ceea ce a stârnit un adevărat entuziasm. După ce a trecut trupa în revistă a adunat ofițerii şi le-a ținut o cuvântare plină de emoțiune, spunând că întreaga Misiune părăseşte țara cu inima plină de durere, dar că acolo [va lupta] nu numai pentru Franța, ci şi pentru România. (...) Din fiecare companie au fost prezentați apoi câte patru soldați din cei mai vrednici, cărora domnul general Berthelot le-a ținut o scurtă cuvântare, promițându-le că, după încheierea păcii, se va simți mândru să revină în țara al cărei cetățean de onoare este, pentru a reîntâlni soldații cu care au luptat pentru victoria comună.

Apoi, strângându-le mâna la fiecare, le-a spus că acest semn de dragoste ostăşească să fie dus de ei în mijlocul fiecărei companii. După terminarea acestei ceremonii impunătoare prin simplicitatea ei, domnul general Berthelot şi-a luat rămas bun de la ofițerii de față, iar trenul s-a pus în mişcare în sunetele marşului «La Marsellaise» şi în uralele nesfârşite ale trupei şi ofițerilor"[12]. În tot timpul ceremoniei, două avioane din escadrila F4 au zburat deasupra gării şi oraşului Chişinău şi apoi au însoțit trenul pe parcursul său.

Alte greutăți s-au ivit pe traseu. Linia ferată pe porțiunea Bender (Tighina)-Tiraspol era distrusă în mai multe puncte. Corpul 6 Armată a ordonat repararea ei de urgență, ea fiind complet restabilită ca urmare a activității locotenent-colonelului Petrovicescu şi a căpitanului inginer Tipărescu.

Deplasarea Misiunii se desfăşura sub amenințarea capturării ei de către trupele germane care înaintau la rândul lor spre Bender, cu destinația Ucraina. Un incident a incitat spiritele în epocă: din considerente politice, conform unor opinii[13], Alexandru Averescu, primul ministru român, a fost acuzat că ar fi încercat să pericliteze soarta Misiunii prin acordul dat pentru deplasarea detaşamentelor germane cu camioane şi pe calea ferată către Bender. Prin aceasta se crea riscul ca Misiunea să fie capturată de către germani. Răspândirea veştii că Misiunea era pusă în pericol a dat naştere unor manifestații de protest împotriva guvernului, mai ales că erau de notorietate publică desele contradicții dintre Averescu şi Berthelot pe întregul parcurs al prezenței franceze în România.

Legat de acest incident, generalul Averescu a dat un interviu la 29 mai 1919 în ziarul

„Adevărul", în care declara că a luat măsuri pentru a opri trecerea automobilelor germane în Basarabia după ce aflase despre această deplasare în urma vizitei sale la Palat. El acuza Marele Cartier General că a înştiinţat Palatul şi Misiunea Franceză, dar nu şi guvernul.

Marele Cartier General a adresat, la 14 iunie 1919, preşedinţiei Consiliului de Miniştri o notă prin care combătea afirmaţiile generalului Averescu, anexând o serie de documente din care rezulta faptul că acesta fusese informat printr-o telegramă a lui Constantin Argetoianu, încă din ziua de 22 februarie 1918, asupra solicitării permisiunii pentru deplasarea cu autocamioanele a unui batalion german şi a unei companii de mitraliere, precum şi cu trenul a unei companii de artilerie călăreaţă, pentru ocuparea Odessei[14]. Oricum, detaşamentele de militari români aflate pe traseu au luat măsuri de distrugere a unor poduri pe itinerarul urmat de detaşamentul german ce venea de la Reni spre Bender şi Odessa, în aşa fel încât acesta să nu ajungă înaintea ultimului tren care transporta misiunile aliate. Printr-un ordin al Corpului 6 Armată, se preciza că trenurile cu Misiunea Franceză trebuiau să treacă Nistrul înaintea trupelor germane, iar în cazul în care, la sosirea acestora, în Bender se vor găsi trupe inamice, unităţile române să le împiedice, la nevoie chiar cu forţa, să-i atace pe Aliaţi[15].

Poporul român şi-a manifestat recunoştinţa faţă de aportul Misiunii Militare Franceze la renaşterea armatei ţării în iarna şi primăvara anului 1917 prin reprezentanţii săi cei mai autorizaţi – membrii Parlamentului României. În luna mai a acelui an, Adunarea Deputaţilor a adoptat un proiect de lege din iniţiativă parlamentară, conferind calitatea de cetăţean de onoare al României generalului Henri Mathias Berthelot. Raportorul la proiectul de lege, C. Banu, evidenţia în discursul său cauzele care au determinat acordarea acestui titlu. Misiunea Militară Franceză era considerată una dintre consecinţele naturale şi fericite ale apropierii dintre români şi francezi, ea asigurând României o colaborare frăţească din partea unor elemente superioare prin cunoştinţele şi experienţa lor, dar egale prin stimă şi simpatie reciprocă. „Reorganizarea armatei române, mândria noastră de astăzi şi speranţa noastră de mâine, este în parte opera Misiunii Franceze – arăta C. Banu. (...) Fie ca acest act solemn al Parlamentului Român să simbolizeze frăţia între ţăranii de la Dunăre şi marele popor francez, frăţie pe care nimic nu o va tulbura vreodată, născută din comunitatea de origine, de interese şi de aspiraţii către o lume mai bună şi mai dreaptă"[16]. Acordarea distincţiei a prilejuit noi manifestări de simpatie faţă de Franţa şi întreaga Misiune Franceză. Însuşi Berthelot, flatat, a exclamat cu

Generalul Berthelot înmâneaz` unor ofi]eri români „Legiunea de onoare"

mândrie: „Civis romanus sum!”. Diploma i-a fost înmânată într-un cadru festiv, la Cercul Militar din Iaşi, la 2 august 1917, în prezenţa tuturor miniştrilor, a preşedinţilor Camerei şi Senatului, a unor generali ruşi şi români[17].

În zilele premergătoare plecării Misiunii, regele şi regina, autorităţile române şi-au exprimat cu toţii recunoştinţa. În numele Parlamentului Român, Barbu Delavrancea i-a adus mulţumiri şefului Misiunii Franceze şi l-a asigurat că armata şi poporul român „vor păstra veşnic amintirea vie a marelui prieten care ne părăseşte”[18]. Din partea parlamentarilor, generalul Berthelot a primit, ca semn al preţuirii de care se bucura, un exemplar din 1688 al „Bibliei” lui Şerban Cantacuzino. Citind mesajul care însoţea valoroasa lucrare, Berthelot a exclamat emoţionat că Franţa nu va permite înjgenuncherea României[19].

Membrii Misiunii au dat curs solicitării profesorilor universitari români de a duce cu ei un mesaj adresat colegilor lor francezi. În textul acestuia, românii subliniau faptul că speranţa lor se întemeia „pe convingerea de nestrămutat că nu este posibil ca omenirea să fi trecut prin suferinţe atât de dureroase vreme de două mii de ani pentru a ajunge să fie subjugată acum de tirania cea mai cinică şi cea mai brutală pe care a cunoscut-o vreodată. În zilele voastre de fericire – subliniau universitarii români – nu uitaţi România, al cărei ultim strigăt de durere supremă ajunge până la voi în timp ce ea este târâtă la un supliciu pe care nu l-a meritat”[20].

Generalul Victor Petin în vizit` la mormântul compatrio]ilor s`i c`zu]i în România

Regina Maria a ţinut la rândul ei să-şi exprime respectul şi recunoştinţa primind un grup de personalităţi din cadrul diferitelor misiuni, un loc aparte în dialogul purtat de ea cu invitaţii revenindu-i generalului Berthelot. Despre întrevederea cu acesta, regina nota că a fost cea mai emoţionantă, decurgând ca între doi soldaţi care se înţeleg şi deplâng împreună soarta implacabilă care i-a trădat de fiecare dată[21]. Pe 7 martie, suveranii români au oferit un prânz de adio principalilor ofiţeri ai misiunilor aliate, în cursul căruia au avut loc scene mişcătoare de despărţire. Un ceai organizat la sediul Misiunii engleze şi o ultimă invitaţie în cursul serii la Regina Maria au marcat despărţirea.

Ziua plecării Misiunii din România a fost plină de amărăciune. Însuşi regele Ferdinand, împreună cu regina Maria, au participat la momentul părăsirii Iaşilor. Referindu-se la acele clipe grele, regina consemna: “Cei ce plecau au fost adânc mişcaţi; nu se aşteptau ca regele şi familia sa să vină să le spună un ultim adio şi cred că aceasta a îndulcit pentru ei, întrucâtva, amărăciunea acestei tragedii a plecării. Întoarcerea acasă a fost întoarcerea unor inimi înfrânte, care lăsaseră să le moară nădejdea; şi parcă vedeam mereu în ochi cum se micşorează acel tren... Fuseserăm părăsiţi...”[22].

Pe pământul românesc rămâneau numai cei care se jertfiseră pentru cauza Franţei şi pentru cauza României. Lor li se vor adăuga şi cei care şi-au pierdut viaţa în lagărele germane de prizonieri din teritoriul ocupat de Puterile Centrale. În total, pe teritoriul României Mari au pierit 677 de francezi. Dintre aceştia, 559 au fost identificaţi, iar 118 au rămas necunoscuţi. Rămăşiţele unora dintre ei au fost repatriate până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. 83 de militari, dintre care 13 ofiţeri, 12

subofițeri, 58 de gradați și soldați și 2 civili își dorm somnul de veci în cimitirele franceze.

Românii au cinstit permanent memoria eroilor francezi căzuți în peste 100 de localități ale țării. Ei au fost grupați în 12 mari cimitire ale eroilor, și anume: Bellu militar – care grupa, în 1938, 120 de morminte de eroi, Slobozia – cu 223 de morminte, Alexandria – 54, Chișinău – 38, Constanța – 52, Galați – 52, Iași – 26, Timișoara – 27 și cimitirul turc din Ghencea – 8 morminte. Dintre cei 667 de militari și civili francezi morți în timpul Primului Război Mondial în România, 345 erau francezi din metropolă, iar 322 aparțineau trupelor coloniale de algerieni, marocani, senegalezi etc[23].

În perioada dintre cele două războaie mondiale i-a revenit Societății Naționale „Cultul eroilor" misiunea de a îngriji mormintele și a cinsti memoria nu numai a militarilor români, ci și a străinilor căzuți în Primul Război Mondial, aceasta procedând la identificarea, gruparea în cimitire de onoare și repatrierea eroilor francezi.

La 19 octombrie 1922, în parcul Cișmigiu din București a fost dezvelit un monument dedicat memoriei soldaților francezi morți în România în timpul Marelui Război. Operă a sculptorului Ion Jalea, elev al lui Rodin, el reprezintă o femeie româncă susținând un soldat francez rănit mortal. La ceremonia dezvelirii au participat, alături de generalul Berthelot, mareșalul Foch și generalul Weygand. Răspunzând oratorilor care l-au precedat – ministrul român de Război, reprezentantul comitetului de inițiativă a ridicării monumentului și primarul Bucureștilor – generalul Berthelot sublinia în discursul său că mesajul acestora va fi cunoscut de familiile care au pierdut o ființă dragă pentru cauza românească, va ajunge în inima întregului popor francez care va înțelege „în ce fel nobil și generos ați înțeles să perpetuați în inima Capitalei voastre amintirea prieteniei noastre reciproce. (...) O promisiune pentru viitor. Am parcurs mână în mână cea mai dificilă parte a drumului. Cea care ne-a rămas de parcurs este mai ușoară, dar este încă destul de lungă. Le dorim copiilor care se vor juca în acest parc să nu mai cunoască momentele teribile pe care le-au trăit părinții lor. Vrem ca ei să regăsească pacea blândă și rodnică. Pentru asta, Franța și România au nevoie una de cealaltă, trebuie să se ajute. Nu se vor dezamăgi. Ele vor dezvolta în fiecare zi o prietenie cimentată prin atât de mult sânge vărsat – și aceasta, pentru cel mai mare bine al umanității. În aceste condiții, pot să privească în viitor cu încredere"[24].

O machetă a monumentului a fost dăruită generalului Berthelot, ea fiind păstrată cu sfințenie de către familia acestuia[25].

Opinia publică românească a epocii a avut certitudinea că poporul român avea în generalul Berthelot un prieten de nădejde. Acest fapt fusese demonstrat și de atitudinea lui în perioada ce a urmat semnării păcii de la Buftea-București.

El s-a opus, de asemenea, prevederilor, inechitabile pentru România, din Convenția militară încheiată de Aliați cu Austro-Ungaria la Belgrad la 13 noiembrie 1918. Aceasta stabilea, în totală contradicție cu realitățile etnice și cu prevederile tratatului politic încheiat de către România cu Aliații în 1916, linia Mureșului ca linie de demarcație între armatele aliate și armata ungară. Referindu-se la aceasta, Berthelot spunea că: „În Transilvania s-a stabilit o limită arbitrară a autorității române, numai din punct de vedere geografic și fără a ține seama de situația etnografică"[26], fapt ce a determinat o defavorizare a românilor.

Pentru meritele sale deosebite în apărarea cauzei românești pe tot parcursul primei mari conflagrații a secolului al XX-lea, generalul Henri Mathias Berthelot a beneficiat din plin de recunoștința poporului român. El s-a bucurat de aprecieri deosebite în sufletul tuturor, de la soldat până la rege. Ca un semn al prețuirii deosebite, la intrarea în București a coloanelor de militari care, în aclamațiile mulțimii, au străbătut la 1 decembrie 1918 Șoseaua Kiseleff și Calea Victoriei, alături de rege și regină s-a aflat generalul Berthelot[27]. A mai primit, pe lângă titlul de cetățean de onoare al României care i-a fost acordat înaintea plecării Misiunii în martie 1918, titlul de Doctor Honoris Causa al Universității din București în 1925 și pe cel de Membru de onoare al Academiei Române, la 5 iunie 1926. A fost decorat cu Ordinul militar „Mihai Viteazul" – cea mai înaltă distincție de război românească – și cu Marea Cruce a Ordinului „Ferdinand I".

Încă de la 21 noiembrie 1918, în ziarul „Neamul Românesc" a fost lansată ideea construirii unei case în scopul de a fi oferită generalului Berthelot. Ideea, odată lansată, a fost acceptată de mai mulți deputați şi, la 24 octombrie 1922, la propunerea lui Nicolae Iorga, Camera Deputaților a aprobat punerea la dispoziția generalului Berthelot, în deplină proprietate, a unui teren din proprietatea statului, ca un simbol al recunoştinței nepieritoare pentru serviciile aduse poporului român[28].

Ca urmare, el a fost împroprietărit, printr-un „Act de donațiune al națiunii române" din 31 martie 1923, cu Ferma Fărcădin din comuna Fărcădinul de Jos, județul Hunedoara, având o suprafață de 198 de iugăre. Referindu-se la actul de recunoştință al statului român față de generalul Berthelot, marele savant Nicolae Iorga spunea că aici, la Fărcădin, prietenul românilor „va fi de strajă, în colțul de apus al Ardealului pentru ca, împreună cu noi, să mărturisească, în orice clipă, că nici pentru plăcerea nimănui şi nici de frica nimănui, nu avem de dat acea graniță pe care o păzim împreună"[29]. Gestul generos al României a fost răsplătit pe măsură de marele bărbat: el a lăsat prin testament ferma cu care fusese împroprietărit, ca şi veniturile aferente, Academiei Române pentru constituirea unui fond „General Berthelot" din care să se acorde burse de studiu în Franța pentru tineri români, civili şi militari[30]. „Academia Română – se prevedea în testamentul său, întocmit la 1 decembrie 1926, la Strasbourg – este îndatorată a întrebuința veniturile averii ce-i las pentru darea anuală de burse, ținând seama bineînțeles de statutele şi regulamentele sale. Aceste burse se vor da fie pentru studii sau cercetări într-o universitate franceză, fie pentru cheltuieli de întreținere pentru completare de studii într-o mare şcoală franceză, civilă sau militară.

Alegerea beneficiarilor se va face fie printre tineri ofițeri, sau candidați de ofițeri ai armatei active, fie printre fiii, sau fiicele ai căror ascendenți au murit pentru realizarea uniunii naționale române"[31].

Generalul a intrat şi în conştiința populară datorită calităților şi competenței sale. Despre acest aspect, generalul de divizie adjutant Nicolae Condeescu, ministru de Război, arăta în discursul ținut în şedința din 5 februarie a Senatului României că „generalul ajunsese să se identifice cu noi, să ajungă unul dintre noi, era român. Prin el francezii au intrat în conştiința a milioane de țărani" şi devenise „o figură populară, despre el şi popularitatea sa circulând deja cântece în satele româneşti". Printre soldații Diviziei 3 circula o poezie dedicată bonomului general, care elogia ajutorul dat de el şi subordonați cauzei româneşti:

AU GENERAL BERTHELOT
Traduction des vers roumain occasionels.
7 décembre 1917, 3-ème Division

En Ian 1917
Le Roumain passe le Danube,
Il monte la colline et la montagne
Pour déchaîner ses frères de Transilvanie

La France, notre sœur aînée,
L' étoile du monde entier,
N'a pas oublié Mărăcine
Le dit marquis de Ronsard.

La France notre bonne sœur
Nous envoie tout ce qu'elle a
Et nous envoie en plus
Une poigne de braves.

Berthelot c'est leur chef à eux
Ancienchef d'etat-major de Joffre,
Il a eté pour nous un grand aide:
Tous les Roumains le disent en chœur.

La Mărăşti, Oituz, Siret,
C'est avec lui que nous avons tenu tête
Et nous avons battu l'ennemi
Plusieurs fois dans l'année.

Berthelot, parmi nous ou parti
Vous restez dans notre Histoire à jamais,
Et aussi vos braves héros
Qui sont tombés pour nous.

Bohémien comme je suis,
Je vous chanterai partout
Dans des purs vers roumains
Berthelot, SĂ TRĂIEŞTI ![32]

Elogiind personalitatea şi comportarea generalului, Anton Bacalbaşa consemna într-un „remember” publicat în ziarul „Universul”, din 1 februarie 1931: „Printre soldaţii noştri el a ajuns repede popular. Glumeţ cum e, ţăranul nostru îi agaţă repede de nume o poreclă. Fiindcă generalul era voinic şi pântecos, Berthelot ajunsese pentru toţi: don ghinărar Burtilon”, iar omul politic Mitiţă Constantinescu scria: „Soldaţii îl cunoşteau, îi purtau numele din gură în gură, îi făureau legende ca unui erou autohton, într-un cuvânt îl socoteau de al lor, tălmăcindu-i faima în pitorescul ţărănesc al unei porecle“. Un caporal, Ion Gh. Bratu, din Regimentul 30 Dorobanţi al Diviziei 3 Infanterie română vizitată de Berthelot pe frontul de la Mărăşti, impresionat de personalitatea acestuia, a hotărât să-şi boteze primul nepot cu numele generalului. Ajuns notar în comuna Pietroşani din judeţul Argeş nu şi-a uitat promisiunea: în 1943, primul său nepot primea prenumele de Bertelon. O mică eroare de transcriere în limba română, dar o demonstraţie a faptului că trecerea anilor nu afectase imaginea generalului francez în mentalul românesc.

De la plecarea împreună cu Misiunea sa, la începutul lunii martie 1918, Berthelot a revenit de mai multe ori în România, cu sau fără însărcinări oficiale. Prima dată chiar la sfârşitul aceluiaşi an, în calitate de comandant al Armatei de Dunăre, trecând Dunărea dinspre Bulgaria. Cu această ocazie, a făcut o călătorie prin Banat, până la Belgrad, apoi s-a reîntors la Timişoara. De aici, s-a deplasat pe un traseu incluzând ca etape ale călătoriei sale Seghedinul, Aradul, Bistriţa-Năsăud, Clujul, Sibiul, Mediaşul şi Braşovul[33]. A cunoscut cu această ocazie situaţia din Banat şi Transilvania, a ascultat intervenţiile ungurilor în favoarea menţinerii liniei de demarcaţie stabilite prin Armistiţiul de la Belgrad, s-a convins de dreptatea cauzei românilor şi s-a implicat cu toată dăruirea în apărarea acesteia. În urma călătoriei, a sfătuit autorităţile române să depăşească linia Mureşului, chiar şi fără autorizaţia Aliaţilor, angajându-se să susţină România în faţa autorităţilor de la Paris[34].

Cu ocazia încoronării de la Alba Iulia a suveranilor României Mari, Berthelot a fost invitat să participe la festivităţi. Alături de el s-au aflat mareşalul Foch, generalul Weygand, generalul Pétin, Robert de Flers şi ducele de Luynes. Ca o recunoaştere a meritelor oraşelor Iaşi, Giurgiu şi Galaţi, delegaţia franceză a conferit acestora „Crucea de Război” – oraşului Giurgiu pentru că fusese primul bombardat de inamic în 1916 şi primul eliberat în noiembrie 1918, celorlalte două pentru eroismul locuitorilor lor în timpul campaniei[35].

La 22 septembrie 1923, Berthelot a primit, într-un cadru solemn, titlul de proprietate asupra domeniului de la Fărcădin. Cu această ocazie, vizitează Iaşii, apoi Chişinăul, Cernăuţii şi Bucureştii.

Vizitele generalului s-au succedat aproape anual până în 1930, el fiind primit de fiecare dată

{eful Misiunii militare franceze al`turi de generalul de divizie Eremia Grigorescu, comandantul Armatei I române

cu cele mai înalte onoruri şi cu sentimente de prietenie nedisimulate.

În planul relațiilor militare româno-franceze, prezența lui Berthelot s-a făcut din nou remarcată în octombrie 1927, când a fost însărcinat de către guvernul Poincaré cu misiunea de a determina guvernul român să reaşeze Franța pe primul loc în ierarhia furnizorilor de armament necesar înzestrării armatei. Grație intervenției lui Berthelot, guvernul român a promis să adreseze Franței, de atunci încolo, comenzile de armament, mai ales cele de mitraliere şi puştimitraliere. S-a decis, de asemenea, trimiterea câtorva instructori francezi în România şi a unor ofițeri români pentru a efectua stagii atât în unități militare, cât şi în uzinele de armament din Franța. Deşi misiunea lui a fost considerată un succes, Berthelot nu şi-a făcut iluzii în privința respectării promisiunilor de către autoritățile române. La 27 ianuarie 1928, scria că regreta că acceptase această misiune în România, unde propunerile făcute au fost acceptate de către guvern dar nu au fost urmate de nici o acțiune practică[36].

În toamna anului 1928, la 18 octombrie, lui Berthelot îi este acordat Ordinul militar „Mihai Viteazul", clasa I „pentru avântul cu care a condus operațiile de trecere a Dunării, în 1918, contra trupelor inamice ce ocupau Muntenia"[37]. A fost, astfel, printre puținii deținători ai tuturor celor trei clase ale celei mai înalte distincții de război româneşti.

Moartea generalului, la 28 ianuarie 1931, a fost receptată în România ca o grea pierdere. Dispariția lui Berthelot era sinonimă cu pierderea unui prieten devotat al românilor, a unui susținător al intereselor României în conjunctura complexă a perioadei de după încheierea războiului mondial. Ministrul român în Franța a depus pe sicriul lui, în semn de omagiu, Marea Cruce a Ordinului „Ferdinand I", conferită de regele Carol al II-lea, şi două coroane de flori. În fața bisericii, printre numeroasele coroane se remarcau trei purtând tricolorul atât de cunoscut generalului şi următoarele înscrisuri: „Cetățeanului de onoare, general Berthelot – Parlamentul român", „Generalului Berthelot, din partea guvernului român", „Generalului Berthelot, din partea armatei române"[38].

Omagiul solemn adus de națiunea română marelui său prieten s-a auzit în cadrul şedinței Academiei Române, prin discursul ținut de preşedintele acesteia la 30 ianuarie 1931[39]. O adunare solemnă a avut loc la Sibiu, la 31 ianuarie, cu participarea cadrelor Şcolii militare de infanterie[40]. După două zile, la biserica „Mihai Vodă" din Bucureşti, în prezența preşedintelui Consiliului de Miniştri, Gheorghe G. Mironescu, a întregului guvern român, a mareşalului Prezan, a lui I. Gh. Duca şi a generalului Radu R. Rosetti, a fost oficiată o slujbă de pomenire[41].

De asemenea, a fost organizată o sesiune solemnă a Adunării Deputaților din Parlamentul României şi o şedință a Senatului pentru comemorarea ilustrului dispărut. În cuvântul lor, participanții au elogiat virtuțile marelui soldat şi au exprimat recunoştința poporului român față de serviciile aduse de el Franței şi României.

Generalul Lupescu, vorbind în numele mareşalului Prezan, a prezentat contribuția lui Berthelot la opera de reorganizare a armatei române, la împărtăşirea experienței armatei franceze din campaniile anilor 1914, 1915 şi 1916. „Cu cunoştințele solide, energia stăruitoare, voința neclintită şi credința nestrămutată de a învinge, cu experiența sa bogată din anii 1914-1916, ajutat de o pleiadă de valoroşi ofițeri francezi specializați în toate ramurile militare ale războiului în primii doi ani de luptă, Misiunea Militară Franceză condusă de generalul Berthelot a adus în mijlocul țării noastre, a cărei soliditate fusese atinsă în mod firesc de înfrângerile suferite şi de neputința materială de a le face față, acel spirit de mistică credință în victoria finală şi acel prestigiu tehnic ce-i impunea cunoaşterea mijloacelor materiale de izbândă".

În alocuțiunea sa, academicianul Constantin Rădulescu-Motru a scos în evidență meritele politice şi diplomatice ale generalului, subliniind că „a reuşit prin blândețea sufletului său să-şi capete încrederea armatei cu care a colaborat, (...) prin tactul de care a dat dovadă căpătând încrederea tuturor. Nu ştiu dacă un general cu merite mai mari, însă fără tactul lui, ar fi putut să ajungă la ceva. Ştiu însă că generalul Berthelot a făcut minuni în mijlocul armatei noastre. Generalii l-au considerat ca fiind camaradul lor mai mare, iar Regele l-a avut ca pe cel mai devotat prieten".

În şedinţa solemnă a Adunării Deputaţilor, din 3 februarie 1931, marele istoric Nicolae Iorga aprecia că „generalul Berthelot a fost pentru naţiunea românească întruparea însăşi a luptei sale pentru drept şi prin credinţa lui nezguduită a devenit ctitor al acestei ţări, un ctitor pe care, din generaţie în generaţie, îl vor pomeni cu recunoştinţă toţi cei care vor trăi între graniţele întregite pentru totdeauna ale patriei noastre”[42]. Preşedintele Adunării Deputaţilor, Ştefan Cicio Pop, sublinia rolul deosebit pe care Misiunea şi şeful ei, generalul Berthelot, l-au avut în renaşterea armatei române: „Cu aceste sentimente şi-a pus experienţa, răbdarea, perseverenţa, limpezimea de spirit, toate comorile lui sufleteşti, în slujba grelei misiuni de a ajuta la refacerea şi reorganizarea armatei române, despărţită de aliaţii din apus, abandonată de aliaţii de la răsărit şi bântuită de molimi [...]. Roadele activităţii sale binefăcătoare le-a văzut cu ochii lui şi la Mărăşeşti, unde armata română reorganizată a oprit înaintarea unui duşman înzecit, mai puternic şi mai înarmat”[43].

Preşedintele Consiliului de Miniştri şi ministru de Externe, G. G. Mironescu, în alocuţiunea sa, a evidenţiat faptul că generalul Berthelot şi-a legat numele de realizarea unuia dintre cele mai scumpe idealuri ale românilor – unirea tuturor într-un singur stat: „Numele său va rămâne pe veci legat de îndeplinirea idealului nostru naţional şi, în Cartea neamului nostru, generalul Berthelot are o pagină de glorie şi de veneraţie. El este unul din făuritorii întregirii neamului nostru”[44].

Doctorul N. Lupu s-a referit la o altă consecinţă a acţiunii Misiunii Franceze şi a generalului Berthelot în timpul prezenţei lor în România: extinderea prieteniei româno-franceze, de la nivelul intelectual în care fusese cantonată până atunci, la ansamblul popoarelor român şi francez. „Acesta este rolul istoric al generalului Berthelot, care îl va face nepieritor în istoria nu numai a patriei lui de naştere, dar şi a patriei lui adoptive, România”[45].

Omul politic şi istoricul Gheorghe I. Brătianu vedea în generalul Berthelot simbolul legăturilor seculare dintre România şi Franţa: „Când generalul Berthelot ne-a sosit, în capul

Generalul Henri Mathias Berthelot, cet`]ean de onoare al României

Misiunii Franceze, cu dânsul nu ne-a venit numai un strălucit comandant şi organizator, ci însuşi sufletul pururea biruitor al Franţei. Din belşugul de iubire şi de generozitate al acestui suflet, poporul român, de-a lungul destinelor sale, şi-a întărit credinţa în menirea lui istorică, în toate actele prin care ne-am afirmat dreptul la o existenţă liberă şi democratică; în toate momentele hotărâtoare în care românii îşi croiau viitorul, Franţa a fost alături de noi cu gândul, cu sufletul şi cu fapta.

Astfel, generalul Berthelot venea în mijlocul nostru împins de o constantă şi generoasă tradiţie. Urmând-o la rândul său, a trăit ca fratele între noi, sfătuind, reorganizând, însufleţind şi împărtăşind fără rezervă suferinţele, ca şi speranţele...”[46].

Făcându-se exponentul tuturor acestor gânduri luminoase ale colaborării româno-franceze din acei ani de restrişte şi glorie pentru poporul român, Octavian Goga sintetiza în cuvintele sale omagiale semnificaţiile acesteia pentru viitor: „Generalul Berthelot readuce în amintirea ţării nobila tradiţie a două popoare care şi-au încleştat mâinile pe câmpul de luptă pentru dreptatea lor, pecetluind cu sânge o colaborare menită să păstreze neştirbit patrimoniul moral şi intelectu-

al al umanității. Cu generalul Berthelot, strâns legat de epopeea noastră, răsar acum, în clipa când ființa lui se cufundă în eternitate, răsar toți acei ofițeri și soldați ai Franței, care au căzut alături în Moldova sub cutele aceluiași drapel. Umbrele lor vor fi avangarda apropierilor noastre de mâine. Nu se poate închipui o chezășie mai deplină și de mai înaltă valoare etică pentru prietenia viitoare decât această înfrățire de oase putrezite. Până în vremuri târzii ele vor îndruma simțirea românească”[47].

În 1932, la 29 ianuarie, Academia Română a organizat ședința solemnă pentru comemorarea unui an de la moartea generalului Berthelot. A fost invitat și Gabriel Puaux, ministrul plenipotențiar al Franței la București, însoțit de personalul Legației franceze. Deschizând ședința, președintele Academiei Române, Ion Bianu, a rememorat clipele grele în care Misiunea Franceză sosise în România, meritele ei, popularitatea de care se bucurase în rândul românilor. „De atunci, generalul Berthelot a devenit pentru ai noștri «Tata Berthelot». El a fost altoit astfel în neamul românesc. Când venea între noi, ni se lumina casa, iar când pleca acasă, la ai lui, ne întristam ca după o rudă scumpă și iubită. Numele generalului Berthelot este și va rămâne scris în Cartea eroilor și marilor prieteni ai neamului nostru, iar ziua morții lui este pentru noi și va fi înscrisă în calendarul nostru istoric ca zi de doliu național”[48].

După moartea lui Berthelot, veteranii francezi din Marele război au continuat legăturile tradiționale de prietenie cu România, mai ales prin intermediul unei asociații cunoscute sub numele de „Poftim!”. Numele ei evoca ospitalitatea poporului român, care îi impresionase atât de mult pe membrii Misiunii Franceze[49].

Autoritățile române au căutat să cinstească memoria generalului Berthelot, acordând unor străzi din București și Iași numele său, dezvelind un bust al său la Muzeul Militar Național, bust care ulterior a fost mutat la Iași. Pe casa din Iași în care acesta a locuit în timpul misiunii sale în România a fost aplicată o placă comemorativă care consemna faptul că în acea casă locuise, „împărtășindu-ne durerile, cetățeanul român și marele prieten al națiunii noastre, generalul Berthelot”.

Prin forța împrejurărilor, România și Franța s-au găsit de cele două părți ale baricadei la începutul celei de-a doua conflagrații mondiale a secolului trecut. Trecerea României de partea Națiunilor Unite a schimbat prea puțin situația legăturilor tradiționale româno-franceze. Cortina de Fier dincolo de care se găsea România și Războiul Rece, și-au pus amprenta în mod negativ nu numai asupra acestor relații, ci și asupra legăturilor dintre combatanții din Primul Război Mondial și a atitudinii românilor față de Misiune. Rare au fost momentele când vălul indiferenței și al uitării a fost dat deoparte, și pentru foarte puțin timp. Unul dintre aceste momente l-a constituit vizita unei delegații franceze conduse de generalii Pétin, Chambe și Cochet, din care au făcut parte 16 ofițeri din Misiune, însoțiți de trei soldați din Misiunea aeronautică și mai mulți ziariști din redacțiile ziarelor „Libération” și „Combat”. Motivul vizitei a fost invitația de a participa la aniversarea a 40 de ani de la bătălia de la Mărășești. Înainte și după 6 august, ziua ceremoniilor de la Mărășești, membrii delegației au vizitat, în București, cimitirul Ghencea al eroilor români din 1916-1919, cimitirul Bellu, monumentul eroilor francezi din Cișmigiu, s-au întâlnit cu studenții Academiei Militare. În dimineața zilei de 4 august 1957, a fost oficiată o slujbă în Capela Franceză din București, care fusese anterior închisă de autoritățile române. În aceeași zi, delegația a vizitat Muzeul Militar și, a doua zi, Muzeul Satului și combinatul poligrafic „Scânteia”. La 6 august, a participat la ceremonialul de la Mărășești, generalul Pétin consemnând în Cartea de Aur a muzeului că cei 25 de ofițeri ai Misiunii Berthelot au venit să-și revadă camarazii români și să-și amintească de un trecut-simbol al indestructibilei prietenii franco-române. Ulterior, au fost oaspeții orașelor Galați și Iași.

Pe parcursul vizitei au existat și unele momente delicate, consemnate, potrivit uzanțelor vremii, în rapoartele unor însoțitori ai delegației din partea română. Aceștia au sesizat că, în cuvântările lor, francezii au căutat să expună probleme care nu fuseseră abordate de către reprezentanții români: rolul Franței, încă de pe timpul lui Napoleon al III-lea, în constituirea statului român independent; legăturile

tradiționale dintre Franța și România, ca făcând parte din aceeași gintă latină; rolul deosebit al lui Prezan, Averescu și Berthelot în organizarea armatei române și obținerea victoriei de la Mărășești; rolul monarhiei[50]. Generalul Pétin a solicitat cu insistență revenirea la numele generalului Berthelot a străzii pe care era situată clădirea Radiodifuziunii Române, și care primise numele unui inventator rus, Popov, dar fără succes. „Generalul de armată în rezervă Vasiliu-Răşcanu a încercat să dea explicația că aceasta este o problemă mai grea, deoarece depinde de guvern. S-a indicat colonelului Bantea și celorlalți ofițeri români ce însoțesc delegația ca, atunci când se va mai ridica această problemă, să răspundă că Misiunea Franceză a lucrat la Iași, și că în acest oraș amintirea generalului Berthelot este păstrată printr-un bust, o placă comemorativă și denumirea unei străzi" – consemna în raportul asupra vizitei, generalul-maior Gheorghe Zaharia, locțiitorului șefului Direcției Superioare Politice a Armatei[51].

Un rezultat spectaculos al intervenției generalului Pétin se pare că a fost eliberarea generalului Gheorghe Mihail din închisoarea de la Jilava, la 10 octombrie 1957. Pétin întrebase la Mărășești despre motivele pentru care lipsea de la ceremonie, și i se răspunsese că era bolnav[52].

Relaxarea relațiilor dintre România și statele occidentale după 1965 a avut drept urmare și revenirea timidă a amintirii Misiunii Militare Franceze din anii 1916-1918 în atenția mai mult a istoricilor decât a autorităților. Înființarea sau reorganizarea unor muzee a prilejuit acordarea unui spațiu expozițional dedicat Misiunii, iar istoriografia a consemnat, mai ales în anii '80, apariția unor studii consacrate unor aspecte ale activității acesteia în timpul Primului Război Mondial.

După 1989, Berthelot și Misiunea Franceză sunt percepute așa cum au fost în realitate, drept sprijinitori de nădejde ai neamului românesc în vremuri de restriște. S-a produs în domeniul istoriografic o adevărată explozie care demonstrează eforturile notabile ale istoricilor de a aduce la cunoștința generațiilor tinere această acțiune nobilă în slujba Franței și a României, de a-i releva noi fațete, păstrate până acum exclusiv în arhive.

[1] „Epoca", anul XXIX, nr. 10 628 din 9 octombrie 1916.

[2] „Viitorul", anul IX, nr. 3117 din 11 octombrie 1916.

[3] Apud Șerban Rădulescu-Zoner, *Mărturii privind prezența generalului Berthelot la București*, în *Generalul H. M. Berthelot: 80 de ani după Misiunea Franceză în România*, Editura Universității din Bucureşti, 1997, p. 85.

[4] "Monitorul Oficial", partea a III-a, 4 februarie 1931, p. 720.

[5] Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 85.

[6] „Monitorul Oficial", partea a III-a, 4 februarie 1931, p. 722.

[7] Ibidem.

[8] *România în primul război mondial*, Bucureşti, Editura Militară, 1979, p. 328.

[9] Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale, 1916-1918*, Château de Vincennes, 1999, p. 787.

[10] Maria Georgescu, Capitaine Christophe Midan, *Un exemple de cooperation bilaterale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France (1860-1940),* Editions Militaires, Bucarest, 2003, p. 56; (vezi și Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France...*, p. 822).

[11] Michel Roussin, *op.cit.*, vol. II, p. 102.

[12] A.M.R., fond Divizia 1 Vânători, dosar nr. crt. 12, f. 30.

[13] Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri,* vol. IV, partea a V-a (*1917-1918*), Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 11.

[14] A.M.R., fond Marele Cartier General, dosar nr. crt. 2580, f. 16-21.

[15] Idem, fond Divizia 1 Vânători, dosar nr. crt. 12, f. 31.

[16] Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France...*, 1028.

[17] *Ibidem,* p. 535.

[18] *Ibidem* , p. 789.

[19] Dumitru Preda (coordonator), *Berthelot și România*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997, p. 25.

[20] I. Focşeneanu, *Un mission militaire française en Roumanie (1916-1918)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 3, 1967, p. 404.

[21] Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, Editura Moldova, Iași, 1991, vol. III, p. 332-333.

[22] *Ibidem,* p. 334.

[23] Ilie Schipor, *Pierderile umane ale Misiunii Militare franceze în România*, în *Generalul H. M. Berthelot. 80 de ani...* , p. 74.

[24] Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France...*, p. 1029.

[25] *Ibidem*, p. 895.

[26] Apud Ştefan Pâslaru, *Personalitatea generalului Berthelot oglindită în opinia publică românească,* în *Generalul H. M. Berthelot. 80 de ani...*, p. 96.

[27] Şerban Rădulescu-Zoner, *Mărturii privind prezenţa generalului Berthelot...*, p. 87.
[28] A.M.R., fond Serviciul Istoric, dosar nr. crt. 866, f. 13.
[29] Apud Ştefan Pâslaru, *Personalitatea generalului Berthelot...*, p. 97.
[30] „Universul" nr. 28 din 1 februarie 1931.
[31] Ibidem.
[32] A. M. R., fond Serviciul Istoric, dosar nr. crt. 866, f. 12.
[33] Idem, fond Marele Cartier General, dosar nr. crt. 2022, f. 68.
[34] Academia Română, *Şedinţă solemnă pentru comemorarea unui an de la moartea generalului Henri M. Berthelot, 29 ianuarie 1932*, Imprimeria Naţională, Bucureşti 1932, p. 10-11 (Cuvântarea generalului Radu Rosetti).
[35] Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France...*, p. 894-895.
[36] *Ibidem*, p. 901.
[37] *Anuarul Ordinului „Mihai Viteazul", 1916-1920,* p. 167.
[38] Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France....*, p. 904.
[39] N. Cerbulescu, *Generalul Henri Berthelot*, Tipografia Şcoalei Militare de Infanterie, Sibiu, 1931, p. 50-51.
[40] *Ibidem*, p. 46-50.
[41] *Ibidem*, p. 54-55.
[42] „Monitorul Oficial", nr. 35, 4 februarie 1931, Dezbateri Parlamentare-Adunarea Deputaţilor, p. 722.
[43] Ibidem, p. 720.
[44] Ibidem, p. 721.
[45] Ibidem, p. 723.
[46] Ibidem.
[47] Ibidem, p. 722.
[48] Academia Română, *Şedinţă solemnă...*, p. 3-4.
[49] Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France...*, p. 904-905.
[50] A.M.R., fond Direcţia Superioară Politică a Armatei, dosar nr. crt. 9462, f. 141.
[51] Ibidem, f. 143.
[52] Maria Georgescu, Capitaine Christophe Midan, *Un exemple de cooperation...*, p. 292.

LA MEMOIRE DE GENERAL HENRI MATHIAS BERTHELOT EN ROUMANIE

L'arrivée de la Mission Militaire Française, le 15 octobre 1916, a eu un écho significatif dans l'opinion publique roumaine. Considérée être un appui important pour la cause roumaine, sa présence a été signalée avec intérêt par la presse roumaine de l'époque. La personnalité du général Berthelot s'est imposée tant aux simples citoyens qu'aux personnalités de l'époque.

En signe de haute appréciation, à l'occasion du retour à Bucarest des troupes roumaines, le 1 décembre 1918, après deux ans d'occupation des Pouvoirs Centraux, à la tête de la colonne des troupes roumaines et dans les acclamations enthousiastes de la foule, à coté du roi et de la reine, se trouvait le général Henri Mathias Berthelot. En 1925 il est devenu Docteur Honoris Causa de l'Université de Bucarest et, en 1926, membre d'honneur de l'Académie Roumaine. Il a reçu, en signe d'appréciation pour sa contribution à la cause roumaine, la plus haute décoration de guerre roumaine – l'Ordre militaire « Michel le Brave » - à laquelle s'est ajouté la Grande Croix de l'Ordre « Ferdinand Ier ».

Après la Deuxième Guerre Mondiale, le Rideau de Fer et la Guerre Froide ont marqué sur les relations traditionnelles franco-roumaines. Seulement dans les années 1980 on a commencé à publier en Roumanie quelques études concernant l'activité de la Mission Militaire Française en Roumanie pendant la Grande Guerre. Ce sujet allait jouir après 1989 de l'attention meritée, l'historiographie roumaine pouvant, en liberté, crayonner une image complète du général Berthelot et de la Mission Militaire Française présente pendant la Grande Guerre en Roumanie.

GHEORGHE NICOLESCU, licen]iat al Facult`]ii de Istorie a Universit`]ii din Bucure[ti. Doctor în istorie în urma sus]inerii la Universitatea din Craiova a tezei cu tema: „Rela]ii româno-franceze în anii Primului R`zboi Mondial (Misiunea H. M. Berthelot în România)". Preocup`rile sale în domeniul cercet`rii au abordat în special tematica rela]iilor dintre armata român` [i alte armate în perioada interbelic`, participând la editarea unor volume dedicate rela]iilor militare româno-franceze, româno-italiene, româno-engleze [i româno-germane. Autor sau coautor a peste 28 de volume [i a peste 60 de studii publicate în reviste de specialitate. Paralel cu aceste preocup`ri a desf`[urat [i activitate didactic`, fiind conferen]iar universitar la Catedra de Istorie a Facult`]ii de {tiin]e Socio-Umane a Universit`]ii din Pite[ti.

PACTUL BALCANIC: UN ATU PENTRU ROMÂNIA?

căpitan ABDIL BICER

La sfârşitul Primului Război Mondial, spaţiul balcanic este remodelat, reconturat. Antagonismele primelor două decenii ale secolului al XX-lea nu se sting odată cu încheierea conflictului mondial. Frontierele regionale sunt fixate prin mai multe tratate de pace, însă ele nu împiedică în nici un fel persistenţa anumitor iredentisme. România Mare din 1919 se naşte ca urmare a unui război naţional şi a deciziei marilor puteri care subscriu la configuraţia noilor frontiere[1]. Noua Românie îşi dublează aproape suprafaţa[2], iar teritoriul său acoperă de acum 295 049 km^2. Cu toate acestea, România rămâne să fie reconstruită atât din punct de vedere economic, cât şi naţional. Crearea unei identităţi naţionale cu minorităţi care reprezintă peste 28% din populaţie[3] este un pariu dificil de câştigat în condiţiile în care Ungaria priveşte încă cu insistenţă spre Transilvania, iar Bulgaria spre Dobrogea.

Nefiind o ţară balcanică din punct de vedere strict geografic, România este totuşi un actor demn de luat în seamă în acest spaţiu. Ea joacă aici un rol de echilibru între puterile regionale, dar este, de asemenea, implicată, din nenumărate raţiuni, în geopolitica balcanică. Într-adevăr, România joacă un rol cheie în viitoarele alianţe regionale, cu atât mai mult cu cât o parte din teritoriul său este revendicată de Bulgaria, iar alta de Ungaria lui Béla Kun.

Mizei naţionalităţilor i se suprapune importanţa strategică a Balcanilor. Începând de prin anii 1930, intenţiile expansioniste ale lui Mussolini şi *Drang nach Osten*[4], marşul Germaniei spre Est „predicat" de Hitler, neliniştesc unele state balcanice, care încearcă să se apropie cu scopul de a constitui un bloc militar şi economic care să se opună marilor puteri dornice de ruperea echilibrului cu greu dobândit în anii anteriori.

Chiar din momentul lansării de către turci a unei politici balcanice de alianţe, România se declară favorabilă stabilirii de legături privilegiate între statele balcanice pentru menţinerea frontierelor şi pentru o colaborare economică mai intensă. Având în vedere aderarea, cu câţiva ani mai înainte, la Mica Înţelegere, care a fost motivaţia conducătorilor români? Care au fost mizele pentru regiune în general, şi pentru România în special?

Către o uniune a Balcanilor

La iniţiativa turcilor, care estimau că menţinerea unei păci durabile în regiune nu se putea realiza decât prin înfiinţarea unei înţelegeri balcanice care să satisfacă toate cancelariile europene, începând din 1933 este anunţată o uniune a statelor balcanice. După opinia lui Tevfik Rüştü Bey, ministru al Afacerilor Externe din Turcia, prin crearea unei Confederaţii balcanice *„nu mai este posibil un conflict în Balcani"*[5].

Încă de la primele discuţii între statele balcanice, Albania s-a îndepărtat de proiectata uniune din cauza unei opoziţii îndârjite a italienilor care considerau această parte a Balcanilor ca fiind sub influenţa lor directă. Grecia şi România au aderat imediat. Într-o primă fază, iugoslavii s-au arătat foarte rezervaţi, întrucât ei nutreau speranţa obţinerii accesului la Marea Egee. În ceea ce îi priveşte pe bulgari, ei au refuzat în mod categoric intrarea în proiectata confederaţie. Într-adevăr, aderarea la pact ar fi însemnat, în opinia lor, renunţarea la revendicările teritoriale asupra Macedoniei şi la accesul la Marea Egee[6]. Motivele care i-au determinat pe români şi pe greci să adere la proiectul turc sunt lesne de înţeles. Politica externă a celor trei state nu era animată de nici un iredentism. În schimb, cele trei state doreau să-şi păstreze în mod absolut integritatea teritorială şi să-i facă pe vecinii lor să respecte frontierele stabilite după Marele Război. Pe de altă parte, Pactul balcanic se anunţa ca un proiect comun de apărare şi de asociere economică împotriva intenţiilor bulgare.

La 9 februarie 1934, Pactul balcanic este semnat de Tevfik Rüştü Bey, ministru al Afacerilor Externe din Turcia şi de miniştrii de Externe ai României, Iugoslaviei şi Greciei. Conform relatărilor lui Courson de Villeneuve, ataşatul mili-

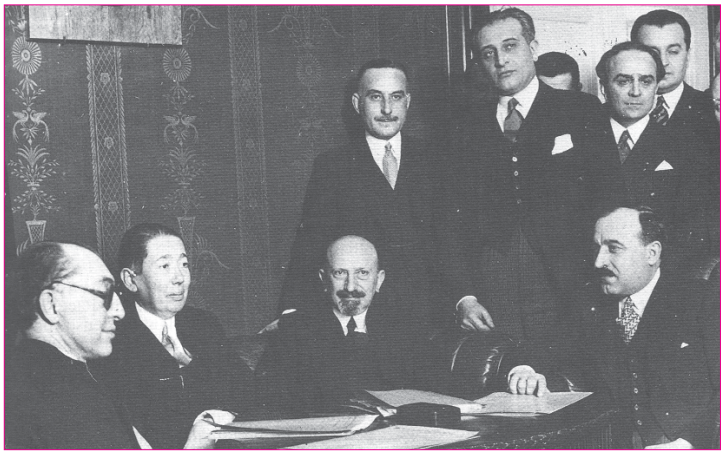

La 4 februarie 1934, mini[trii de Externe ai României, Greciei, Iugoslaviei [i Turciei semneaz`, la Belgrad, În]elegerea Balcanic`

tar francez în Turcia, ministrul turc a fost un partizan activ al acestui acord[7]. Absența Bulgariei este semnificativă şi face ca pactul să fie incomplet, provocând dintr-odată un dezechilibru regional.

Preocuparea principală a semnatarilor pactului era menținerea păcii şi respectarea frontierelor în Balcani. Astfel, se pare că acordurile nou semnate puteau atenua diferendele care opuneau Iugoslavia şi Grecia, sub rezerva facilitării de către Atena a tranzitului de mărfuri dinspre vecinul său slav, permițându-i să ajungă în Marea Egee prin Macedonia.

Dacă posibilitățile oferite de pact diminuau tensiunile între anumite state, ele nu îndepărtau iredentismul bulgar care irita guvernele balcanice. Într-adevăr, pactul părea dintr-odată să se îndrepte împotriva Bulgariei, unde consecințele tratatului de la Neuilly nu au fost niciodată acceptate. „Identitatea de puncte de vedere" părea să se organizeze în jurul unei apărări comune împotriva intențiilor bulgare.

În martie 1935, în raportul său cu privire la politica românească, locotenent-colonelul Delmas redă comentariile presei de la Bucureşti cu privire la concentrarea militară bulgară de la frontiera cu Grecia. *Universul* dezaprobă atitudinea Bulgariei şi apreciază drept nejustificată orice acțiune militară în direcția Greciei: *„Bulgaria ştie foarte bine că vecinii săi nu au nici o intenție ostilă şi că Turcia şi aliații săi sunt ferm hotărâți să mențină ordinea actuală în Balcani* (...)[8]". La Bucureşti, presa susținea acțiunea Înțelegerii Balcanice, al cărei preşedinte era pe atunci Nicolae Titulescu.

Organizația creată de statele balcanice prezenta două direcții esențiale. Prima era militară, cea de-a doua, economică.

O colaborare economică

Foarte curând, cele patru state semnatare ale pactului balcanic s-au consacrat punerii la punct a unui Consiliu economic al Înțelegerii Balcanice. În fiecare an, responsabilii fiecărui stat se reuneau într-una din capitale pentru a discuta principiile de colaborare economică[9]. Primele două întâlniri având loc la Atena şi la Ankara, cea din anul 1936 s-a desfăşurat la Bucureşti şi a avut drept obiectiv stabilirea unei organizări practice a colaborării[10]. Au fost stabilite trei comisii pentru a simplifica munca diferiților actori. Prima era însărcinată cu intensificarea relațiilor comerciale. Cea de-a doua se ocupa mai precis de comunicații (aeriene, feroviare şi navale). În fine, a treia avea drept obiectiv dezvoltarea turismului.

În toate aceste domenii s-au înregistrat progrese serioase. Instituții având ca activitate exportul au fost din acel moment însărcinate să elaboreze un plan pentru vânzarea produselor balcanice comune. Băncile emitente din cele patru țări, precum şi toate instituțiile economice erau obligate să publice, pe lângă datele statistice obişnuite, studii şi informații de interes pentru mediile comerciale din celelalte state. În schimb, problema referitoare la uniformizarea regimurilor economice în vigoare în fiecare stat nu a fost abordată de către Consiliu. Aceste regimuri constituiau o serioasă piedică în dezvoltarea reală a relați-

ilor economice interbalcanice[11]. Proiectele erau ambiţioase, însă, în foarte scurt timp, au fost atinse limitele în materie de relaţii economice. Problema tarifelor vamale nu a fost nici măcar evocată. Potrivit relatărilor lui Delmas, „(...) *unificarea tarifelor şi o reducere a taxelor vamale sunt absolut necesare*”[12].

În ceea ce priveşte comunicaţiile, Consiliul a încheiat o convenţie poştală şi de telecomunicaţii între cele patru state. Pe de altă parte, a fost acceptată înfiinţarea unei linii feroviare directe între Belgrad şi Bucureşti. În domeniul comunicaţiilor, cel mai important efort realizat l-a constituit semnarea unei convenţii aeriene care trebuia să faciliteze apropierea dintre cele patru puteri[13].

În domeniul turismului, un comitet permanent a pus la punct un program precis, dar niciuna dintre puteri nu a luat în consideraţie problema paşapoartelor, care constituia o piedică în dezvoltarea legăturilor turistice[14].

După doi ani de la întâlnirea Consiliului economic al Înţelegerii Balcanice la Bucureşti, la începutul trimestrului al doilea din 1938, colonelul Delmas redactează un raport cu privire la schimburile comerciale dintre România şi ţările Înţelegerii Balcanice[15]. În trei ani de schimburi, exporturile româneşti s-au triplat în direcţia Greciei, scoţând în evidenţă un sold excedentar foarte important[16]. Cu Turcia exporturile, deşi mai puţin importante în cifre, s-au triplat şi ele, având drept rezultat un sold net favorabil României. Potrivit lui Delmas, deşi se poate remarca o creştere accentuată a volumului comercial între Turcia şi România, nivelul din 1929 nu a fost atins[17]. Din citirea raportului pot fi remarcate rezultate asemănătoare în schimburile cu România.

Delmas afirmă că rezultatele economice obţinute „(...) *sunt datorate în mare parte activităţii Consiliului economic al celor patru ţări, care continuă să aplaneze numeroasele dificultăţi care, în trecut, reprezentau o piedică în relaţiile economice dintre popoarele balcanice*”[18].

Chiar atunci Consiliul economic al Înţelegerii Balcanice se reunea la Istanbul pentru a pune la punct câteva probleme care persistau. În primul rând, plenipotenţiarii decideau să se întâlnească la Atena pentru a pune capăt dificultăţilor care încă mai împiedicau schimburile. Apoi, pentru a creşte posibilităţile de propagandă comercială, ei au decis să facă obligatorie participarea celor patru ţări la fiecare târg organizat de către unul din statele Antantei balcanice. Pe de altă parte, Consiliul insista asupra necesităţii introducerii de către cele patru ţări a clauzei balcanice în tratatele lor comerciale cu ţările extrabalcanice. Se prevedea, de asemenea, stabilirea unei căi maritime care să lege celelalte ţări începând din luna mai 1938. În fine, problema comunicaţiilor era reglementată prin stabilirea tarifelor comune pentru transportul de călători, de bagaje şi de mărfuri. Această rezoluţie trebuia să fie însoţită de un regulament uniform de transport, ea dând ocazia creării unui comitet feroviar permanent al Înţelegerii Balcanice.

La trei ani de la crearea Consiliului economic, cele patru state au reuşit în mare parte să pună la punct o veritabilă uniune economică balcanică. În schimb, în domeniul militar, rezultatele scontate nu erau la fel de edificatoare.

Un pact militar

Pe lângă dezvoltarea schimburilor economice, membrii Înţelegerii Balcanice au în vedere şi o cooperare foarte strânsă în domeniul apărării. Planul de apărare comună schiţat de statele din regiune este strâns legat de contextul internaţional şi este corelat îndeosebi cu iredentismul bulgar. Cronologia evenimentelor legate de această temă, relatată prin intermediul ataşatului militar francez la Ankara, ne face să credem că dacă Pactul balcanic favorizează o apropiere între statele din regiune, factorii externi tind să diminueze o înţelegere realmente deja slăbită de revendicările teritoriale. Pregătirile militare ale turcilor în Tracia îi preocupau pe bulgari, care se considerau ameninţaţi în faţa transformării treptate a forţelor armate turce într-un dispozitiv ofensiv. Temerile bulgarilor în acest sens erau exagerate[19]. Ataşatul militar în Turcia, colonelul Courson de Villeneuve, explică motivele prezenţei considerabile de trupe turceşti în Tracia[20] şi pune în gardă Ministerul de Război cu privire la situaţia reală a puterii turceşti, explicând că această organizare militară constituie o puternică avangardă, care ar putea juca la fel de bine un rol defensiv, ca şi unul ofensiv.

Acestei rivalităţi turco-bulgare i se vor adăuga în curând tensiunile interne din Iugoslavia, care determină noua politică externă a acestei ţări. Relaţiile tensionate dintre sârbi şi croaţi complică în mod considerabil politica internă. Contextul internaţional accentuează antagonis-

Colonelul Courson de Villeneuve, ata[atul militar francez \n Turcia (*Service historique de la defence*)

mele şi obligă guvernul să acţioneze. Pentru a-şi apăra integritatea teritorială, Iugoslavia îşi înmulţeşte şi îşi consolidează relaţiile bilaterale. Pentru a împiedica prezenţa germană în Balcani şi pentru a pune stavilă presiunii italiene în Albania, Belgradul se apropie de Sofia şi se opune din acest moment acordurilor balcanice care vizau Bulgaria. De fapt, reiese încă o dată că relaţiile detensionate cu Bulgaria ar fi simplificat acţiunea diplomatică în întreaga regiune. Temerile care încordează relaţiile dintre partenerii balcanici oferă un peisaj politic european puţin convingător. Celor mai buni cunoscători ai regiunii le era imposibil să afirme care ar putea fi poziţiile adoptate de unii sau de alţii în ipoteza unui conflict general.

Colonelul Delmas, în raportul său cu privire la raporturile militare ale Înţelegerii Balcanice, semnalează că România, Turcia şi Grecia, ca urmare a îngrijorărilor provocate de apropierea dintre Belgrad şi Sofia, iau în consideraţie în mod serios posibilitatea unei înţelegeri tripartite[21]. Majoritatea cercurilor politice şi militare româneşti „(...) *au fost puternic decepţionate de încheierea pactului iugoslavo-bulgar*”[22]. Acest mecanism pune Iugoslavia în imposibilitatea de a mai interveni împotriva Bulgariei în beneficiul Înţelegerii Balcanice.

În niciun moment, semnatarii acordurilor din 9 februarie 1934 nu s-au angajat într-o politică de apărare comună împotriva unui agresor din afara Balcanilor. Asta lasă să se înţeleagă că nu se aştepta nici o reacţie din partea lor dacă unul dintre ei era atacat de o altă putere decât Bulgaria. În timpul întâlnirilor statelor majore ale Înţelegerii Balcanice, plenipotenţiarii evită să ia măsuri preventive sau ostile împotriva unei terţe puteri. Fiecare dintre state, prin acţiunile sale diplomatice şi mai ales prin jocul de influenţă al puterilor europene, este nevoit să-şi adapteze politica diplomatică şi acţiunile militare. Alianţa balcanică reuşeşte doar cu greu să şteargă diferenţele şi antagonismele regionale. În special ea nu reuşeşte să unifice eforturile pentru a limita efectele influenţelor străine.

Existenţa şi credibilitatea acestei organizaţii nu se puteau verifica decât prin punerea la punct a unei apărări comune care stabilea efectivele trupelor ce urmau a fi desfăşurate şi rolul fiecăruia în caz de conflict. Întreaga ambiguitate a sistemului de alianţe existent are la bază termenii pactului în sine. În propunerile lor, statele majore ale ţărilor balcanice aveau în vedere crearea unei apărări comune, ceea ce presupunea, inevitabil, un sistem de cooperare militară foarte complex. Am văzut anterior că niciunul dintre state nu se angaja împotriva unei puteri din afara Balcanilor. Legătura strânsă între Mica Înţelegere şi Pactul Balcanic ar fi putut duce la intervenţia acestuia din urmă în cazul în care Germania continua să aibă pretenţii teritoriale asupra Cehoslovaciei. Iugoslavia şi România intrau atunci inevitabil în conflict cu Berlinul. Parisul aştepta de mult o asemenea evoluţie. În ce măsură Pactul Balcanic putea juca un rol militar, în condiţiile în care clauzele sale limitau eventuala acţiune a semnatarilor la o apărare doar împotriva Bulgariei?

De la sfârşitul anului 1938, schimburile diplomatice între partenerii balcanici se intensifică. Presiunea exercitată succesiv de Londra, Berlin şi Moscova accentuează tensiunile regionale. Bulgarii, încurajaţi de germani şi de britanici, încearcă o apropiere de turci. Dacă într-o anumită măsură se remarcă o evoluţie a relaţiilor, este încă dificil să vorbim despre încetarea tensiunilor care animaseră raporturile interbalcanice. Posibilitatea ca Sofia să adere la pact este evenimentul cel mai remarcabil al acestei perioade. Cu toate acestea, în spatele încercărilor liniştitoare iniţiate de bulgari se ascund iniţiativele germane şi britanice. Încrederea moderată pe care o au în promisiunile bulgarilor îi

face pe turci să aştepte fără nerăbdare această aderare. În plus, Ankara se opune Londrei, care îndeamnă bucuros la cedarea Dobrogei de Sud pentru a o alipi Bulgariei. Menţinând existenţa Pactului Balcanic, Ankara devine campionul apărării frontierelor comune şi al menţinerii păcii în Balcani. Menţinerea *statu quo*-ului rezultat din tratatele de pace reprezintă pentru Turcia o garanţie a stabilităţii naţionale şi regionale.

Pe de altă parte, declaraţiile ambasadorului Marii Britanii în Turcia, Sir Percy Loraine, care considera că pretenţiile bulgare în Marea Egee sunt legitime, încurajează Sofia în ambiţiile sale şi denotă amploarea distorsiunilor existente. Într-adevăr, susţinând concomitent Sofia, Atena şi Ankara, oamenii din Foreign Office sunt în căutarea unui aliat care i-ar permite Marii Britanii să oprească Germania din „marşul său spre est".

În loc de concluzii

Este dificil să tragi concluzii cu privire la un subiect atât de vast precum Pactul balcanic, întrucât acest studiu nu prezintă decât o trecere în revistă a axelor majore ale diplomaţiei în Balcani în cea de-a doua jumătate a anilor '30. Grila de lectură utilizată pentru a înţelege mizele născute ca urmare a încheierii Marelui Război a fost citirea rapoartelor ataşaţilor militari aflaţi la post în România şi în Turcia. Un studiu mai complet, care să confrunte arhivele ataşaţilor militari de la Belgrad, Sofia şi Atena cu cele de la Ankara şi Bucureşti ar permite cunoaşterea cel puţin a definirii politicii externe a acestor state, dacă nu chiar tentativa de elaborare a unui concept de uniune economică balcanică şi experienţa unei prime politici de apărare reunind statele din regiune.

Pactul balcanic era un proiect îndrăzneţ şi curajos al perioadei interbelice. Uniunea economică iniţiată în Balcani, evident profitabilă economiei româneşti, ar fi permis fără îndoială pacificarea regiunii, însă geopolitica balcanică necesita, dacă nu un parteneriat al marilor puteri, cel puţin garanţia lor diplomatică. Pe termen scurt, absenţa Bulgariei şi pe termen mai lung cea a Albaniei au obligat statele membre ale Înţelegerii Balcanice să-şi orienteze deciziile împotriva iredentismului bulgar. Marile puteri nu s-au interesat de regiune decât foarte târziu.

Începând din toamna lui 1939, Franţa şi Marea Britanie îşi intensificau demersurile în Turcia, dar şi în Balcani, pentru a căuta parteneri militari.

Colonelul Jules Victor, ata[atul militar francez \n România, \n perioada 1933-1938 (*Service historique de la defense*)

În 1938 Franţa retrocedează sandjacul Iskenderun (Alexandretta) cu scopul de a atrage Ankara în tabăra sa. În nici un moment, membrii Pactului Balcanic nu s-au consultat ca un tot unitar şi nu au avut aceleaşi dorinţe. Demersurile din ajunul celui de-al Doilea Război Mondial nu luau nici o clipă în consideraţie posibilitatea pregătirii unui front balcanic împotriva unei agresiuni germane.

---

[1] Catherine Durandin, *Histoire des Roumains*, Paris, Fayard, 1995, 573 pagini, p. 235.

[2] Înainte de război, suprafaţa totală a României era de 137 903 km² şi număra ceva mai puţin de 8 milioane de locuitori. Prin noua configuraţie teritorială se recenzează peste 18 milioane de locuitori.

[3] Catherine Durandin, *op.cit*, p. 240.

[4] SHD/DAT, 7 N 3052, Notă asupra activităţii politice a României, a colonelului Delmas, ataşat militar în România, Bucureşti, 7 martie 1938.

[5] SHD/DAT, 7 N 3225 Raportul ataşatului militar al Franţei în Turcia, colonelul Courson de Villeneuve, trimestrul I, 1934.

[6] Tratatul de la Neuilly din 1919 i-a privat pe bulgari de accesul la Marea Egee, pe care îl obţinuseră în urma Războaielor Balcanice din 1912-1913. Singura ieşire la mare pentru Bulgaria se făcea plecând din portul Varna în Marea Neagră. Această ieşire la Marea Neagră limita navigaţia flotei bulgare, care trebuia să trateze cu turcii pentru a putea trece prin Strâmtori.

[7] SHD/DAT, 7 N 3225, Raportul ataşatului militar al Franţei în Turcia, trimestrul I, 1934.

[8] SHD/DAT, 7 N 3049, locotenent-colonel Delmas, ataşat militar în România, notă cu privire la activitatea politică din România, articol din ziarul „Universul", Bucureşti, 11 martie 1935.

[9] SHD/DAT, 7 N 3050, locotenent-colonel Delmas, ataşat militar în România, Raport cu privire la sesiunea Consiliului economic al Înţelegerii Balcanice, Bucureşti, 30 ianuarie 1936.

[10] Idem.

[11] SHD/DAT, 7 N 3050, locotenent-colonel Delmas, ataşat militar în România, Raport cu privire la sesiunea Consiliului economic al Înţelegerii Balcanice, Bucureşti, 30 ianuarie 1936.

[12] Idem.

[13] Idem.

[14] Idem.

[15] SHD/DAT, 7 N 3052, colonel Delmas, ataşat militar în România, Raport cu privire la schimburile comerciale dintre România şi ţările Înţelegerii Balcanice, Bucureşti, 12 aprilie 1938.

[16] Idem. În 1935 exporturile în direcţia Greciei erau de 575 913 lei. În 1937 ele sunt de 1 867 244 lei, în timp ce importurile sunt de 271 464 lei.

[17] Idem.

[18] SHD/DAT, 7 N 3052, colonel Delmas, ataşat militar în România, Raport cu privire la schimburile comerciale dintre România şi ţările Înţelegerii Balcanice, Bucureşti, 12 aprilie 1938.

[19] SHD, 7 N 3226, colonel Courson de Villeneuve, ataşatul militar francez în Turcia, Raport trimestrul 4, 1935.

[20] SHD, 7 N 3226, colonel Courson de Villeneuve, ataşatul militar francez în Turcia, Raport trimestrul 4, 1935. Colonelul Courson de Villeneuve consideră că utilizarea în mod considerabil a unităţilor mecanizate în Tracia este rezultatul modernizării armatei turce. Mai mult, întrucât această regiune este uşor accesibilă, iar relieful său este domol, ea este singura regiune în care pot fi folosite astfel de unităţi. Este drept că relieful Traciei permite o utilizare mai uşoară a unităţilor motorizate. Pregătirile militare turce reprezintă însă şi răspunsul la anumite temeri ale statului său major.

[21] SHD, 7 N 3051, colonel Delmas, ataşat militar în România, Raport cu privire la acordurile militare ale Înţelegerii Balcanice, Bucureşti, 17 mai 1937.

[22] Idem.

LE PACTE BALKANIQUE: UN ATOUT POUR LA ROUMANIE ?

Le Pacte balkanique était un projet audacieux et courageux de l'entre-deux-guerres. L'union économique amorcée dans les Balkans et nettement profitable à l'économie roumaine, aurait sans doute permis la pacification de la région mais la géopolitique balkanique exigeait, sinon un partenariat des grandes puissances, au moins leur caution diplomatique. A court terme, l'absence de la Bulgarie et à plus long terme celle de l'Albanie, oblige les Etats membres de l'Entente balkanique à orienter leurs décisions contre l'irrédentisme bulgare. Les grandes puissances s'intéressent à la région que très tardivement.

La France et la Grande-Bretagne multiplient les démarches à partir de l'automne 1939 en Turquie mais aussi dans les Balkans pour rechercher des partenaires militaires. Dès 1938, la France rétrocède le sandjak d'Alexandrette afin d'attirer Ankara dans son camp. A aucun moment, les membres du Pacte balkanique ne sont consultés ou convoités comme un ensemble unique. Les démarches à la veille de la Seconde guerre mondiale ne prennent nullement en considération la possibilité de préparer un front balkanique contre une agression allemande.

C`pitanul ABDIL BICER a fost redactor, cercet`tor la Serviciul Istoric al Ap`r`rii (2001-2006). Preg`te[te o tez` de doctorat în istorie contemporan` la Universitatea din Paris IV – Sorbona (Prof. Jacques Frémeaux) cu tema: „Serviciile franceze de informa]ii în Mediterana Oriental` 1915-1924 (structuri, personal [i metode). Influen]ele serviciilor de informa]ii asupra politicii orientale franceze". |n prezent este ofi]er deta[at la Statul Major al Armatelor, \n cadrul diviziei Euroatlantice/sec]ia NATO, \ns`rcinat cu dosarele Eurocorps [i Euroforces [i adjunct la Parteneriatul NATO.

Studii publicate în „Revue historique des armées": • *Le pacte balkanique et le jeu des alliances de 1933 à 1939 d'après les attachés militaires français en Turquie* (*Pactul balcanic [i jocul de alian]e din 1933 pân` în 1939, potrivit ata[a]ilor militari francezi în Turcia*), nr. 1, 2002 • *Le Service de renseignements: outil de la politique orientale de la France au lendemain de la Grande Guerre?* (*Serviciul de informa]ii: instrument al politicii orientale a Fran]ei dup` Marele R`zboi?*), nr. 3, 2003 • *La propagande anti-française (panislamique) au Maroc en 1915* (*Propaganda antifrancez` (panislamic`) în Maroc în 1915*), nr. 2, 2004 • *A Istanbul pendant la Triple Entente* (*La Istanbul în timpul Triplei În]elegeri)*, nr. 4, 2004.

„R~ZBOIUL CIUDAT” {I NEUTRALITATEA ROMÂNIEI

PETRE OTU

Perioada cuprinsă între atacul Wehrmacht-ului asupra Poloniei (septembrie 1939) şi ofensiva aceleiaşi armate asupra Franţei (10 mai 1940) este cunoscută în istoriografie sub numele de „războiul ciudat” (la drôle de guerre) sau „falsul război” („phoney war”)[1].

El este caracterizat prin existenţa stării de război între Germania şi tandemul franco-britanic şi prin absenţa confruntărilor de amploare între beligeranţi. A fost o stare de aşteptare înfrigurată, ce a luat sfârşit odată cu prăbuşirea Franţei, una dintre cele mai mari catastrofe din istoria acestei ţări.

„Războiul ciudat” a căpătat, în istoriografie, diverse explicaţii. Potrivit uneia dintre ele, nici francezii, nici englezii n-au luat în serios declaraţia de război adresată Germaniei la 3 septembrie 1939. După zdrobirea rapidă a Poloniei, aliaţii aşteptau să negocieze pacea, deoarece conflictul devenise fără obiect. Surprinzător, însă, Londra şi Parisul au respins oferta de pace a lui Adolf Hitler, lansată la 6 octombrie 1939.

O altă explicaţie dată acestei stranii aşteptări avea în vedere „viclenia” de care ar fi dat dovadă Londra şi Parisul. Ele ar fi elaborat o strategie subtilă, cu menirea să-i atragă pe germani într-o cursă, care să le fie fatală. În fiecare dintre aceste două explicaţii există un sâmbure de adevăr, dar şi foarte multe lucruri departe de realitatea faptelor.

Fulgerătoarea victorie a Wehrmacht-ului în Polonia a fost, în multe privinţe, o mare surpriză pentru comandamentul francez. Generalul Maurice Gamelin aprecia, la sfârşitul lunii august 1939, că rezistenţa poloneză va fi onorabilă, de aşa natură încât va împiedica masa forţelor germane să se întoarcă împotriva Franţei până în primăvara anului 1940.

„Războiul ciudat” a pus în evidenţă incapacitatea Franţei, secondată de Marea Britanie, de a face faţă provocărilor, de a lupta pentru propria supravieţuire. În spatele liniei „Maginot”, considerată de experţii din Hexagon drept inexpugnabilă, francezii gândeau războiul în termenii celui din anii 1914-1918, fără a ţine seama de mutaţiile intervenite între timp, puse în evidenţă de campania din Polonia. O gravă eroare plătită scump, Franţa prăbuşindu-se rapid, în doar şase săptămâni.

„Războiul ciudat”, având la bază lipsa unei autentice voinţe de luptă, este caracterizat prin abundenţa planurilor, majoritatea fanteziste. Unele dintre ele au vizat aşa-numitul „război periferic”. Practic, se avea în vedere organizarea şi desfăşurarea unor acţiuni ofensive de amploare, prin care Germania să fie pusă în dificultate şi, în final, să fie învinsă[2]. Numai că nu era atacată direct, peste linia „Siegfried”, varianta germană a liniei „Maginot”. Belgia servea drept culoar pentru pătrunderea în bazinul Ruhr-ului, esenţial pentru maşina de război a celui de-al III-lea Reich. Un rol important revenea regiunii balcanice, unde, ca şi în Primul Război Mondial, urma să se deschidă un front important. Zăcămintele de petrol din Caucaz, una dintre ţintele preferate ale lui Hitler, trebuiau luate sub stăpânire în urma unei ofensive de amploare, iar în regiunea nordică urmau să se desfăşoare acţiuni în Finlanda, Norvegia şi chiar în Suedia.

Dacă pe teatrul de acţiuni militare occidental domnea o linişte apăsătoare, ce nu prevestea nimic bun, şi se elaborau planuri care mai de care lipsite de fundament real, în alte regiuni aveau loc evenimente spectaculoase, cu un impact major asupra vieţii internaţionale. La 17 septembrie 1939, materializând prevederile protocolului secret al celebrului acord Ribbentrop-Molotov, Uniunea Sovietică a invadat estul Poloniei. Această ţară a fost apoi împărţită prin tratatul germano-sovietic din 28 septembrie 1939 de la Moscova.

După rezolvarea „problemei poloneze”, Uniunea Sovietică şi-a îndreptat atenţia spre ţările baltice, încheind tratate de neagresiune cu

Premierii, britanic, Arthur Neville Chamberlain (x), [i francez, Edouard Daladier (xx) (*Histoire militaire de la France*)

Estonia (28 septembrie 1939), Letonia (5 octombrie 1939) şi Lituania (10 octombrie 1939), în urma cărora cele trei ţări au intrat practic în sfera de influenţă sovietică.

A urmat, la rând, Finlanda, dar această ţară a refuzat solicitările sovietice, astfel că Moscova a decis să atace micul stat nordic. „Războiul de iarnă", cum a fost denumit conflictul sovieto-finlandez (30 noiembrie 1939-12 martie 1940) a avut o mare influenţă pe plan european[3]. Deşi dispunea de o superioritate copleşitoare, Armata Roşie a arătat slăbiciuni grave, astfel că mulţi au tras concluzia, ce va avea consecinţe dintre cele mai însemnate, că Uniunea Sovietică este un „colos cu picioarele de lut". Relativ recent, istoricul şi analistul Victor Suvorov a avansat ideea unei operaţii uriaşe de mistificare, ce avea scopul de a acredita neputinţa Armatei Roşii. Prin aceasta, Germania ar fi avut un motiv suplimentar să declanşeze agresiunea împotriva statului sovietic, de vreme ce viitorul adversar dovedise o valoare combativă scăzută[4]. Ipoteza lui Suvorov, deşi argumentată pe larg, nu a convins comunitatea istoricilor, mulţi dintre ei rămânând reticenţi.

Faţă de această nouă agresiune a sovietelor, Londra şi Parisul au reacţionat cu relativă promptitudine. La 14 decembrie 1939 Consiliul Societăţii Naţiunilor a exclus Uniunea Sovietică din organizaţie, sancţionând astfel actul de agresiune. De remarcat este şi faptul că aceeaşi organizaţie nu a luat atitudine faţă de ofensiva germană şi sovietică asupra Poloniei, evitând discuţiile pe această temă. Dar Franţa şi Anglia nu s-au limitat numai la acest gest, ce s-a dovedit a fi fără semnificaţie. Ele au luat în calcul o prezenţă franco-britanică în nordul Europei. Motivele erau de ordin strategic, dar şi economic. O eventuală pătrundere a sovieticilor în Norvegia şi a germanilor în Suedia, foarte bogată în zăcăminte de fier, ar fi plasat regiunea scandinavă sub controlul celor două puteri. Prin urmare, sub pretextul ajutorării Finlandei, francezii, sprijiniţi de britanici, au elaborat un plan de operaţii al cărui scop era ajungerea în cele două ţări înaintea germanilor şi a sovieticilor. Aliaţii contau pe bunăvoinţa norvegienilor şi a suedezilor, cărora Edouard Daladier le ceruse să ajute Finlanda de comun acord cu Franţa şi Marea Britanie.

La 5 februarie 1940, la Paris, Consiliul Suprem Aliat a adoptat un plan de ajutorare a Finlandei, ce ar fi constituit preludiul preluării iniţiativei în războiul împotriva Germaniei. Militarii francezi şi englezi ar fi sosit în Finlanda

sub formă de voluntari. Ei ar fi ocupat porturile norvegiene şi minele suedeze, blocând astfel aprovizionarea cu minereu de fier a industriei germane. În pofida insistenţelor Parisului, Londra a fost rezervată faţă de un asemenea plan. În aceste condiţii, Finlanda a rămas singură în conflictul cu marele său inamic, iar Norvegia şi Suedia nu au permis prezenţa aliată pe teritoriile lor. Aceste planuri nu au rămas fără urmări. În faţa perspectivei de a pierde regiunea scandinavă, Hitler a declanşat, la 9 aprilie 1940, acţiunile pentru ocuparea Danemarcei şi Norvegiei. Cât priveşte Corpul expediţionar aliat, el a debarcat pe coastele norvegiene după declanşarea agresiunii germane împotriva acestei ţări (9 aprilie 1940). La sfârşitul lunii aprilie, constatând eşecul lor, Londra şi Parisul, de comun acord, au decis repatrierea forţelor aliate.

Ample discuţii a suscitat proiectul deschiderii unui front în Balcani, propus de generalul Maurice Gamelin încă din 1936. În 1939, Franţa a creat o armată a „Orientului", dislocată în Siria, pusă sub comanda generalului Maxime Weygand. Francezii doreau o reeditare a frontului de la Salonic din anii Primului Război Mondial, care le-a adus succesul în toamna anului 1918. Ei scontau pe contribuţia Turciei, Iugoslaviei, Greciei şi României, ţări ce constituiseră, în 1934, Înţelegerea Balcanică.

Englezii s-au dovedit rezervaţi, deoarece o eventuală debarcare pe teritoriul grec ar fi indispus foarte mult Italia, ce îşi declarase neutralitatea. Totodată, Turcia (în special) şi Grecia manifestau puţin interes faţă de angajarea în conflict, mai ales că forţele puse la dispoziţie de Franţa şi Marea Britanie erau modeste. Prin urmare, la 12 septembrie 1939, Consiliul Suprem Aliat de la Abbeville a hotărât renunţarea la acţiunea din Balcani. Cu toate acestea, aşa cum vom vedea, discuţiile au continuat.

Cât priveşte Caucazul, la începutul lunii ianuarie 1940, premierul francez Edouard Daladier i-a însărcinat pe generalul M. Gamelin şi pe amiralul François Darlan să elaboreze un plan pentru a opri transportul petrolului caucazian către Germania. Proiectul elaborat a luat în calcul trei modalităţi: interceptarea petrolului transportat pe Marea Neagră cu destinaţia Germania; intervenţia directă în Caucaz; stimularea revoltelor musulmanilor din această regiune. Şi aici dificultăţile s-au dovedit a fi deosebit de mari, iar planurile elaborate au fost himerice.

De exemplu, întreruperea transportului petrolului sovietic către Germania pe Marea Neagră presupunea beligeranţa Turciei. Această ţară nu dorea, însă, sub nici o formă un conflict cu Uniunea Sovietică. Nici unele cercuri politice franceze nu agreau perspectiva unui război cu Moscova, deşi episodul finlandez contribuise la creşterea sentimentelor antisovietice.

„Războiul periferic" a fost un eşec, şi tuturor acestor planuri, care au generat un mare consum de timp şi, uneori, de resurse, le-a pus capăt ofensiva germană declanşată la 10 mai 1940. Ea a fost de mai multe ori amânată din cauza opoziţiei unor generali, condiţiilor meteorologice nefavorabile sau accidentului aviatic din 10 ianuarie 1940, nici astăzi descifrat în întregime. Planul de operaţii şi tipul de război adoptat, bazat pe binomul tanc-avion, au surprins armata franceză, ai cărei mari comandanţi rămăseseră prizonierii metodelor vetuste de a lupta din anii 1914-1918.

„Războiul ciudat" a fost un preludiu la un dezastru, previzibil de altfel, ţinând cont de întreaga politică a Franţei şi Marii Britanii în perioada interbelică. El a arătat încă odată neputinţa celor două ţări de a face faţă Germaniei, europenii nefiind capabili în secolul trecut să-şi regleze singuri problemele[5].

Evoluţiile politice şi militare de pe continentul european, „războiul ciudat" au avut consecinţe directe asupra României, stat care gravitase în toată perioada interbelică pe orbita tandemului franco-britanic. Sprijinul Franţei şi Angliei fusese considerat o axiomă de către elita politică de la Bucureşti şi toate proiectele şi iniţiativele de asigurare a securităţii şi independenţei plecau de la această certitudine.

Răsturnarea spectaculoasă a raporturilor de putere pe continentul european, concretizată în acordul Ribbentrop-Molotov (23 august 1939), a modificat radical poziţia geopolitică şi geostrategică a statului român. El se găsea prins, ca toate ţările din istmul ponto-baltic, între cele două puteri totalitare – Germania şi URSS –, care îşi împărţiseră sferele de influenţă. Situaţia era deosebit de gravă, iar pentru a o depăşi

autoritățile au recurs la soluția neutralității, proclamată de Consiliul de Coroană la 6 septembrie 1939[6].

Deşi poate părea surprinzătoare în raport cu întreaga sa orientare din anii anteriori, neutralitatea Bucureştilor avea temeiuri serioase. România nu putea să se angajeze într-un război ce abia începuse şi ale cărei evoluții şi consecințe erau greu de descifrat. Ținând seama de inactivitatea anglo-francezilor şi de înțelegerea germano-rusă, angajarea țării în conflict ar fi dus, cel mai probabil, la aceeaşi soartă ca şi a Poloniei. De altfel, faptul că România deținea în acea vreme cele mai importante rezerve de petrol din Europa, vitale pentru maşina de război germană, a condus la ideea că ea va fi următoarea țintă a celui de-al III-lea Reich[7].

De asemenea, starea forțelor militare, a potențialului de apărare, nu era satisfăcătoare, ceea ce reducea semnificativ valoarea intervenției româneşti. Neutralitatea asigura şi o perioadă de timp, absolut necesară pentru completarea lipsurilor în dotarea şi instruirea trupelor, pentru sporirea forței combative a armatei.

Neutralitatea părea a fi soluția cea mai bună în acele momente, dar materializarea ei însemna depăşirea unor greutăți foarte mari. De acest lucru a fost conştient şi regele Carol al II-lea, care a notat în jurnalul său că neutralitatea „*este politica cea mai grea de dus şi, în sfârşit, la masa verde ea ne poate costa destul de scump*"[8]. Aprecierea monarhului s-a dovedit corectă, România suportând presiuni concentrice din partea marilor puteri.

Intervenția Armatei Roşii în Polonia (17 septembrie 1939) a creat o situație nouă, rezumată astfel de primul ministru Armand Călinescu: „*Înaintarea ruşilor schimbă situația. Pericolul german se îndepărtează. Semne neliniştitoare din partea ruşilor*"[9].

Autoritățile române au fost obligate să restructureze dispozitivul strategic şi să transfere forțele principale, dispuse până atunci în vestul şi centrul țării, în partea de est, respectiv între Carpații Orientali şi Nistru, pentru a face față unei eventuale agresiuni sovietice. Ea nu s-a produs în acel moment, dar Moscova a fost foarte nemulțumită de primirea pe teritoriul românesc a autorităților politice şi militare ale fostului stat polonez, precum şi a zeci de mii de militari şi civili[10].

Acest gest, împreună cu altele similare, a dovedit, odată în plus, faptul că România a avut în toamna anului 1939 şi începutul anului 1940, în pofida neutralității sale, o atitudine binevoitoare față de tandemul franco-britanic, pe al cărui sprijin conta în apărarea intereselor sale vitale. De altfel, aşa cum se cunoaşte, cele două țări au acordat, la 13 aprilie 1939, garanții României şi Greciei[11], rămase în vigoare şi după declanşarea războiului.

La 19 octombrie 1939, după îndelungate şi dificile negocieri, a fost semnat, la Ankara, tratatul de asistență mutuală între Turcia, pe de o parte, Marea Britanie şi Franța, pe de altă parte. Potrivit acestuia, dacă Turcia ar fi fost atacată de un stat european, Franța şi Marea Britanie erau obligate să-i acorde ajutor. În condițiile când un conflict armat, început în Europa, afecta bazinul Mării Mediterane, Franța şi Marea Britanie fiind implicate, Turcia trebuia să intervină.

Articolul 3 stipula că atât timp cât garanțiile anglo-franceze date Greciei şi României vor rămâne în vigoare, Turcia va coopera şi le va acorda întregul ajutor, cu condiția ca aceste două țări să se angajeze în ostilități[12]. Însă această prevedere foarte importantă era practic anulată de rezerva exprimată de Turcia de a nu se găsi în război cu URSS, caz în care Ankara nu ar fi acordat nici un sprijin. Pentru România aceasta însemna că într-un conflict cu sovietele, foarte posibil având în vedere prevederile pactului Ribbentrop-Molotov, Turcia nu ar fi intervenit.

Diplomația română a dorit să cunoască dacă garanțiile franco-britanice funcționează „erga omnes", deci şi în cazul unei agresiuni venite dinspre est. În acest sens, V.V. Tilea, ministrul român la Londra, a făcut demersuri pentru precizarea poziției britanice. La 11 decembrie 1939, ministrul britanic la Bucureşti, Reginald Hoare, a informat autoritățile române că Londra accepta extinderea garanțiilor şi împotriva unei agresiuni din Răsărit dacă erau îndeplinite câteva condiții – neutralitatea Italiei, intrarea Turciei în război împotriva Uniunii Sovietice în cazul unei agresiuni a acesteia, admiterea liberei treceri a navelor de război şi a convoaielor prin Strâmtori[13].

Premierul Daladier (dreapta) însoţit de [eful Statului Major al Armatei Franceze, generalul Maurice Gamelin, \n Alsacia (*Histoire militaire de la France*)

Aceste condiţii erau aproape imposibil de îndeplinit, poziţia Italiei fiind nesigură, iar Turcia nu era deloc dispusă să intre în război cu puternicul său vecin de dragul României. De altfel, chiar Reginald Hoare era conştient de extrema dificultate a materializării lor[14].

S-a căzut de acord ca Marea Britanie să nu dea o nouă declaraţie şi să evite, în acelaşi timp, orice manifestare care ar fi diminuat valoarea garanţiilor şi ar fi constituit o încurajare a ambiţiilor expansioniste ale Uniunii Sovietice[15]. Secretul a fost bine păstrat, incertitudinea creată fiind unul dintre factorii care au determinat inacţiunea Uniunii Sovietice până în iunie 1940[16].

Refuzul Marii Britanii de a extinde garanţiile şi spre graniţa de est a României îi apărea lui Grigore Gafencu drept un „gest de resemnare", reprezentând o cedare a regiunii în favoarea germanilor[17]. Această poziţie a Londrei se explică prin dorinţa de a nu împinge Moscova spre o mai mare apropiere de Berlin. Deşi războiul sovieto-finlandez a generat opinii critice la adresa Uniunii Sovietice, inclusiv solicitări pentru o poziţie mai fermă faţă de această ţară, a prevalat ideea că nimic nu putea face germanilor o plăcere mai mare decât ca englezii să declare război Uniunii Sovietice[18].

După cum am arătat, Parisul a fost adeptul creării unui front oriental împotriva Germaniei, scontându-se pe contribuţia celor patru ţări membre ale Înţelegerii Balcanice. La 12 septembrie 1939, Vasile Stoica, ministrul român la Ankara, a avut o lungă convorbire cu generalul Maxime Weygand, comandantul armatei franceze a „Orientului", care era adept convins al deschiderii unui front la Salonic şi al unei ofensive împotriva Germaniei din această parte a continentului. Generalul francez i-a declarat diplomatului român că *„prefer să iau armamentul de la 5-8 divizii franceze, pe care deocamdată şi frontul meu scurt nu le pot utiliza şi să-l dau diviziilor române şi iugoslave, mărind astfel capacitatea lor de acţiune. Persist a crede că frontul acesta oriental este o necesitate şi că trebuie înfăptuit"*[19].

Vasile Stoica, la rândul său, a subliniat marile inconveniente cu care s-ar confrunta România şi Iugoslavia, în cazul declanşării unei asemenea acţiuni, deoarece ele ar fi în prima linie, suportând şocul unei invazii germane.

Intenţia francezilor de a deschide un front la Salonic a fost dublată de dorinţa de a se implica militar în România. Parisul a propus ca ţara noastră să primească pe teritoriul său o misiune

Comandantul Armatei Franceze a „Orientului", generalul Maxime Weygand (*Histoire militaire de la France*)

militară franceză, similară celei din Primul Război Mondial, condusă de generalul Eugène D. Mitelhauser. Bucureştiul a refuzat, însă, o asemenea ofertă, întrucât punea în discuție statutul de neutralitate a țării, proclamat de Consiliul de Coroană. Discuțiile între guvernele român şi francez au continuat, dar ele nu s-au finalizat, autoritățile de la Bucureşti rămânând la poziția inițială. Trimiterea unei misiuni militare aliate în România era intens legată de deschiderea „frontului oriental". Cum englezii au fost foarte reticenți față de acest proiect, trimiterea unei misiuni militare aliate în România nu s-a mai realizat.

Francezii au mai propus deschiderea unei baze militare la Constanța pentru a facilita debarcarea forțelor franco-britanice în Balcani. Luând cunoştință de proiect, Raoul Bossy, ministrul român la Roma, i-a arătat omologului său francez, François Poncet, la 22 decembrie 1939, că o asemenea idee nu poate fi acceptată deoarece Germania nu ar mai privi nepăsătoare *„o debarcare la Constanța, care ar fi acționat ulterior, cel mai probabil în primăvara anului 1940, împotriva ei"*[20]. Prezența trupelor aliate în Orientul Mijlociu şi proiectele de realizare a unui front în Balcani, chiar dacă prezentau mari dificultăți, au constituit o speranță pentru cercurile conducătoare de la Bucureşti, motiv pentru care ele nu au întrerupt contactele cu francezii şi britanicii.

Fără îndoială că problema cea mai importantă, din punctul de vedere al intereselor Franței şi Marii Britanii, în cele opt luni ale „războiului ciudat" a fost „petrolul românesc". În jurul acestei materii prime indispensabile pentru susținerea războiului s-a desfăşurat, între germani şi anglo-francezi, o bătălie teribilă. Pentru a o câştiga, Parisul şi Londra au folosit mai multe căi. Prima dintre ele a fost achiziția unor cantități cât mai mari de țiței de pe piața românească. Folosind pozițiile obținute, companiile britanice au reuşit, în decembrie 1939, să anihileze avansul pe care îl deținea Germania din septembrie 1939. Din ultima lună a anului 1939 şi până în aprilie 1940, Marea Britanie a achiziționat de două ori mai mult petrol decât Germania[21].

O altă modalitate pentru blocarea afluxului de țiței către Germania a fost distrugerea instalațiilor petroliere româneşti. Planul a fost elaborat în primăvara şi vara anului 1939 de către biroul mobilizării industriale din Marele Stat Major român. Conținutul lui şi mersul lucrărilor au fost aduse la cunoştința anglo-francezilor. Aceştia au trimis în România o echipă din care au făcut parte inginerul Leon Wenger, căpitanul Pierre Angot (ambii din Franța) şi colonelul Colin Gubbins (din Marea Britanie). Oficial, ei aveau misiunea să coopereze cu autoritățile româneşti în problema distrugerii instalațiilor petroliere. În particular trebuiau să întocmească planuri separate, ce urmau să fie puse în practică fără participarea autorităților româneşti. De altfel, Leon Wenger, inginer şi ofițer în acelaşi timp, era un bun cunoscător al industriei de profil româneşti, el acționând în țară încă din 1909. În anii 1919-1921, Wenger a făcut parte ca expert din comisia aliată, ce avea misiunea să stabilească valoarea despăgubirilor pentru România ca urmare a distrugerii câmpurilor petrolifere în timpul Primului Război Mondial. Împreună cu grupul de experți francezi şi englezi, aflați în țară, cei trei au elaborat planul de distrugeri pe

care l-au înaintat forurilor superioare. La sfârşitul lunii septembrie, generalul M. Gamelin i-a adus la cunoştinţă ministrului de externe al Franţei conţinutul acestui plan.

După începutul războiului, autorităţile româneşti au privit cu reticenţă intenţiile anglo-francezilor de a proceda la distrugerea instalaţiilor petroliere, întrucât acest lucru ar fi afectat statutul de neutralitate şi putea genera represalii din partea Germaniei. Regele Carol al II-lea aprecia că insistenţele Parisului şi Londrei creau o situaţie delicată statului român. „*Am hotărât,* notează suveranul la 7 noiembrie 1939, *să răspundem că distrugerile le vom face într-un caz de război, când câmpurile petrolifere vor fi în primejdie de a fi ocupate de duşmani. Momentul va fi indicat de Marele Stat Major*”[22]. Regele Carol al II-lea considera, în altă ordine de idei, cu totul insuficientă suma de 60 de milioane dolari drept despăgubire oferită de britanici şi francezi.

Reticenţele autorităţilor româneşti au determinat ca Parisul şi Londra să ia în calcul şi alte planuri de distrugere, fără ştirea Bucureştiului – bombardamente aeriene, folosirea unor grupuri de diversiune specializate etc. Până la declanşarea ostilităţilor pe frontul occidental, intenţiile nu au fost materializate.

O a treia modalitate utilizată pentru întreruperea aprovizionării cu ţiţei a Germaniei a fost blocarea transportului acestuia pe Dunăre. Varianta la care s-au oprit serviciile secrete britanice şi franceze a fost scufundarea unor barje umplute cu ciment în şenalul navigabil de la Porţile de Fier[23].

După circa două luni de pregătire, acţiunea a început la sfârşitul lunii martie 1940, convoiul de vase a pornit din Brăila, deplasându-se în amonte spre Porţile de Fier. El a fost monitorizat în permanenţă de structurile informative germane prezente în România. La 3 aprilie 1940 convoiul s-a oprit la Giurgiu, unde controlul vamal a descoperit armament, muniţie şi alte materiale utilizate pentru acţiuni de sabotaj. Scandalul a fost deosebit de mare, unda de şoc ajungând până la cele mai înalte nivele. Berlinul a protestat pe cale diplomatică şi a ameninţat cu sistarea livrărilor de armament. Autorităţile româneşti au sechestrat vasele, personalul şi armamentul, dând impresia că sunt deranjate de acţiunile francezilor şi englezilor. Reacţia autorităţilor româneşti este de înţeles, statutul de neutralitate şi alianţa dintre Germania şi Uniunea Sovietică îndemnând la maximă prudenţă. Diplomaţia românească era, în plus, nemulţumită de lipsa de solicitudine a celor două ţări în legătură cu refuzul de a satisface solicitările Bucureştiului în privinţa armamentului, tehnicii de luptă şi muniţiilor necesare dotării armatei române.

În acelaşi timp, documentele de arhivă arată o anumită complicitate a organelor de specialitate româneşti[24], sau chiar o politică duplicitară faţă de franco-britanici a regelui Carol al II-lea[25].

Episodul vaselor aliate de pe Dunăre a pus în evidenţă fragilitatea neutralităţii României, precum şi diminuarea evidentă a influenţei fran-

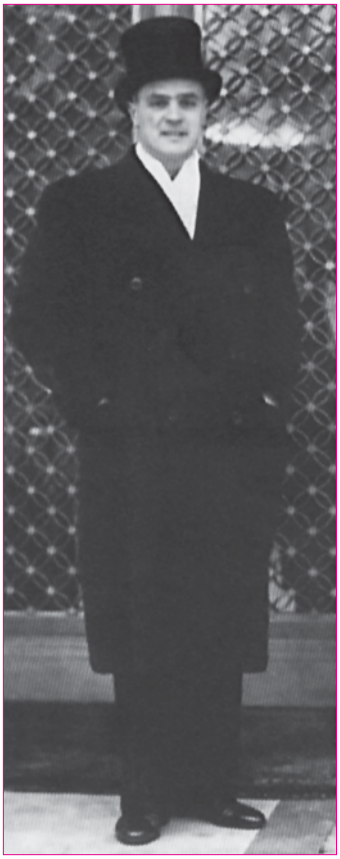

Grigore Gafencu, ministrul român al Afacerilor Externe

co-britanice în România. Cu toate acestea, la nivelul elitei politice româneşti, *„războiul ciudat* – notează Ivor Porter, martor ocular – *părea să fie caracterizat de speranța că ar mai putea interveni vreun deux ex machina, care să nu-i ajute să intre în tabără germană"*[26]. Speranța s-a dovedit a fi deşartă, iar România încet, încet s-a deplasat spre Germania, aceasta fiind apreciată drept singura putere care avea capacitatea să se opună Uniunii Sovietice.

Se pare că Moscova a dorit să materializeze intențiile expansioniste la adresa României în toamna anului 1939, dar conflictul sovieto-finlandez i-a oferit țării noastre un nesperat răgaz[27]. După încheierea acestui război, la 29 martie 1940, Veaceslav Molotov, într-un discurs în Sovietul Suprem, a ridicat de o manieră indirectă problema Basarabiei[28]. Era un semnal clar, perceput ca atare de cercurile conducătoare de la Bucureşti, care au avut, în perioada următoare, dovezi din ce în ce mai clare privind intențiile vecinului de la Răsărit.

Diminuarea constantă a influenței anglo-francezilor în România şi amenințările sovietice au determinat ca România să se îndrepte din ce în ce mai evident spre Germania. Aceasta a îmbinat promisiunile de sprijin, mai ales în domeniul asigurării materialului militar, cu presiunile politice, diplomatice şi militare. Autoritățile de la Berlin au elaborat chiar şi un proiect de atac asupra României.

La începutul lunii martie 1940, Victor Slăvescu, ministrul înzestrării armatei, a semnat cu Herman Neubacher, *„însărcinat special cu problemele economice"* la Legația germană din Bucureşti, un acord temporar, care prevedea expedierea în Germania, în lunile martie şi aprilie, a 200 000 tone de petrol, în schimbul a 360 tunuri antitanc de 37 mm, 10 tunuri antiaeriene de 20 mm, 80 de tunuri de 75 mm şi aparatură optică. Pentru preluarea acestui material a funcționat, în prima parte a anului 1940, o comisie militară, condusă de generalul Gheorghe Rozin.

În săptămânile ulterioare, contactele au devenit mai numeroase. La 10 aprilie 1940, Carol al II-lea l-a primit pe generalul A. Gerstenberg, care s-a interesat asupra continuării livrărilor de petrol. Regele l-a asigurat că va onora angajamentele, dar a cerut Germaniei disponibilitate pentru transferul de armament, tehnică de luptă şi muniții şi garanții de securitate mai ales față de Uniunea Sovietică. Asupra acestui ultim punct generalul german a fost foarte evaziv[29].

În perioada 29 aprilie-1 mai 1940 a vizitat țara generalul Kurt von Tippelskirch, ce răspundea de țările balcanice. El s-a întâlnit cu generalul Florea Țenescu, şeful Marelui Stat Major şi cu Mihail Moruzov, şeful Serviciului Special de Informații. Discuțiile purtate au evidențiat interesul Germaniei privind securitatea regiunii petrolifere, dar şi lipsa de reacție față de amenințările sovietice față de România[30].

La începutul lunii mai 1940, Berlinul s-a interesat de atitudinea României în cazul unui atac anglo-francez asupra regiunii petrolifere. În cazul în care România se va opune unei asemenea acțiuni, îi spunea A. Gerstenberg lui Mihail Moruzov, Germania putea să-şi asume anumite obligații față de integritatea României. Berlinul se temea de o acțiune anglo-franceză, concretizată într-un atac asupra acestei regiuni vitale pentru succesul ofensivei ce urma să se declanşeze în următoarele zile.

Sfârşitul „războiului ciudat" şi impresionantele victorii germane au reprezentat o adevărată lovitură de măciucă pentru clasa politică de la Bucureşti[31]. Reuniunile de criză ale înaltelor personalități s-au ținut lanț, iar rezultatul a fost orientarea României spre Germania. La 27 mai 1940 s-a semnat „Pactul petrol-armament", iar două zile mai târziu, regele Carol al II-lea şi Gheorghe Tătărescu, primul ministru, au oficializat dorința expresă a României de a colabora strâns cu Germania. Era sfârşitul neutralității româneşti. Apropierea de al III-lea Reich, variantă de ultim moment a Bucureştilor, nu a putut salva România şi regimul lui Carol al II-lea. Berlinul a fost coautor al anexării Basarabiei şi a nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică (sfârşitul lunii iunie 1940) şi principalul autor al Dictatului de la Viena (30 august 1940), prin care nord-estul Transilvaniei a fost transferat Ungariei, şi al cedării Cadrilaterului (7 septembrie 1940).

„Războiul ciudat" a coincis cu neutralitatea României, o soluție pe care înşişi autorii ei o considerau provizorie[32]. Legătura dintre cele două

fenomene este cât se poate de evidentă. Răgazul oferit României nu ar fi fost posibil fără acest conflict atipic. Trecerea de la „războiul ciudat" la unul „cald" a fost catastrofală pentru statul român, care n-a putut rezista tensiunilor deosebit de mari la care a fost supus.

Aşa cum arăta Alexandru Cretzianu, pentru marea majoritate a românilor, invincibilitatea armatei franceze era *„o dogmă, o axiomă, un dat fundamental în orice discuţie politică"*. Prin urmare, înfrângerea rapidă şi catastrofală a Franţei, a avut o influenţă devastatoare asupra establishment-ului de la Bucureşti, regele, primul ministru, şefii militari fiind complet debusolaţi. Când s-a semnat armistiţiul, a consemnat acelaşi Alexandru Cretzianu, *„pentru noi s-a stins o lumină. Era farul care timp de peste un secol a luminat progresul naţiunii noastre pe calea sa spre independenţa de stat"*[33].

Cu alte cuvinte, sfârşitul „războiului ciudat" a însemnat pentru naţiunea română o ruptură geopolitică, sfârşitul unui ciclu istoric, început la mijlocul secolului al XIX-lea şi care a făcut din Franţa, secondată de Marea Britanie, factorul decisiv al construcţiei statale şi al modernizării României.

---

[1] Pentru acest subiect a se vedea, între altele, Henri Michel, *La drôle de guerre*, Librairie Hachette, Paris, 1971; *Mémorial de notre temps 1939-1945*, Quillet, Paris, 1990; *Histoire militaire de la France,* 3. *De 1871 à 1940*, sous la direction d'André Corvisier, Presses Universitaires de France, Paris, 1992.

[2] Henri Michel, *op.cit.*, p. 207-289.

[3] Geneza şi evoluţia conflictului în Emilian Bold, *Războiul de iarnă sovieto-finlandez (30 noiembrie 1939-12 martie 1940*), Universitas XXI, Iaşi, 2002.

[4] Victor Suvorov, *Spărgătorul de gheaţă. Cine a declanşat al doilea război mondial?*, Editura Polirom, Iaşi, 1995; *Ziua „M". Când a început al doilea război mondial?*, Editura Polirom, Iaşi, 1998.

[5] A se vedea Ernst Nolte, *Războiul civil european*, Editura Corint, Bucureşti, 2005.

[6] Ion Mamina, *Consilii de Coroană,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 176-188.

[7] Henri Michel, *op.cit.*, p. 211.

[8] Carol al II-lea, *Între datorie şi pasiune. Însemnări zilnice*, vol. 1 *1904-1939*, ediţie de Marcel-Dumitru Ciucă şi Narcis Dorin Ion, Editura Silex, Bucureşti, 1995, p. 426.

[9] Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, ediţie îngrijită şi prefaţă de dr. Al. Gh. Savu, Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 4-34.

[10] A se vedea pentru acest episod, Petre Otu, *Relaţiile româno-polone în anii 1939-1940. Sprijinul acordat de statul şi poporul român refugiaţilor polonezi* în *Polonezi în România după anul 1939*, Craiova, 1996, p. 16-25; Anatol Petrencu, *Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial. Istoria politică*, Cartdidact, 2005, p. 105-129.

[11] Ioan Scurtu, *România şi marile puteri (1933-1940). Documente*, Fundaţia România de Mâine, Bucureşti, 2000, p. 111-114.

[12] Alexandru Vianu, Constantin Buşe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relaţii internaţionale în acte şi documente*, vol. II *1939-1945*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976, p. 25-26.

[13] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare, ANIC), fond Vasile Stoica, dosar nr. I/163, f. 60.

[14] Paul D. Quinlan, *Clash Over Romania, British and American Policies toward Romania 1938-1947*, American Romanian Academy of Arts and Sciences, vol. II, Los Angeles, 1977, p. 57.

[15] ANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/163, f. 60.

[16] Alexandru Cretzianu, *Ocazia pierdută,* ediţia a doua, prefaţă de V. Fl. Dobrinescu, postfaţă de Sherman David Spector, Institutul European, Iaşi, 1998, p. 59-60.

[17] Grigore Gafencu, *Preliminarii la războiul din Răsărit*, Editura Globus, 1996, p. 274-275.

[18] Elisabeth Barker, *British Foreign Policy in South East Europe in the Second World War*, London, 1976, p. 23.

[19] ANIC, fond Vasile Stoica, dosar nr. I/72, vol. I, p. 124.

[20] Raoul Bossy, *Amintiri din viaţa diplomatică (1918-1940),* volumul al II-lea *1938-1940,* ediţie şi indice de Stelian Neagoe, Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 247.

[21] Philippe Marguerat, *Le III-ème Reich et le petrol roumain, 1938-1940,* Génève, 1977, p. 177.

[22] Carol al II-lea, *Între datorie şi pasiune...*, vol. 2, *1939-1940,* Casa de editură şi presă „Şansa" SRL, Bucureşti, 1996, p. 38.

[23] ANIC, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar nr. 16/1940, f. 70, 124-126; Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov şi Serviciul de Informaţii al Armatei Române*, Editura I.N.I., Bucureşti, 1996, p. 103-104; 425-429.

[24] Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol I şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române 1938-1944*, Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 97-102.

[25] Larry Watts, *O Casandră a României, Ion Antonescu*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1995, p. 243-252.

[26] Ivor Porter, *Operaţiunea „Autonomus”. România în vreme de război*, traducere de George P. Potra şi Delia Razdolescu, Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 57.

[27] Florin Constantiniu, *1941. Hitler, Stalin şi România. România şi geneza operaţiunii „Barbarossa”*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2002, p. 94-95.

[28] *Ibidem*, p. 97-99.

[29] Carol al II-lea, *op.cit.*, vol. 2, p. 140-141.

[30] Arhivele Militare Române, fond 333, dosar nr. 682, f. 1-3.

[31] A se vedea în acest sens aprecierile lui Grigore Gafencu, *Jurnal* (*iunie 1940-iulie 1942*), ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi indici de Ioan Ardeleanu şi Vasile Arimia, Editura Globus, Bucureşti, f.a., p. 21-22.

[32] Importante sunt şi opiniile lui Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. 7, *1 iulie-22 noiembrie 1939,* ediţie de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2003, p. 110-117.

[33] Alexandru Cretzianu, *op.cit.*, p. 64.

LA « DRÔLE DE GUERRE » ET LA NEUTRALITE DE LA ROUMANIE

Après la victoire foudroyante de Wehrmacht en Pologne, la « drôle de guerre » l'incapacité de la France et de la Grande Bretagne de faire face à l'agression allemande. Celle-ci a occupé, d'abord, le Danemark et la Norvège. En même temps, l'Union Soviétique a procédé à l'application de l'Accord Molotov-Ribbentrop, c'est-à-dire à l'invasion de la Pologne de l'Est, tout en incluant dans sa sphère d'influence les pays baltes et en attaquant la Finlande.

La Roumanie a réussi de maintenir sa neutralité seulement jusqu'à la fin de la « drôle de guerre », ses ressources naturelles, en particulier ses importantes réserves pétrolifères, intéressant dans la plus haute mesure toutes les parties en conflit. Dans ces circonstances, les garanties alliées n'ont eu aucun effet sur la sécurité de l'Etat roumain. Les efforts de la France d'édifier un front oriental contre l'Allemagne n'ont pas bénéficié de l'appui de l'Angleterre. La démarche alliée visant le sabotage du transport de pétrole roumain par la voie danubienne vers l'Allemagne a été empêchée par les autorités roumaines.

Les menaces soviétiques à l'égard de la Roumanie ont déterminé Bucarest s'orienter vers Berlin qui, en échange des livraisons d'armements, recevait des quantités importantes de pétrole.

La fin de la « drôle de guerre » a représenté un coup lourd pour la classe politique de Bucarest. Le Pacte « pétrole-armement » et l'étroite collaboration avec l'Allemagne représentaient la fin de la neutralité roumaine et le début d'un nouveau cycle historique, néfaste pour la Roumanie, qui a connu dans l'intervalle une succession de gouvernements antidémocratiques. La relation privilégiée avec les Pouvoirs Alliées, qui a représenté la pierre angulaire de la construction étatique et de la modernisation de la Roumanie, a été remplacée par celle avec l'Allemagne d'Hitler, un remplacement qui d'ailleurs n'a pas pu sauver la Roumanie. Ainsi, Berlin a été co-auteur de l'annexion de la Bessarabie et de la Bucovine du Nord par l'Union Soviétique et le principal auteur du Diktat de Vienne par lequel le nord-est de la Transylvanie était cédé à la Hongrie ainsi que de la cession de la Dobroudja de Sud en faveur de la Bulgarie.

PETRE OTU, doctor în istorie; cercet`tor [tiin]ific [i director adjunct al ISPAIM, pre[edinte al CRIM; specializat în istorie militar` universal` [i româneasc`, modern` [i contemporan`, în geopolitic` [i geostrategie. Autor, coautor [i coordonator a peste 20 de lucr`ri în domeniu. A publicat în reviste de specialitate peste 200 de studii [i articole. A sus]inut 30 de comunic`ri la manifest`ri [tiin]ifice interna]ionale.

ROMÂNIA R~ZBOIULUI RECE: O VIZIUNE A PRESEI MILITARE FRANCEZE

ALAIN MARZONA

Prezentul studiu se bazează pe identificarea şi consultarea a treisprezece reviste franceze[1] care tratează problemele de apărare. Punctul lor comun – cu excepția uneia dintre ele[2] – este că sunt editate de diverse organe de informare şi comunicare ale Ministerului Apărării din Franța. Aceste reviste cu caracter general se difuzează în cadrul comunității de apărare, iar unele dintre ele, care se bucură de un tiraj important[3], şi în rândul publicului larg.

Ele au, în primul rând, un rol de informare şi chiar pedagogic şi tratează subiecte foarte diverse, cel mai adesea legate de condiția şi de echipamentul militarilor.

De asemenea, în aceste publicații există în mod constant articole consacrate prezentării şi studiului unor armate străine. Cu excepția armatei est-germane şi, într-o mai mică măsură, a celei poloneze, analizele care privesc armatele est-europene sunt puține. În ceea ce priveşte România, 11 articole îi sunt direct consacrate[4] în perioada Războiului Rece. Acest număr foarte limitat de studii poate fi explicat prin lipsa de informații credibile – în primul rând din cauza propagandei comuniste – cu privire la forțele armate ale țărilor din blocul de Est. În plus, crearea Pactului de la Varşovia, în 1955, consolidează, în ochii observatorilor francezi, caracterul uniform al acestor armate calchiate pe modelul sovietic de organizare. Cu toate acestea, anumite particularități naționale se păstrează şi sunt evidențiate în mod special la forțele armate române, mai ales începând din anii 1960 când România se eliberează oarecum de sub tutela sovietică în ceea ce priveşte politica externă.

Astfel, din 1945 şi până la începutul anilor '60, foarte puține articole fac referire la politica externă şi de apărare, strâns legate de alinierea țării la politica sovietică şi de confruntarea dintre cele două blocuri. Apoi, noul context internațional, marcat de destinderea de după criza rachetelor din Cuba din 1962 şi schisma chino-sovietică, la care se adaugă politica externă originală a României, readuc în discuție presupusul monolitism al taberei comuniste, atrăgând mai mult atenția asupra acestui stat.

Resemnarea românească

Între 1945 şi 1962, în revistele militare franceze un singur articol este consacrat României. Acest „dezinteres" poate fi explicat, fără îndoială, prin puținele informații disponibile nedistorsionate de propaganda comunistă şi prin faptul că, spre exemplu, Franța nu a avut ataşat militar în Republica Populară Română din noiembrie 1950 până în noiembrie 1959. În plus, în toată această perioadă Franța este confruntată cu războaiele de eliberare națională din imperiul său colonial, în Indochina şi Algeria. Aceste conflicte de tip nou stimulează gândirea militară, punând pe planul al doilea studiile şi comunicările cu privire la unele țări din Europa de Est.

Astfel, nu se face caz de transformările din forțele armate române începând din 1947 şi de reorganizarea lor după modelul sovietic. La fel se întâmplă şi cu alte armate din Est, cu excepția celor est-germane, francezii fiind în continuare foarte interesați de problemele germane. Totodată, titlul singurului articol consacrat României este semnificativ pentru acest sentiment: „*Doi sateliți resemnați: România şi Bulgaria*"[5]. În acest studiu se afirmă că „*după câteva vicisitudini de scurtă durată, ele* (România şi Bulgaria*) au admis cu resemnare că ultima lor soluție era acomodarea*"[6].

Această impresie poate fi comparată cu reprimarea revoltelor muncitoreşti din Republica Democrată Germană din 1953 şi cu cele „cu turnură anticomunistă şi antisovietică" desfăşurate la Poznan, în Polonia, în 1956. Cu

**Dezghe] al rela]iilor româno-franceze:
vizita în Fran]a a premierului Ion Gheorghe Maurer
[i primirea sa de c`tre pre[edintele Charles de Gaulle (*foto Rompres*)**

toate acestea, evenimentul principal este insurecția din octombrie-noiembrie 1956 de la Budapesta, Ungaria fiind o țară limitrofă României, unde, în Transilvania, trăieşte o importantă minoritate maghiară. Atunci România a reacționat *„în cea mai pură logică sovietică, întrucât evenimentele de la Budapesta au condus la crearea, la 5 noiembrie 1956, a «gărzilor muncitoreşti» însărcinate cu autoapărarea întreprinderilor şi cu ajutarea organelor de stat în îndeplinirea sarcinii lor de apărare a ordinii împotriva elementelor contrarevoluționare care ar încerca să aducă atingere cuceririlor poporului muncitor”*[7]. Prin urmare, în acea perioadă, România pare pentru francezi una dintre țările cele mai stabile şi mai apropiate de URSS, astfel încât Maxime Mourin – autorul acestui articol – era convins că *„Kremlinul nu avea nici o îndoială cu privire la capacitatea sa de a impune României o conformare totală”*[8]. Cu toate acestea, chiar dacă *„conducătorii români se complăceau să sublinieze că politica lor era conformă cu cea a URSS”*[9], sunt evidențiate şi încercările de a lega raporturi mai cordiale cu țările occidentale şi relații economice cu unele țări africane şi asiatice. Este uimitor faptul că plecarea trupelor sovietice din România, decisă în 1958, nu este menționată în revistele consultate, deşi ea constituia un eveniment important pentru organizarea sistemului est-european de apărare.

Un satelit atipic

La începutul anilor ’60, evoluția raporturilor internaționale, marcată de perioada destinderii şi de izolarea voluntară a Albaniei, în 1960, şi mai ales de distanțarea şi apoi de ruptura dintre Uniunea Sovietică şi China, din aceeaşi perioadă, sparge unitatea lumii comuniste, determinând o perspectivă diferită în special asupra României. Astfel, pentru prima dată de la începutul Războiului Rece, o publicație, în

cazul de față *L'Armée* – revista Statului Major al Armatei –, prezintă un tablou detaliat al diferitelor forțe armate naționale care compun Pactul de la Varșovia în 1963. Armata română este descrisă aici ca fiind „*importantă numeric (12 divizii de linie) și totuși printre cele mai puțin eficace*”[10], în pofida eforturilor făcute pentru a o moderniza. În același timp, românii sunt considerați ca „*foarte atașați de prerogativele lor naționale. Naționalismul lor s-ar exercita cu ușurință împotriva rușilor, ajutați fiind de diferența de rasă și de limbă. Românii însă sunt de asemenea buni soldați și foarte disciplinați. S-ar lupta probabil cu rușii cu aceeași seriozitate cu care s-au luptat cu ei atunci când erau la ordinele hitleriștilor*”[11]. Loialitatea forțelor Pactului de la Varșovia este mai mult sau mai puțin pusă în discuție, îndeosebi „*în cazul în care războiul s-ar prelungi, fidelitatea forțelor satelit ar deveni, fără îndoială, aleatorie, exceptând poate Bulgaria*”[12].

Politica externă românească, așa cum este ea orientată odată cu începutul anilor '60, când România își afirma reținerea de a duce o politică economică decisă de Moscova sau întreținea relații cu Albania și cu China, se exprimă la fel și în plan militar. În acest sens, în 1966 România dorea introducerea participării prin rotație la comanda Pactului de la Varșovia, rezervată în acea vreme sovieticilor. De asemenea, într-un articol publicat, în 1967, în *Revue militaire générale* autorul insistă asupra faptului că „*românii ocupă un loc din ce în ce mai limitat la manevrele organizate*”. Și, aici, titlurile studiilor sunt deosebit de revelatoare în ceea ce privește schimbările de optică față de România. Astfel, în anul 1967, două articole, intitulate „*România spre liberalizare*”, publicat în *Revue de défense nationale* în februarie, apoi „*România românească”* inserat în *Revue militaire générale* în octombrie, scot în evidență noile orientări ale politicii sale externe.

În acest ultim studiu, autorul face un portret elogios României și modului său de a se comporta pe scena internațională: „*De ce România – 19 milioane de locuitori în interiorul unor frontiere restrânse față de cele pe care le avea din 1919 până în 1939 – reușește adesea să se ridice în prim-planul actualității internaționale? Pentru că România ar vrea să fie românească. Pentru moment, etapele acestui mers înainte spre independență, realizările economice necesare «recuperării» unei reale suveranități sunt cele care interesează, și chiar pasionează lumea*”[13].

Această veleitate de independență, pe care Maxime Mourin o numește „*comunism național*”, chiar dacă este facilitată de contextul internațional, își are originea în exploatarea sentimentului național: „*Totul se desfășoară ca și cum supapa esențială a securității ar fi cea a naționalismului. Naționalism fără margini, nu numai în planul relațiilor dintre state, ci, dacă se poate spune astfel, naționalism în cadrul internaționalismului, cu alte cuvinte în planul relațiilor interpartide (...) un naționalism «pozitiv» care constă în evocarea trecutului și în inserarea istoriei partidului comunist român în istoria României*”[14]. Unii merg până acolo încât declară că „*România putea fi considerată ca un al treilea stat, după Iugoslavia și Albania, care se elibera de sub tutela URSS, în pofida frontierei comune cu aceasta și a puterii militare sovietice*”[15].

Acest interes din partea francezilor, dincolo de legăturile istorice și de latinitatea comună care unesc cele două țări, le permite să stabilească o paralelă între poziția României în tabăra estică și cea a Franței în tabăra vestică, simbolizată prin vizita generalului de Gaulle în mai 1968. Într-adevăr, sub impulsul generalului de Gaulle, Franța duce o politică de independență națională, de „măreție” simbolizată în plus prin deținerea armei atomice în 1960 și prin retragerea sa din Comandamentul integrat al Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) în martie 1966. Această politică poate avea puncte comune cu refuzul României de a interveni în Cehoslovacia, în august 1968, sau cu votarea, în 1973, a unei legi care interzicea plasarea forțelor armate române sub comandament străin. Într-adevăr, această simetrie este evidențiată, în 1977, într-o prezentare a armatei române, „*a cărei politică de apărare poate fi comparată cu cea a Franței în materie de independență și de suveranitate națională*”[16], consolidată, în opinia presei militare franceze, prin cooperarea dintre cele două țări în domeniul armamentelor (elicopterele Alouette III, fabricate sub

licență în România, utilizarea elicopterelor Puma de către armata română). De asemenea, unele particularități cum ar fi gărzile patriotice, sunt scoase în evidență, ele întărind şi mai mult caracterul național şi popular al sistemului de apărare românesc. Cu toate acestea, după cum afirmă Charles Zorgbibe, *„simetria dintre demersurile de la Paris şi cele de la Bucureşti nu era totuşi perfectă: refuzul de a participa la o operație militară comună (la Praga, în 1968) avea un caracter punctual, în timp ce retragerea din organizația militară atlantică era o decizie cu caracter permanent”*[17].

Această reprezentare persistă până în anii ’80, perioadă în care puterea românească ia o înfățişare din ce în ce mai autoritară pe plan intern, în special prin limitarea drepturilor minorității maghiare şi din cauza marilor dificultăți economice care afectează țara. Şi în acest caz schimbarea de imagine poate fi relaționată cu politica sovietică. Într-adevăr, ajungerea lui Mihail Gorbaciov la conducerea URSS în 1985 şi dorința acestuia de a moderniza şi liberaliza în oarecare măsură sistemul comunist (aşa-numita politică de *glasnost* şi *perestroika*) consolidează şi mai mult în ochii Occidentului caracterul autoritar al regimului românesc, marcat de cultul personalității cu care sunt înconjurați Nicolae Ceauşescu şi clanul familiei sale.

Cuvântul înainte la articolul lui Catherine Durandin *„România şi mizele contemporane”* publicat în *Défense nationale*, în aprilie 1988, rezumă foarte bine opinia francezilor privind România în perioada Războiului Rece: *„Din diverse motive, printre care, poate, latinitatea sa, timp îndelungat am fost convinşi că România, deşi aparținea blocului din Est, dădea dovadă de o anumită independență față de Moscova şi de celelalte țări membre ale Pactului de la Varşovia.*

Mai 1968. Vizita pre[edintelui Republicii Franceze, Charles de Gaulle, în România s-a finalizat cu adoptarea unei declara]ii comune, semnat` de liderii celor dou` state (*foto Rompres*)

Dar de curând am înțeles dramaticele consecințe, şi aici, ale cultului personalității şi ale falimentului, în special economic, al sistemului socialist"[18] sau „*Imaginea României cultivându-şi specificitatea, imagine bine primită în Occident, a permis Bucureştiului să mizeze pe ambiguitățile nealinierii. Această perspectivă a fost convenabilă unei diplomații franceze de tip gaullist, care susținea strategiile puterilor mijlocii şi mici*"[19].

---

[1] Aceste diferite reviste sunt: „Air Actualités", „L'Armée", „L'Armement", „Cols bleus", „Forces aériennes françaises", „Forces armées françaises", „Revue militaire d'informations", „Revue militaire générale", „Revue de défense nationale" devenită „Défense nationale", „Terre Air Mer" (TAM), „Terre infos", „Terre information", „Terre magazine".

[2] Este vorba despre „Revue de défense nationale" redenumită „Défense nationale" în 1973.

[3] În anii '60 revista „Terre Air Mer" (TAM) avea un tiraj de cca 300 000 de exemplare.

[4] Celelalte articole care fac referire la România se ocupă de Pactul de la Varşovia.

[5] Maxime Mourin, *Deux satellites résignés: la Roumanie et la Bulgarie*, în „Revue de défense nationale", noiembrie 1959, p. 1788-1813.

[6] *Ibidem*, p. 1790.

[7] Christophe Midan, *Roumanie 1944-1975, de l'armée royale à l'armée du peuple tout entier*, Paris, L'Harmattan, 2005, p. 127.

[8] *Ibidem*, p. 1799.

[9] *Ibidem*, p. 1804.

[10] Guy Charles, *Les Forces terrestres des pays satellites du bloc soviétique* în „L'Armée", martie-aprilie 1963, p. 67.

[11] *Ibidem*, p. 68.

[12] *Ibidem*, p. 70.

[13] Pierre Roucalède, *La Roumanie roumaine*, în „Revue militaire générale", octombrie 1967, p. 405.

[14] *Ibidem*, p. 410-411.

[15] Maxime Mourin, *La Roumanie vers sa libéralisation*, în „Revue de défense nationale", februarie 1967, p. 266.

[16] *La défense roumaine* în „Armées d'aujourd'hui", iulie-august 1977, p. 68.

[17] Charles Zorgbibe, *Histoire des relations internationales, de 1962 à nos jours: du schisme Moscou-Pékin à l'après-guerre froide*, Paris, Hachette, 1995, p. 27.

[18] Catherine Durandin, *La Roumanie et les enjeux contemporains* în „Défense nationale", aprilie 1988.

[19] *Eadem.*

LA ROUMANIE DE LA GUERRE FROIDE: LE REGARD DE LA PRESSE MILITAIRE FRANÇAISE

Cette étude se fonde sur le dépouillement de treize revues françaises s'intéressant aux questions de défense. Leur point commun est d'être édité par différents organes d'information et de communication relevant du Ministère de la Défense. En ce qui concerne la Roumanie, onze articles lui sont directement consacrés durant la période de la guerre froide. Ce nombre somme toute limité d'études peut s'expliquer par le manque d'informations fiables – du fait principalement de la propagande communiste – concernant les forces armées des pays du Bloc de l'Est. De plus, la création du Pacte de Varsovie en 1955 renforce aux yeux des observateurs français le caractère uniforme de ces armées calquées sur le modèle d'organisation soviétique. Néanmoins, certaines particularités nationales subsistent et sont particulièrement mises en évidence pour les forces armées roumaines, notamment à partir des années 1960 lorsque la Roumanie s'affranchit quelque peu de la tutelle soviétique en matière de politique extérieure.

ALAIN MARZONA este angajat al serviciilor administrative ale Ministerului Ap`r`rii, lucreaz` la Serviciul Istoric al Ap`r`rii din 2003. El îndepline[te func]ia de cercet`tor în cadrul Departamentului de cercetare [i prognoz` al trupelor terestre.

FRAN}A {I SECURITATEA ROMÂNIEI DE LA 1830 PÂN~ |N ZILELE NOASTRE

general-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU

Două precizări preliminare. Ele au rostul de a înlesni înțelegerea paginilor ce urmează şi să contureze un perimetru de abordare a subiectului.

Prima precizare se referă la substanța conceptului de securitate națională şi evoluția lui istorică. Astfel, în literatura de specialitate se evidențiază că securitatea națională a fost, până la sfârşitul Războiului Rece, înțeleasă cu deosebire sub aspectul ei militar, adică făcând referire la supraviețuirea fizică –teritoriu, populație, conducere politică, identitate politică – a națiunii în fața unei agresiuni armate[1]. Desigur, pentru „durata lungă" de care ne ocupăm aici, transformările în domeniul securității naționale nu au fost puține sau minore şi ele au urmat îndeaproape evoluțiile în natura războiului.

Astfel, până la Primul Război Mondial a precumpănit dimensiunea „napoleoniană" a conflictelor armate care însemna preponderent implicarea organismelor militare (armatelor) în înfruntări de obicei scurte şi decisive. Învingătorul era desemnat nu atât de statul cu potențialul „hard" cel mai impunător, cât de capacitatea acestuia de a-şi forma o forță armată respectabilă. Franța a putut să răvăşească Europa în vremea lui Napoleon – într-un conflict cu certe valențe de asimetrie a resurselor cu adversarii – tocmai datorită abilității de a forma şi menține o forță armată respectabilă în comparație cu inamicii[2]. Odată cu apariția căilor ferate şi mai apoi a motorului cu ardere internă, înfruntările armate s-au schimbat decisiv[3]. Străpungerile tehnologice ale ultimei jumătăți de secol al XIX-lea au dat posibilitatea formării unor fronturi extinse, cu forțe armate numeroase constituite pe principiul recrutării obligatorii, capabile de deplasare rapidă pe mari distanțe, cu comunicare instantanee între ele – telegraful şi apoi radioul –, aprovizionate cu mijloace letale tot mai perfecționate. Durata războiului s-a schimbat în sensul prelungirii ei. Primul Război Mondial a cumulat aceste achiziții anterioare şi a dat naştere conceptului războiului total, în care națiunile beligerante au a implica totalitatea resurselor naționale[4].

După intrarea în era nucleară şi, mai ales, după dispariția ordinii bipolare, securitatea națională a dobândit conceptual o extensie majoră, fiind azi înțeleasă holistic. Adică, ea înseamnă nu doar supraviețuirea fizică a națiunii, care rămâne o coordonată majoră, dar presupune şi prosperitatea națiunii – aşadar o evoluție economică pozitivă –, precum şi securitatea individuală, adică respectul drepturilor politice ale fiecăruia ori păstrarea identității culturale şi a şanselor de propăşire în era globalizării şi integrării.

Secunda precizare ia în evidență perimetrul demersului nostru. Nu intenționăm să facem o trecere în revista cronologică a relației de securitate România-Franța, ci mai degrabă ne referim diacronic la principalele componente ale ei, cu necesarele exemplificări istorice. Opțiunea ne este impusă de arcul larg temporal care urmează să fie acoperit şi de constanta şi bogăția relației de securitate între România şi Franța în intervalul acesta. Chiar dacă această metodă poate prilejui absența unor evenimente relevante în domeniu, pierderea astfel înregistrată este suplinită de claritatea sporită a definirii în timp a acestei relații.

Câteva constrângeri obiective au avut impact asupra politicii de securitate a României în intervalul de care ne ocupăm.

Cea dintâi, de crucială importanță, are în vedere faptul că pentru aproape jumătate din interval, România s-a aflat într-un proces accelerat de *nation-building*. La începutul secolului al

XIX-lea, România nu exista ca realitate politică, ci, cel mult, ca o țintă ideologică născută recent, odată cu prima generație a Şcolii Ardelene[5]. Principatele Moldova şi Valahia se aflau sub suzeranitatea Imperiului Otoman şi erau conduse de domni străini, de religie creştină, numiți de la Constantinopol. Pentru a reveni la domniile pământene a fost nevoie de o veritabilă revoluție națională, condusă de Tudor Vladimirescu în 1821, desfăşurată sub influența ideilor propagate în deceniile anterioare de Revoluția Franceză de la 1789. Transilvania, celălalt principat cu majoritate etnică românească, se afla în compunerea Imperiului Habsburgic, iar românii nu aveau reprezentare politică sau co-participație la conducerea acestuia în pofida unor cereri repetate ale elitelor proprii adresate Vienei, în această direcție, în deceniile anterioare.

A fost nevoie de lansarea în forță a procesului de *nation-building*, odată cu încheierea păcii de la Adrianopol (1829)[6] între Imperiul Otoman şi Rusia, care a pus capăt monopolului otoman asupra economiei Principatelor Române, înscriindu-le în circuitul economic european. Acest proces şi-a avut ca puncte principale realizarea Unirii Principatelor extracarpatice, cucerirea independenței şi dobândirea statutului de actor distinct al relațiilor internaționale şi, mai apoi, reunificarea teritoriilor româneşti aflate sub stăpânire străină, Transilvania şi Basarabia (anexată de Rusia în 1812). Cum este de bănuit, acest proces constitutiv de stat a concentrat toate resursele naționale şi a inclus o componentă de securitate de mare însemnătate, ce va fi detaliată mai jos.

O altă constrângere majoră asupra politicii de securitate a fost reprezentată în acest interval de impactul politicii de modernizare. Practic, modernizarea, înțeleasă în sensul accederii la valorile civilizației occidentale şi construcției unui stat modern întemeiat pe ele, a fost demarată odată cu pacea de la Adrianopol. A fost nevoie să fie înlocuit „vechiul regim", de tip oriental – reprezentat de modalități şi instituții specifice de conducere politică până la îmbrăcăminte şi moravuri – cu unul „nou", de tip occidental, proces care a însemnat transformări uriaşe la nivel social şi de mentalitate[7]. A fost nevoie de siguranță externă pentru a desfăşura un proces de asemenea dimensiuni şi cu astfel de miză, nu doar pentru a evita prăbuşirea sau încetinirea lui, dar şi pentru a putea frânge rezistența instituțională şi mentală a „vechiului regim", ceea ce a luat şi timp şi a consumat şi resurse materiale însemnate (construcție instituțională, pregătirea cadrelor necesare, etc.)[8]. Modernizarea/occidentalizarea şi-a avut impactul firesc asupra politicii de securitate determinând anumite orientări, soluții şi priorități.

Paralel cu procesul de *nation building* şi cu înlocuirea „vechiului regim" au fost necesare eforturi majore pentru recuperarea decalajului economic față de Occident, observabil la diferite paliere: organizare, structură a economiei, urbanizare, căi de comunicație etc. Un asemenea proces – care poate fi socotit parte a modernizării/occidentalizării – a fost în strânsă legătură cu constrângerile mai sus amintite, pentru că el concura cu acestea la resursele insuficiente ale statului şi a fost unul dintre factorii cei mai importanți în desenarea soluțiilor de securitate ale României.

Nu mai puțin important în definirea politicii de securitate națională a fost contextul geopolitic în care procesele menționate au avut a se desfăşura. Principatele Dunărene, apoi România, inclusiv după 1918, au evoluat în imediata vecinătate a unor mari imperii ale timpului, care aveau interese specifice în spațiul politic românesc. La începutul procesului de *nation building*, Imperiul Otoman l-a privit ca o amenințare la adresa integrității sale şi a luat măsuri în consecință, vreme de aproape jumătate de secol (până la Războiul de Independență din 1877-1878). Celelalte vecinătăți geopolitice erau mai amenințătoare. La nord-vest şi nord-est, Principatele Dunărene erau flancate de Imperiile Habsburgic şi Țarist, fiecare cu interese proprii în spațiul românesc (de la stăpânirea Transilvaniei, respectiv a Basarabiei, la tendințele de expansiune pe seama „omului bolnav" al Europei, Turcia, aşadar cu referire directă la anexiunea de noi teritorii româneşti), față de care, ca resurse şi capabilități în domeniul securității, se contura o asimetrie extrem de pronunțată. O astfel de asimetrie nu putea să nu influențeze covârşitor prioritățile politicii de

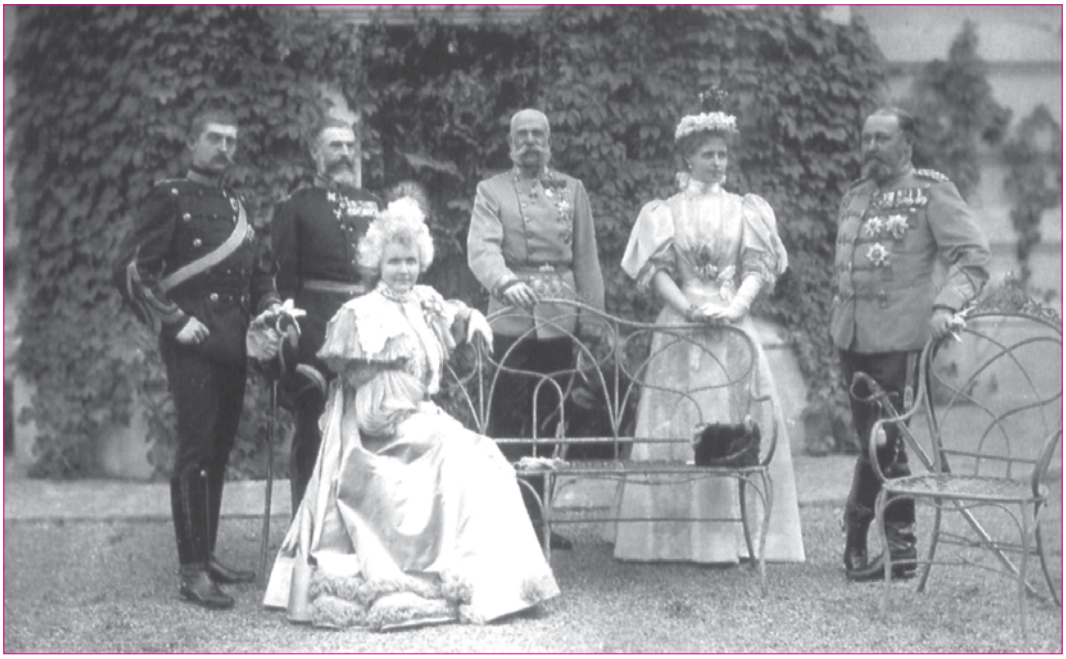

1896. Vizita \n România a \mp`ratului Francisc Iosif I, semn al \nt`ririi alian]ei cu Puterile Centrale, din 1883 – noul sistem de securitate a României, dup` pr`bu[irea Fran]ei la 1870-1871 [i r`zboiul din 1877-1878

securitate națională şi chiar cadența proceselor de transformare internă demarate la 1830.

Asimetria față de vecinătatea imediată a continuat să fie un factor modelator şi după dispariția marilor imperii vecine. După 1918, în noul context geopolitic european, România s-a aflat în spațiul dintre Germania şi URSS, sfârşind în 1939-1940 prin a cădea victimă politicii acestora de împărțire a lui, laolaltă cu alte state (Polonia, Finlanda). Iar după 1945, rezultatul confruntării URSS-Germania a adus Kremlinul la Berlin, iar România a devenit *volens, nolens* parte a imperiului sovietic, un stat satelit.

Abia sfârşitul Războiului Rece şi prăbuşirea Imperiului sovietic în 1990-1991 au schimbat fundamental ceea ce de aproape două sute de ani era o realitate predominantă a politicii de securitate națională a României. Pentru prima dată, România nu mai învecinează nemijlocit terestru Rusia, întâia dată istoric ea are ca vecini state comparabile ca potențial tradițional de securitate. Mai mult decât atât, vecinătatea Uniunii Europene a deschis, pentru prima dată, opțiunea racordării directe la Occidentul european şi internalizarea deplină a valorilor fundamentale ale acestuia[9].

Mai sus amintitele exigențe ale evoluției naționale în intervalul de referință au determinat o orientare constantă în politica de securitate care a devenit un veritabil model. O asemenea orientare de securitate este specifică unei țări mici/mijlocii aflate în vecinătatea imediată a unor giganți geopolitici, iar cazul românesc devine, din această perspectivă, unul exemplar.

Care sunt componentele unui asemenea model de securitate națională?

Neîndoielnic, prima componentă este aceea care face referire la interesele naționale ale României. Ele au cunoscut o evoluție istorică determinată în mod necesar de contextul geopolitic şi de prioritățile naționale. Procesele lansate, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în spațiul politic românesc de elita națională sunt grăitoare pentru principalele interese naționale. Astfel, *nation-building*-ul evidenția interesul prioritar al Unirii Principatelor şi

Independenței statului român modern. După cum, construcția instituțională, specifică „noului regim", făcea un interes național major din promovarea agresivă a modernizării/occidentalizării. Trebuie menționat că păstrarea identității naționale a românilor aflați, înainte de 1918, în provinciile din afara României (Vechiul Regat) se insera deopotrivă ca un interes național vital.

La această componentă a modelului românesc trebuie evidențiat un factor determinant în intervalul care ne interesează. Acesta este constituit din ierarhizarea în flux a acestor interese naționale, în funcție de contextul geopolitic şi de resurse şi urgențe naționale. Astfel, dacă menținerea individualității statului român rămâne constant pe primul loc, celelalte interese naționale se subordonează unor exigențe ale momentului istoric. Înainte de 1908-1910, de pildă, păstrarea identității naționale a românilor din afara granițelor era o prioritate, înlocuită însă după această dată de interesul unificării naționale, făcut posibil de scindarea sistemului politic european în două blocuri politico-militare opuse. Asimetria tradițională față de vecinătatea geopolitică putea fi compensată de alianțe în ansamblul sistemului. Ori, pentru a mai da un exemplu, la finele anilor '30 ai secolului trecut, când amenințarea frontierelor României a devenit copleşitoare, păstrarea integrității teritoriale a prevalat în fața interesului modernizării, care practic a fost oprit, îndreptându-se resursele către apărare[10].

Cea de-a doua componentă a modelului este reprezentată de construcția unei armate capabile, la minim, să asigure conservarea existenței politice a statului român, fie şi în condițiile unei restrângeri teritoriale semnificative („teritoriul de supraviețuire"), iar la maxim să poată să acționeze pentru atingerea unor interese naționale urgente. În acest din urmă caz, de pildă, se înscrie construcția militară demarată din 1908 şi intensificată la declanşarea Primului Război Mondial, care va fi utilizată odată cu declanşarea ofensivei militare din Transilvania (august 1916).

Menținerea neapărată, în orice condiții, a conducerii politice a statului şi a armatei a fost socotită ca postulat de securitate națională. Trei exemple istorice evidențiază perenitatea acestui postulat. Primul se referă la Primul Război Mondial, când Bucureştii au luat în considerare, în fața ofensivei Puterilor Centrale din 1916-1917 retragerea instituțiilor de conducere ale statului român şi a armatei în Rusia în condițiile în care întregul teritoriu național ar fi fost ocupat (se luaseră măsurile de dislocare la Odessa a instituțiilor de conducere politică). Rezistența eroică a armatei române în vara anului 1917 au făcut inutile planurile în acest sens, Moldova rămânând, până la finele războiului, teritoriu controlat de România. Al doilea exemplu este din cel de-al Doilea Război Mondial, când în fața avansului Armatei Roşii, Ion Antonescu a luat măsura constituirii unui „perimetru de supraviețuire" (depresiunea Hațegului), un teritoriu liber de ocupația străină, unde să fie concentrate instituțiile de conducere politică şi nucleul armatei. Al treilea exemplu aparține perioadei comuniste şi s-a conturat cu ocazia invaziei forțelor militare ale statelor Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia (21 august 1968). Temător că următoarea pe „lista" invaziei „frățeşti" este România, liderul comunist N. Ceauşescu a făcut apel la Iugoslavia (27 august 1968) pentru a permite trecerea conducerii politice şi a armatei române pe teritoriul acestei țări în eventualitatea că rezistența în fața inamicului în România ar fi fost înfrântă.

Cel mai bine a dat formă acestui postulat de securitate națională Constantin Argetoianu, fost premier al guvernului român, președintele Senatului, în Consiliul de Coroană din 30 august 1940, când s-a dezbătut ultimatumul primit pentru acceptarea arbitrajului Germaniei şi Italiei în privința Transilvaniei. Acesta a declarat: „Nu discutăm şi nu ne putem opune, ne supunem, suntem cu genunchii pe grumaz; să ne spunem un singur lucru: atâta timp cât va rămâne liberă o Țară Românească, atâta timp cât va rămâne intactă o parte a poporului român, fie şi despărțit de o graniță, atâta timp cât va rămâne o armată, un steag şi un rege al României, eu nu-mi pierd nădejdea. Trecem prin momente grele; nu s-a isprăvit istoria lumii, vom reveni, vom câştiga ce pierdem astăzi"[11].

Cel de-al treilea element al modelului românesc de securitate națională este reprezentat de efortul diplomatic de racordare la o „umbrelă" de

mare putere sau de alianțe de mari puteri. În acest fel s-a apreciat că este compensată asimetria față de vecinătatea geopolitică, jucând cartea descurajării unui adversar prin forța celuilalt şi, deopotrivă, că este asigurată liniştea şi siguranța necesare dezvoltării proceselor interne (modernizarea şi construcția națională). Una din condițiile obligatorii în această componentă a modelului era ca „umbrela" asumată să fie în mod real un descurajant față de „celălalt", adică să nu recurgă la o înțelegere cu acesta, ceea ce făcea inutilă şi periculoasă această soluție (cum s-a întâmplat în august 1939, când Rusia Sovietică s-a înțeles cu Germania, deşi până atunci fusese socotită la Bucureşti ca parte importantă a frontului antigerman).

În intervalul de referință, aplicarea acestei componente a fost cea mai vizibilă în intervalul 1883-1914, când s-a semnat tratatul de alianță cu Austro-Ungaria, precum şi în intervalul 1916-1918, când a fost încheiat tratatul cu Antanta. Alte aplicații semnificative, legate de Franța, vor fi detaliate mai jos.

Aşadar, modelul românesc de securitate națională a inclus o corectă definire a intereselor naționale şi a prioritizării lor, construcția unei armate corespunzătoare tabloului intereselor naționale şi racordarea la o „umbrelă" de descurajare, constituită dintr-o mare putere sau alianță de mari puteri.

Care a fost rolul Franței în acest model de securitate națională ?

Franța a intrat în calculele de securitate națională ale decidenților români de tot atâtea ori de câte ori marea putere occidentală s-a afirmat printr-o politică activă în Estul Europei. Trebuie spus că, în această privință, la Bucureşti a prevalat calculul rece şi mai puțin considerente de altă natură (apropierea lingvistică şi culturală între cele două națiuni, sintagma „sora mai mare" definind acest complex de identitate româno-franceză). Ori de câte ori a prevalat în acest calcul rece imperativul asumării „umbrelei" franceze, tot de atâtea ori a fost asociat acestuia şi componenta de înrudire etnico-lingvistică şi culturală. Se poate vorbi, aşadar, de un veritabil *Realpolitik*, care a influențat politica de securitate a conducerii politice româneşti în intervalul studiat.

Prima mare apropiere româno-franceză a avut loc post-1830 şi a durat până la jumătatea anilor '60 ai secolului al XIX-lea. Câteva elemente au fortificat orientarea elitelor româneşti către Franța, astfel încât Parisul a devenit practic „busola" spațiului politic românesc[12].

Primul dintre aceste elemente a fost educația franceză pe care au primit-o vlăstarele aristocrației (elita conducătoare) româneşti după 1830. Destinația principală a studenților români a fost Parisul, iar în societatea românească profesorii şi guvernantele de origine franceză au devenit *sine qua non* în familiile româneşti aristocratice. Limba franceză a devenit limba de salon (ridiculizată în epocă, pentru aproximația cu care era vorbită, în faimosul ciclu teatral „Coana Chirița" al lui Vasile Alecsandri, care releva realități ale anilor '30 şi '50 ai secolului al XIX-lea). Tinerii trimişi la studii la Paris sunt cei dintâi care au realizat imperativul schimbării vechiului regim, sub influența ideilor revoluției franceze. Din rândurile lor se vor recruta cadrele revoluționare care vor hrăni, în acei ani, curentele de reînnoire ale societății româneşti – „cărvunarii" sau diverse alte societăți secrete din Principatele Dunărene[13]. Revoluția de la 1848 va găsi în aceste cadre conducătorii fireşti, iar programele pe care le-au asumat în acel an revoluționar poartă amprenta ideilor vehiculate la Paris, atunci când nu sunt, de fapt, o traducere liberă a lor. Se dezvoltă în acest an revoluționar o veritabilă elită românească, legată de Franța inclusiv prin legături de familie, pentru care modernizarea/occidentalizarea României devine program de viitor[14]. În acest program identificăm toate țintele mişcării naționale româneşti care vor fi realizate în următoarea jumătate de veac: Unirea, Independența, anihilarea „vechiului regim" şi occidentalizarea. În atingerea acestor obiective, această tânără şi dinamică elită politică românească identifică în Franța sprijinul extern primordial, reazemul din afară față de reacțiunea internă şi opoziția marilor puteri conservatoare vecine.

Franța nu a fost altruistă în sprijinirea mişcării naționale româneşti. Pentru ea, constituirea unui stat latin în Răsăritul Europei urma să fie în perspectivă un reazem al unei politici orientale active, practic al participării cu şanse

sporite la rezolvarea „chestiunii orientale” (împărțirea moștenirii Imperiului Otoman, intrat în moarte clinică). Nu mai puțin importantă era pentru Franța o Românie latină puternică la gurile Dunării, cu cât astfel era un câștig deopotrivă pentru echilibrul european, devenind un „pretext” de intervenție pentru a stăvili ascensiunea Rusiei către Strâmtori, dar şi prevenind o Dunăre exclusiv germanică. Pe de altă parte, politica de sprijinire a naționalităților asumată vizionar de Franța de la jumătatea secolului al XIX-lea o proiecta ca un campion al reformulării geopolitice a continentului pe seama imperiilor conservatoare multinaționale rivale.

Războiul Crimeii din 1854-1856 a developat aceste orientări politice ale Franței în Estul Europei. Alături de Anglia, ea a pus temporar stavilă dirijării seculare a Rusiei către Constantinopol, iar în acelaşi timp, prin Convenția de la Paris din 1858[15], a pus bazele unui stat latin puternic la Dunăre, prin sprijinirea Unirii Moldovei şi Munteniei, asigurat în fața amenințării ruseşti (şi turceşti) prin garanția colectivă a marilor puteri continentale. Din 1859, când se pronunță Unirea sub un singur domn a celor două Principate Române extracarpatice (ianuarie), Franța joacă rolul de principală „umbrelă” a individualității noului stat, alături de celelalte mari puteri garante. Atributul de „principală” este vădit de faptul că elita politică românească accepta, conform modelului propriu de securitate, ca Franța să fie marea putere care să contribuie decisiv la constituirea armatei moderne româneşti. În acest scop este trimisă în România o Misiune militară franceză, al cărei scop a fost să creeze un corp militar modern îndatorat, doctrinar şi ca echipament, Franței (misiunea maiorului Lamy). Astfel se semnează, practic, actul de naştere al armatei române moderne. Acceptarea unei asemenea Misiuni militare franceze a făcut chiar obiectul unei legi a Parlamentului român[16].

Dinamismul în Orient al Franței a intrat într-o lungă eclipsă odată cu înfrângerea ei militară în războiul cu Prusia (1870-1871) şi cu constituirea celui de-al doilea Reich. Obsedată de revanşă, Franța se va concentra pe pregătirea acesteia, interesată mai ales să organizeze o constelație de mari puteri europene care să-i asigure victoria. Neglijarea micilor actori din Orient a devenit o consecință directă, Rusia fiind principalul actor care o interesa în acest uriaş spațiu. Aşa se explică faptul că Independența României, cucerită la 1877-1878 printr-un război alături de Rusia nu a mai avut în Franța un protagonist principal, aşa cum a fost cazul Unirii de la 1859.

Absenteismul Franței a lăsat cale liberă activismului geopolitic al Mitteleuropei, astfel încât, curând, rolul de „umbrelă” protectoare pentru România va fi luat de Austro-Ungaria (1883), situație care va dura până la declanşarea Primului Război Mondial[17]. În acest interval, cel puțin până la 1901, când s-a adoptat o hotărâre de trimitere a ofițerilor la studii şi stagiu doar în țările Triplicei, legătura de securitate cu Franța a constituit-o existența la Bucureşti a unei elite conducătoare predominant de formație franceză, pentru care Parisul era principalul azimut extern.

Această elită de orientare pro-franceză a fost esențială pentru realinierea României intervenită în 1914, odată cu declanşarea Primului Război Mondial, când la Bucureşti s-a decis neutralitatea. Alianța Franței cu Rusia, datând de la sfârşitul secolului al XIX-lea, a făcut posibilă depăşirea „sindromului rus” de care suferea clasa politică românească şi a facilitat şi încheierea unei convenții cu Rusia la 1 octombrie 1914, când, în schimbul neutralității, Bucureştii primeau recunoaşterea drepturilor proprii asupra teritoriilor româneşti din Imperiul Habsburgic[18]. Franța, la rândul ei, a devenit mult mai activă în Estul şi Sud-Estul Europei din rațiuni de mare strategie a războiului purtat împotriva Puterilor Centrale. Nu numai că a devenit un „jucător” major în ce priveşte soarta Strâmtorilor Bosfor şi Dardanele (vezi acordul Sykes-Picot din 1915)[19], dar în perspectivă a întrevăzut pentru ea o prezență chiar fizică în acest spațiu. Unui asemenea scop i-a fost destinată şi Armata de la Salonic, al cărei comandant era însă mai degrabă preocupat de dinamica postbelică decât de combaterea forțelor Centralilor.

România „intra” perfect în această nouă orientare geopolitică a Franței. La insistența

1915-1916. Proiectul Antantei de \mp`r]ire a Imperiului Otoman, urmare a memorandumului de la 7 martie 1915 [i a acordurilor Sykes-Picot din februarie-mai 1916

Parisului, de pildă, aflat la rându-i sub presiunea constantă a Sankt-Petersburg-ului, România a decis părăsirea neutralităţii şi intrarea în război (august 1916)[20]. Din acest moment, Franţa, care a recunoscut – prin tratatul semnat de puterile Antantei cu România (4/17 august 1916) – revendicările naţionale ale Bucureştilor, a devenit principalul reazem de securitate al României, practic „umbrela“ protectoare de mare putere. Acest statut al Franţei în ecuaţia

Prim`vara 1917. Albert Thomas, trimis extraordinar al guvernului francez, \n vizit` la Cartierul General Român (de la stânga la dreapta, Regele Ferdinand I, A. Thomas, Principele Carol, generalul Berthelot [i Ion I.C. Br`tianu

de securitate a României s-a vădit cu prisosință în evenimentele care au urmat. Astfel, înfrângerea României în toamna anului 1916, sub acțiunea convergentă a forțelor militare ale Puterilor Centrale, a fost „amortizată" prin intervenția eficace a Franței, care a reorganizat, prin Misiunea militară condusă de generalul Henri Berthelot, armata română, devenită astfel capabilă să reziste ofensivei inamice în anul următor. În finalul războiului, când forțele militare ale Antantei au acționat ofensiv în sud-estul Europei determinând crahul Puterilor Centrale, România a fost practic puterea *proxy* a Franței, cum s-a întâmplat, de pildă, în războiul cu Ungaria (1919)[21].

Mai mult, victorioasă în Primul Război Mondial, Franța a înțeles să construiască un sistem continental propriu de securitate, în cuprinsul căruia România a devenit, alături de Polonia, una dintre piesele de bază din Estul continentului. Alianța României cu Polonia (1921) îndreptată împotriva unui atac al Rusiei Sovietice a fost primul act al acestei noi politici franceze, iar încheierea Micii Înțelegeri (Mica Antantă) – alianța între Iugoslavia, Cehoslovacia şi România – a fost un al doilea „pilon" al sistemului francez de securitate, care îşi propunea descurajarea/anihilarea adversarilor sistemului tratatelor de la Versailles. În anii '30, România a încheiat o altă alianță, Înțelegerea Balcanică, dedicată păstrării *statu quo*-ului în Europa, care intra, firesc, în cuprinsul sistemului francez de alianțe continentale. Planificarea politică şi militară de la Bucureşti a avut drept coordonată principală până la declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial racordarea României în cazul unui conflict european la tandemul Franța-Anglia[22].

În pofida acestui activism geopolitc al Franței în Estul Europei, în perioada dintre cele două războaie mondiale, Parisul a înțeles să limiteze angajamentele ferme în această parte a continentului. România nu a beneficiat de o alianță militară propriu-zisă cu Franța, de pildă, legăturile reciproce făcând referire la angajamentele ambelor părți în cadrul Societății Națiunilor (tratatul de alianță din 1926). Doar garanțiile unilaterale acordate României de către Franța şi, la presiunea acesteia, de către Anglia (aprilie 1939), în preajma declanşării războiului european au avut un caracter mai concret, fiind urmate şi de tratativele tripartite (anglo-franco-sovietice) de la Moscova. Acestea din urmă au eşuat în august 1939, odată cu încheierea Pactului Ribbentrop-Molotov, făcând garanțiile în cauză inoperante[23].

Dacă încercăm să identificăm cauzele acestei rețineri a Franței față de angajamentele ferme în Estul Europei, fără a uita că Parisul a intrat în război împotriva Germaniei ca o consecință a garanțiilor date Poloniei, se cuvine să aducem în discuție o orientare de fond a decidenților francezi. Aceasta a reieşit cu putere în relief odată cu declanşarea politicii de securitate colectivă la începutul anilor '30 şi cu racordarea Rusiei Sovietice la aceasta. Este vorba de tendința manifestă la Paris – repetând modelul perioadei dinainte de Primul Război Mondial, cu inerție de înțeles în elita politică franceză – de a utiliza Rusia ca un „umăr" continental al unui război cu Germania, căruia astfel i s-ar fi impus un efort uriaş pe două fronturi. Acestui țel i-au fost dedicate şi convorbirile tripartite de la Moscova din vara anului 1939, iar tot el ar putea fi o explicație pentru „războiul ciudat". Or, pentru a atrage Rusia ea trebuia să nu fie stingherită de ceea ce Moscova condamna a fi un „cordon sanitar" instalat după Primul Război Mondial, care să o separe de Europa. Şi, totodată, să pregătească astfel un teren de înțelegere, care să amintească de Primul Război Mondial. Anglia, condusă de Churchill, a procedat astfel imediat după 1940, când a început „curtarea" Rusiei pentru a stăvili supremația continentală a Germaniei.

Logica sistemului european, situația militară pe frontul din Vest au făcut ca România să beneficieze de această „umbrelă" a Franței până la înfrângerea ei în iunie 1940. Imediat după dispariția Franței ca mare putere europeană, România a devenit ținta poftelor revizioniste ale vecinilor şi a cedat porțiuni importante de teritoriu (iunie, august, septembrie 1940). Perioada dintre 1914 şi 1940 o putem aprecia ca „vârsta de aur" a relației dintre România şi Franța în domeniul securității. În acest interval au fost evidente toate trăsăturile modelului românesc de securitate, aşa cum vom vedea în compartimentul următor.

După cel de-al Doilea Război Mondial, instalarea erei bipolare cu exigențele ei în domeniul alianțelor – alinierea aliaților minori la politica superputerilor – a făcut din relația de securitate România-Franța o cvasi-imposibilitate. Ambele părți aparțineau unor blocuri politico-militare opuse, ceea ce avea un efect paralizant asupra unui apel la tradiția istorică în domeniu. Şi totuşi, odată cu lansarea politicii generalului de Gaulle, la începutul anilor '60, de unificare a Europei de la Atlantic la Urali, aşadar de respingere a hegemoniei superputerilor asupra bătrânului continent, s-au înregistrat paşi semnificativi şi în relația de securitate reciprocă. Franța a devenit un model pentru Bucureşti în politica de respingere a hegemoniei „fratelui mai mare", vizita în România a generalului de Gaulle (mai 1968) având deopotrivă rolul de catalizator al acestei relații şi semnificația unui nou activism al Franței în Estul Europei[24].

Dinamica aparte a Războiului Rece nu a permis însă depăşirea acestui început în relațiile româno-franceze. Până în 1989, aceste relații, în afara unor gesturi de *public relations* nu au depăşit cadrul fixat de bipolarismul sistemic. Abandonarea acestuia însă în anii 1989-1991 a deschis noi orizonturi relației de securitate România-Franța. Practic, Franța a devenit, odată cu prăbuşirea Cortinei de Fier, una dintre marile puteri cu o dinamică politică în Estul Europei. Extinderea către Est a Uniunii Europene şi a NATO a găsit în Franța un suporter în ultima decadă a secolului XX.

În acest context favorabil, România a revitalizat relația istorică de securitate cu Franța, în condițiile în care Europa nu a mai fost câmp al ambițiilor competitive ale marilor puteri. Securitatea a dobândit un aspect cooperativ, iar relația româno-franceză a fost şi este parte a acestei realități europene în dezvoltare. Europa liberă şi unită are în relația de acest nou tip între România şi Franța o dimensiune de consolidare. Se cuvine menționat, în acest context, sprijinul remarcabil pe care l-a oferit Parisul străduinței României de a primi invitația de aderare la NATO, în 1997, din păcate eşuată. Cele două state au dezvoltat un parteneriat strategic, care reprezintă, practic, noua față a relației de securitate bilaterală veche de aproape două secole[25].

Ar fi aici de făcut o evaluare prin comparație asupra Parteneriatului Strategic România-Franța încheiat atunci şi cel al României cu SUA, „sigilat" în iulie 1997, odată cu vizita la Bucureşti a preşedintelui american, Bill Clinton. Dacă cel cu Franța s-a concentrat pe domeniul economic, în scurt timp Parisul ajungând principalul investitor în economia românească, cel cu SUA a fost dirijat către reforma militară şi cooperarea strategică bilaterală. Această diferență în priorități a făcut ca Parteneriatul Strategic al României cu SUA să devină treptat prioritar în relația de securitate a Bucureştilor.

Relația de securitate între România şi Franța şi-a găsit o bogată reflectare istorică şi în ceea ce priveşte a doua componentă a modelului românesc de securitate, anume construcția unei armate moderne. Sprijinul acordat de Franța în acest domeniu a fost în strânsă legătură cu interesul geopolitic purtat de Paris Estului Europei şi a consacrat o relație privilegiată între cele două state.

Mai întâi, în acest domeniu se cuvine menționată educarea elitei militare române în Franța, vector extrem de important în procesul constituirii armatei române moderne. Şcolile militare franceze au fost principala destinație a tinerilor români doritori să se dedice meseriei armelor în condițiile în care sistemul educațional național în domeniu era abia în formare. Primul cadet român la Saint Cyr a fost principele Grigore Basarab-Brâncoveanu (promoția 1847-1849), iar acesta a fost urmat de numeroşi alții, inclusiv după sfârşitul Războiului Rece[26]. În perioada dintre cele două războaie mondiale, primii doi clasați între absolvenții Şcolii Superioare de Război din Bucureşti erau trimişi la stagiu în armata franceză, ceea ce a înlesnit un transfer doctrinar şi a consolidat legăturile de alianță şi interoperabilitatea între cele două armate.

Transferul instituțional (doctrinar, întâi de toate, dar şi de echipament) s-a făcut dinspre Franța către România în funcție de stadiul construcției militare româneşti. Astfel, dacă în faza incipientă a construcției militare moderne, prevalente au fost educația în Franța a elitelor militare româneşti, în faza desfăşurării accelerate a acesteia a luat forma trimiterii unei

Misiuni militare franceze în România (din 1861). Concomitent cu acest sprijin direct şi la faţa locului a avut loc şi transferul doctrinar prin traducere şi adaptare de regulamente franceze în România. Au fost achiziţionate echipamente militare din Franţa, iar organizarea militară a tins să o imite pe cea franceză. Acest proces a continuat şi după ce principe al României Mici a devenit un ofiţer prusian dar s-a încetinit, pentru a înceta odată cu înfrângerea Franţei în războiul cu Prusia din 1870-1871. În timpul Primului Război Mondial, acest transfer a luat iarăşi o formă directă şi la faţa locului, Misiunea militară a generalului H. Berthelot fiind dislocată la sfârşitul anului 1916 şi destinând până la nivel de companie consilieri militari francezi. Cu această ocazie a avut loc un transfer de experienţă de război, partenerii francezi având o „vechime" de doi ani de front[27].

În perioada interbelică, transferul de *know-how* militar a fost instituţionalizat. Nu doar deja menţionata trimitere la stagiu în Franţa a ofiţerilor români merituoşi, dar achiziţia de armament şi doctrină utilizată de armata română au fost programatic de sorginte franceză. Consultările între liderii militari au devenit obişnuite. Era o exigenţă a alianţei cu Franţa, care s-a evidenţiat şi în presiuni politice exercitate de la Paris pentru ca titularul Ministerului de Război din guvernul român să fie de orientare pro-franceză. Ironia istoriei a fost că, de pildă, unul dintre aceştia a fost socotit în 1938 viitorul mareşal Antonescu, aliatul lui Hitler în al Doilea Război Mondial.

Chiar şi în timpul Războiului Rece a fost constatabilă o anumită înfiripare a relaţiei de securitate bilaterală în domeniul armamentului, când, de pildă, Franţa a aprobat licenţa de elicoptere *Alouette* pentru România, dupa ştiinţa noastră singurul transfer de tehnologie de la un stat NATO către unul din Pactul de la Varşovia. Acest episod îşi găseşte explicaţia în statutul României de *maverick ally* în Pactul de la Varşovia şi, nu mai puţin, în orientarea anti-hegemonică a Parisului inaugurată de generalul de Gaulle.

În perioada post-Război Rece, relaţia de securitate România-Franţa a dobândit dimensiuni care au amintit la un moment dat de interbelic. Lucrurile au stat însă cu totul altfel decât atunci. Modelul tradiţional de securitate a României nu a mai avut relevanţă în era post-Război Rece. Dezvoltarea securităţii cooperative l-a făcut irelevant, iar accederea în NATO şi UE vor contura o altă înfăţişare securităţii naţionale decât cea transmisă istoric. Parteneriatul strategic româno-francez a cuprins în domeniul militar: trimiterea de ofiţeri români la studii şi stagii pentru sporirea interoperabilităţii; trimiterea de consilieri militari francezi în diverse compartimente ale armatei române pentru a sprijini procesul de reformă (logistică, management resurse umane etc.); exerciţii militare în comun în cadrul Parteneriatului pentru Pace sau chiar NATO (de pildă, exerciţiul *Strong Resolve* din 1997); participarea la misiuni de *peace-keeping*, cum au fost *Alba* în Albania, ori în Bosnia-Herţegovina şi Kosovo etc.

O dimensiune aparte a colaborării militare româno-franceze o reprezintă cea dezvoltată în cadrul Uniunii Europene. Deja România, pe linia adâncirii colaborării cu Franţa în domeniul militar, a detaşat ofiţeri în comandamentele Corpurilor de Reacţie Rapidă de la Lille (terestru), respectiv Toulon (maritim), care vor fi la dispoziţie pentru misiuni atât ale Uniunii Europene, cât şi ale NATO. Multe din activităţile convenite bilateral pentru anul 2006 (48 la număr), structurate pe domenii ca politica de apărare, instruire în comun, învăţământ militar etc. se referă la consolidarea cooperării pe dimensiunea PESA (Politica Europeană de Securitate şi Apărare).

Este deopotrivă util de subliniat – cu referinţa nuanţată la modelul istoric de cooperare – că instruirea în comun prevăzută pentru anul 2006 a inclus acţiuni specifice pentru vânători de munte şi aviaţie, precum şi participarea la exerciţii multinaţionale (*NAWAS-2006*; *Coalition*). Cooperarea în domeniul tehnicii militare are în vedere sistemele antiaeriene care vor intra în dotarea armatei române. În domeniul învăţământului militar, anul 2006 a prevăzut linii de cooperare care se întemeiază pe evoluţiile intervenite după 1990. Astfel, din 1990 până azi au fost oferite României 399 de locuri în sistemul de învăţământ militar francez (diferite forme în domeniile comandă şi stat major, tehnico-ingineresc, logistică, justiţie militară, medicină etc.), din care 315 militari sunt deja absolvenţi.

În era post-Război Rece, cooperarea de securitate româno-franceză a tins să accelereze reforma militară în România ca vector important al racordării politice a țării la Vest[28] şi a contribuit substanțial la sporirea interoperabilității armatei române cu armatele aliate, consolidând legături reciproce cu adânci rădăcini în trecut.

Concluzii

1. Relația de securitate România-Franța în intervalul discutat evidențiază specificitatea unei astfel de legături în cazul unor parteneri cu asimetrie pronunțată şi aflați în faze diferite ale procesului de dezvoltare politică şi de standarde economice. Această relație a evoluat de la un transfer cu direcție unică – dinspre Franța către România în intervalul 1830-1866 –, la parteneriat asimetric (Primul Război Mondial şi perioada interbelică) şi securitate cooperativă (era post-Război Rece). „Datoria" acumulată de România în privința transferului de expertiză dinspre Franța a fost compensată însă în diverse epoci istorice de rolul jucat de Bucureşti ca stat tampon în calea expansiunii Rusiei către Strâmtori şi menținerea echilibrului continental (post-Războiul Crimeii în secolul al XIX-lea), componentă a Antantei în Primul Război Mondial, deci de sprijin în lupta pentru supremație în Europa sau pilon al sistemului continental francez de securitate (în perioada interbelică)[29].

2. Dinamica relației de securitate româno-franceză a fost în strânsă legătură cu orientările geopolitice ale Franței în Sudul şi Sud-Estul Europei şi în funcție de relațiile Parisului cu Rusia, cel puțin în anumite perioade: după Războiul Crimeii, în timpul Primului Război Mondial şi în anii '30 ai secolului trecut ori chiar în era post-Război Rece. Ori de câte ori exigențe ale echilibrului european şi ale relațiilor dintre marile puteri au cerut-o, de tot atâtea ori Parisul a privilegiat relația cu Rusia în estul Europei cu consecințe uşor de bănuit asupra zonei.

3. Este dincolo de orice îndoială însă că relația de securitate româno-franceză a avut un rol benefic, câteodată neobişnuit (post-Războiul Crimeei şi în 1916-1940) pentru păstrarea individualității statului român şi promovarea intereselor naționale ale țării.

4. Un studiu comparativ al relațiilor de securitate ale României cu marile puteri în intervalul cercetat ori în porțiuni ale lui ar fi lămuritor pentru evoluția politicii de securitate a unei puteri minore, cum ar fi cazul României, situată într-o zonă de interes pentru marile puteri şi învecinată cu acestea.

---

[1] Vezi Carl von Clausewitz, *On War*, ed. col. J.J. Graham, Trübner, London, 1873.

[2] J.F. Fuller, *La conduite de la guerre, de 1789 à nos jous*, Payot, Paris, 1990, p.38-51; Hubert Camon, Bruno Colson, *La guerre napoléonienne: les systèmes d'opérations*, Paris, 1997.

[3] Friederich von Bernhardi, *Germany and the Next War*, New York, 1914; *Vom heutigen Kriege*, Berlin, 1912.

[4] Vezi J. Colin, *Les trasformations de la guerre*, Flammarion, Paris, 1929; Basil M. Liddel-Hart, *The Revolution in Warfare*, London, 1946.

[5] Vezi Maria Someşan, *Începuturile bisericii romane unite cu Roma*, Editura All, Bucureşti, 2006.

[6] *Actes et documente relatifs à l'histoire de la régénération de la Roumanie*, ed. D.A. Sturdza et. C. Colescu-Vartic, Bucarest, 1900, p. 318 ş.u.

[7] Dumitru Draghicescu, *Despre psihologia poporului român*, Bucureşti, 1907.

[8] Vezi Ştefan Zeletin, *Burghezia română. Originea şi rolul ei istoric*, ediția a II-a, Humanitas, Bucureşti, 1991.

[9] Pentru toate aceste evoluții şi cu deosebire dependența lor de Marea Neagra, vezi *Marea Neagră de la lacul bizantin la provocările secolului XXI,* coordonator Mihail E. Ionescu, Editura Militară, Bucureşti, 2006.

[10] Vezi şi Ioan Talpeş, *Coordonate ale politicii militare româneşti (1935-1939),* în *Probleme de politică externă a României. 1918-1940,* Editura Militară, Bucureşti, 1988, p. 119-178.

[11] Ion Mamina, *Consilii de coroană*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 232 .

[12] Vezi în general Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile*, Bucureşti, 1982.

[13] I. C. Filliti, *Frământările sociale şi politice în Principatele Române de la 1821 la 1828*, Bucureşti, 1932.

[14] Vezi Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date şi mărturii*, ed. a II-a, vol. I-III, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998.

[15] Pentru întregul ansamblu diplomatic, vezi W. Riker, L. D. Oxon, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale*, Bucureşti, 1944.

[16] Maria Georgescu, *Misiunea militară franceză în România (1860-1869*), în „Anuarul Institutului pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară", Bucureşti, 1997, p. 194-197.

[17] Vezi Gheorghe N. Cazan şi Şerban Rădulescu-Zoner, *Romania şi Tripla Alianţă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

[18] N. Daşcovici, *Interesele şi drepturile României în texte de drept internaţional public*, Iaşi, 1936, p. 8.

[19] Jennifer Goodgame, *The Sykes-Picot Agreement. The Document that Reshaped the Modern Middle East*, în „The Sextant", Christopher Newport University, Department of History, 4/5, Summer, 2006, www.sextant.cnn.edu

[20] Maurice Paléologue, *La Russie des tsars pendant la grande guerre*, vol. II, Plon, Paris, 1922, p. 299; 301-302 şi mai ales 305-309; 312-315; 323-340.

[21] Dumitru Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Bucureşti, 1994, p. 116-124.

[22] Vezi Maria Georgescu, *Franţa şi securitatea europeană în anii '20 – speranţe şi iluzii*, Editura Militară, Bucureşti, 2004; Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României 1919-1940*, Humanitas, 1991.

[23] Florin Constantiniu, *Între Hitler şi Stalin. România şi pactul Ribbentrop-Molotov*, Danubius, Bucureşti, 1991.

[24] Mihai Retegan, *1968. Din primăvară până în toamnă,* Rao, Bucureşti, 1998*;* Sanda Stolojan, *Avec de Gaulle en Roumanie*, l'Herne, Paris, 1991.

[25] *Parteneriatul special România-Franţa (1997),* vezi www.mae.ro

[26] Cf. Maria Georgescu, *Cadeţi români la Saint-Cyr*, ediţie bilingvă, Editura Militară, Bucureşti, 2002, p. 387, 153-155.

[27] Vezi Jean Noël Grandhomme, *Le général Berthelot – l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*, Harmatan, Paris, 2000.

[28] Vezi şi Christophe Midan, *Integrarea în UE ca protecţie împotriva globalizării – Cazul României*, în „Caiete euroatlantice", 1/2006, Bucureşti, 2006.

[29] Vezi şi Andrei Miroiu, *Balancing versus Bandwagoning in the Romanian Decisions Concerning the Initiation of Military Conflict*, în NATO Studies Center, Bucharest, 2003.

LA FRANCE ET LA SECURITE DE LA ROUMANIE: DE 1830 A NOS JOURS

Dans les dernières deux siècles on à dû penser la sécurité de la Roumanie toujours en prenant en compte le facteur France. L'étude le présente dans le contexte de la recherche de la modernité par les Roumains et aussi dans leur effort pour l'unité nationale. Edifiant leur Etat national dans un environnement géopolitique hostile, les Roumains on dû trouver un soutien extérieur suffisamment puissant pour équilibrer une équation de sécurité défavorable. Ce fut la France du Seconde Empire au milieu du XIXème siècle, la Triple Alliance à la fin du même siècle, l'Entente, voir encore une fois la France, pendant la Grande Guerre. L'entre deux guerres, la France maintient toujours son rôle décisif dans la stratégie de sécurité roumaine. Le débacle français de 1940 met fin au IIIème République et sonne aussi la fin de la Grande Roumanie. Même si pendant la deuxième partie de l'époque de la Guerre Froide il y à eu des contacts entre les deux pays, seulement après la fin du communisme l'ancienne relations privilégiée reliant les deux Etats commence se rétablir. Dans la stratégie roumaine d'intégration européenne et euro atlantique édifiée dans les années de la fin du XXème et du début du XXIème siècles, la France réoccupé sa place centrale à côté des pays comme l'Etats-Unis, l'Angleterre ou l'Allemagne.

GENERAL-MAIOR (r) MIHAIL E. IONESCU, doctor în istorie; cercet`tor [tiin]ific, director al ISPAIM, profesor la {coala Na]ional` de Studii Politice [i Administrative; vicepre[edinte al Comisiei Interna]ionale de Istorie Militar` (1985-1990). Din anul 2000 este membru al Proiectului Interna]ional de Istorie a R`zboiului Rece de la Centrul Woodrow Wilson, iar din 2003, co-pre[edinte al Grupului de Lucru privind Regiunea Extins` a M`rii Negre în cadrul Consor]iului PfP al Academiilor de Ap`rare [i Institutelor pentru Studii de Securitate. Autor, coautor sau coordonator a peste 25 de volume [i a mai bine de 200 de studii publicate în ]ar` sau în str`in`tate, pe probleme de istorie militar` [i rela]ii interna]ionale.

Prezen]` activ` cu comunic`ri valoroase la peste 100 de reuniuni [tiin]ifice desf`[urate în diverse]`ri ale lumii, abordând varii domenii, de la istorie militar` la strategie, de la politic` de ap`rare la securitate interna]ional`.

O BIBLIOGRAFIE A RELA}IILOR ROMÂNO-FRANCEZE

Relațiile românilor cu Franța cunosc o bogată şi constantă tradiție, care coboară până în vremea cruciadelor. Ele s-au diversificat şi dezvoltat continuu, o etapă decisivă consumându-se în timpul domniei împăratului Napoleon al III-lea, care a susținut cu deosebită vigoare unirea celor două principate româneşti (Țara Românească şi Moldova). Deschiderea spre Franța, inclusiv pe tărâm militar, a fost promovată de clasa politică românească în frunte cu principele Alexandru Ioan Cuza, atât din rațiuni strategice şi militare, cât şi sentimentale, susținute de filoromânismul elitei politice şi intelectuale franceze.

Primele contacte oficiale în domeniul politico-militar, ca trimis extraordinar al principelui Cuza la împăratul francezilor, au fost realizate inițial de poetul Vasile Alecsandri şi continuate de Ioan Alecsandri, ofițer de carieră şi frate al poetului, în calitatea sa de titular al agenției diplomatice de la Paris. Prin intermediul lui s-a recurs la sprijinul tehnic al Franței pentru restructurarea instituțiilor militare. Concursul guvernului francez a fost solicitat atât pentru organizarea şi instruirea trupelor, cât şi pentru dotarea cu armament modern a armatei române, autoritățile franceze dovedindu-se deosebit de receptive la cerințele cu caracter militar formulate de români. În acest scop, a fost trimisă în România Misiunea Militară franceză (1860-1869), condusă inițial de maiorul Eugène Lamy şi continuată de fratele său, căpitanul de vânători, Paul Lamy, alcătuită dintr-un număr de ofițeri superiori şi subofițeri cu funcție de consilieri tehnici, care au fost detaşați la diverse arme, sau în serviciile administrative şi de contabilitate ale armatei. Aceştia au contribuit la instituirea unui cadru nou, care a accelerat procesul de unificare a armatei şi a îmbunătățit calitatea instruirii şi dotării cu armament modern a trupelor. O contribuție majoră au avut-o ofițerii francezi şi în procesul de reorganizare a învățământului militar, la constituirea unei elite de stat-major.

Activitatea de modernizare a armatei române, cu concursul politic şi militar al Franței a continuat atât înaintea Primului Război Mondial, cât, mai ales în timpul acestuia. Activitatea Misiunii militare franceze, conduse de generalul Henri Mathias Berthelot, a contribuit prin acțiunile de instruire şi înzestrare a unităților militare, la revitalizarea armatei, într-o perioadă de grea încercări prin care trecea aceasta.

În perioada interbelică, politica militară a României a stat sub semnul influenței doctrinei franceze, adoptate oficial de armata română. Înfrângerea fulgerătoare a Franței de către trupele Wehrmacht-ului, la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, a consfințit eşecul politicii şi doctrinei militare franceze şi s-a asociat tragediei României Mari.

Instaurarea regimului comunist în România şi instituirea Cortinei de Fier după sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial au întrerupt colaborarea politico-militară cu Franța.

« Dezghețul » de la începutul deceniului al şaptelea, a avut ca urmare o descătuşare în planul relațiilor româno-franceze. În această perioadă au fost, din nou, achiziționate echipamente de luptă, armament şi produse logistice din Franța.

După evenimentele din decembrie 1989, în noul context democratic instaurat în România, relațiile româno-franceze au fost reluate cu mai multă intensitate.

Evoluția relațiilor militare dintre cele două țări a avut un corespunzător impact istoriografic, intens reliefat prin publicarea unui număr impresionant de lucrări, de diverse genuri: de la izvoare la lucrări cu caracter general şi în care lucrări cu caracter special, articole şi studii etc., ce au adus în prim-planul interesului public o paletă diversă a colaborării dintre cele două armate: relații de comandament şi stat-major, pe timp de pace sau de război, instruirea trupelor,

achiziționarea de armament franțuzesc, introducerea regulamentelor tactice şi de administrație în vigoare în Franța şi adaptarea lor la realitățile militare româneşti, dezvoltarea învățământului militar românesc şi a gândirii militare în general, efectuarea de cursuri de specializare în Franța, relații între ostaşii celor două armate pe câmpul de luptă, relații cu clasa politică românească, etc.

Fără pretenția de a prezenta exhaustiv o bibliografie cu această tematică, altminteri deosebit de bogată şi complexă, am ales câteva dintre cele mai elocvente titluri, menite să sublinieze cât mai pregnant natura şi caracterul colaborării militare româno-franceze.

Izvoare

Bucur, Marin, *Documente inedite din arhivele franceze privitoare la români în secolul al XIX-lea*, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti 1969.

Holban, Teodor, *Documente din arhivele franceze (1801-1812,)*, Imprimeria Națională, Bucureşti, 1939.

Hudiță, Ioan, *Répertoire des documents concernant les négociations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle (1636-1683)*, Paris, 1926.

Eudoxiu, baron de Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVI - *Corespondență diplomatică şi rapoarte consulare franceze (1603-1824),* publicate de Nerva Hodoş, Bucureşti, 1912; vol. XVII – *Corespondență diplomatică şi rapoarte consulare franceze (1825-1846),* publicate de Nerva Hodoş, Bucureşti, 1913; vol. XVIII - *Corespondență diplomatică şi rapoarte consulare franceze (1847-1851),* publicate de Nerva Hodoş, Bucureşti, 1916; suplement I, vol. I-III, ed. A. I. Odobescu, Gr. G. Tocilescu, Bucureşti, 1886, 1885, 1889.

Iorga, Nicolae, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. I, Bucureşti, 1895.

D.A.Sturdza, Ghenadie Petrescu, C. Colescu-Vartic, *Acte şi documente privitoare la istoria renaşterii României*, vol. 1/tom 1, Bucureşti, 1900; vol. 2/tom 2, Bucureşti, 1889; vol. 3/tom 3, Bucureşti, 1889; vol. 4/tom 4, Bucureşti, 1889; vol. 5/tom 5, Bucureşti, 1880; vol. 6, part. I /tom 6, part. I, Bucureşti, 1896; vol. 6, part. a II-a/tom 6, part. a II-a, Bucureşti, 1896; vol. 7/tom 7, Bucureşti, 1892; vol. 8/tom 8, Bucureşti, 1900; vol. 9/tom 9, Bucureşti, 1901; vol. 10/tom 10, Bucureşti, 1909.

Saint-Aulaire, comte de, *Confession d'un vieux diplomate*, Paris, 1953.

Unțanu, Nicodim; Slivăț, Alexenia, *Documente inedite franceze în arhive româneşti (1794-1813)*, în RA, 4/1971, (48).

Lucrări generale

Bengescu, George, *Bibliographie franco-roumaine depuis le commencement du XIXe siècle jusqu'à nos jours*, Ernest Leroux, Paris, 1907.

Eliade, Pompiliu, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății omeneşti în vremea domniilor fanariote*, Bucureşti, 1982.

Hudiță, Ioan, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle (1635-1683)*, Paris, 1927.

Hudiță, Ioan, *Recueil des documents concernant l'histoire des Pays Roumains tirés des archives de France. XVI-e et XVII-e siècles*, Jassy, Viața românească, 1929.

Iorga, Nicolae, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Jassy, 1917.

Iorga, Nicolae, *Relations des Roumains avec les alliés*, Ed. du Journal „Neamul Românesc", Jassy, 1917.

Lebel, Germaine, *La France et les Principautés danubiennes (du XVIe siècle à la chute de Napoléon Ier)*, Paris, 1955.

Lucrări speciale

Antip, Constantin, *Misiunea Berthelot la Bucureşti şi Iaşi (1916-1918)*, în MI, 12/1989, (23).

Avram, Valeriu, *Camaraderie şi loialitate ostăşească. Misiunea aeronautică franceză din România (1916-1917)*, RIM, 2/1995; MN, 9/1997.

Bantea, Eugen, *Misiunea militară franceză în România şi încetarea temporară a ostilităților de pe frontul român (sfârşitul lui 1917 – începutul lui 1918)*, în AIIAI, 2/1988, (25).

Berindei, Dan, *La France et l'Union des Principautés*, în TR, 1989, 18, 380.

Berindei, Dan, *Les rapports franco-roumains pendant le règne du prince Cuza (1859-1866),* în „Etudes danubiennes", 9, 1993, 2.

Berindei, Dan, *Les relations diplomatiques franco-roumains au cours du règne du prince Couza, 1859-1866*, în „Bulletin de l'Académie du Second Empire", Paris, 1996-1997.

Berindei, Dan, *Liens historiques franco-roumains*, „Revue d'Europe Centrale", 1/1997, (5).

Berthelot, Général, *Sur le front roumain en 1917 (I)*, în „La Revue de France", 1927.

Bossy, Raoul R. V., *Agenția diplomatică a României în Paris şi legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă*, Cartea Românească, Bucureşti 1931.

Campus, Eliza, *La pensée politique en Roumanie à la lumière des relations roumaino-françaises*, în RRH, Bucureşti, 1-2/1997 (35).

Campus, Eliza, *Relații româno-franceze între 1922-1933. Pactul celor patru*, în RRSI, 1-2/1991 (25).

Căpuşan, Andrei, *Marcel Fontaine: „Am făcut parte din misiunea generalului Berthelot"*, RIM, 3/1997; 4-5-6.

Cârțână, Iulian, *Problema Dunării în relațiile româno-franceze până la primul război mondial*, în *Timpul istoriei, II, Profesorului Dinu C. Giurescu*, Bucureşti, 1998.

Cernăianu, Ioan, *Adaptarea doctrinei franceze în armata noastră față de mijloacele şi de situația politico-militară, de condițiunile sociale şi naționale (de rasă)*, Lugoj, 1927.

Cipăianu, George, *Considérations sur les débuts de la Mission Militaire Françaises en Roumanie*, TR, 3/1997, (6).

Cipăianu, George, *Le général Henri Mathias Berthelot et la Bessarabie*, în TR, 4/1991 (5).

Cipăianu, George, Iancu, Gheorghe, *Prezența militară franceză şi administrația Banatului (noiembrie 1918-august 1919)*, în *Sfârşit şi început de epocă*, Zalău, Satu Mare, 1998.

Cipăianu, George; Vesa, Vasile (eds.), *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre (1914 -1918)*, Presa universitară, Cluj-Napoca, 1997.

Ciupercă, I, *Relații româno-franceze între 1936-1940*, AŞUI, Istorie, 2000-2001, 46-47, „Supliment", 362-377.

Chiper, Ioan, *Franța şi sistemul regional de alianțe al României la mijlocul anilor '30. Convergențe şi divergențe*, în RRSI, 34/1990 (24); în lb. fr. în RREI, 3-4/1990 (24).

Cliveti, Gheorghe, *România şi conflictul franco-german (1870-1871)*, în AIIAI, 1987, 24.

Dascălu, Nicolae, Buşă, Daniela, *Franța şi situația de pe frontul românesc în vara anului 1917*, în RdI, 7 şi 8/1987 (40).

Dascălu, Nicolae, Petru, Maria, *La Roumanie et un projet d'une base navale française dans la mer Noire, 1924-1925*, în RRH, 3 şi 4/1990 (29).

Davier, Alexandre, *1880-1920. Sinuozitățile relațiilor franco-române*, în MI, 3/2000; 4; 5; 6.

David, Aurel, *Militarii francezi: „Trăiască România Mare!"*, în RIM, 3/1992.

Dobrinescu, Valeriu Florin, *Misiunea generalului francez Armengaud la Bucureşti (septembrie 1939)*, RIM, 2/1997.

Dobrinescu, Valeriu Florin, Nicolescu Gheorghe, *Documente militare româneşti despre începuturile activității „Misiunii Berthelot" şi relațiile sale cu Stavka*, în RIM, 6/1996, (40).

Dobrinescu, V. Fl., Nicolescu Gheorghe, *Generalul Maxime Weygand la Bucureşti (mai 1939)*, în RIM, 4/1999 (56).

Dragu, C., *Generalul Berthelot şi Misiunea franceză (Amintiri din războiul pentru întregirea neamului)*, în RI, 1931, 35, 348.

Dudaş, Vasile, *Legiunea Română din Franța (1918-1919). Pagini de istorie militară şi diplomatică*, Editura Mirton, Timişoara, 1996.

Emerit, Marcel, *Le dossier de la première mission militaire française en Roumanie [1860-1866]*, în RRH, 4/1966, (5).

Focşeneanu, Ion, *Une mission militaire française en Roumanie*, în RRH, 3/1967, (6).

Fotino, Nicolae, *Paul Morand – ministrul Franței la Bucureşti, august 1934- iunie 1944*, în RREI, 5-6/1993, (27).

Generalul H. M. Berthelot. 80 de ani după misiunea franceză în România, 15-16 octombrie 1996, Editura Universității, Bucureşti, 1997.

Georgescu, Maria, *Cadeți români la Saint-Cyr/Cadets roumains à Saint-Cyr*, ISPAIM, Editura Militară, Bucureşti, 2002.

Georgescu, Maria, *Cooperarea militară româno-franceză între anii 1920-1930*, în *Omagiu istoricului Valeriu Florin Dobrinescu*, Focşani, 2003.

Georgescu, Maria, *Franța şi România în sistemul de securitate colectivă europeană în anii'20. Speranțe şi iluzii*, în *Diplomație şi diplomați români*, Editura Pallas, Focşani, 2002.

Georgescu Maria, *Relații militare româno-franceze 1859-1877*, în *Identitate națională şi spirit european*, Bucureşti, 2003.

Georgescu, Maria, *România, Franța şi securitatea europeană în anii' 20-speranțe şi iluzii*, Editura Militară, Bucureşti, 2004.

Georgescu, Maria; Midan, Christophe, *Un exemple de coopération bilatérale. Les attachés*

militaires français en Roumanie et roumains en France (1860-1940), Editura Militară, Bucureşti, 2003.

Grandhomme, Jean-Noël, *Le Général Berthelot et l'Action de la France en Roumanie et Russie Méridionale (1916-1918)*, Château Vincennes, Paris, 1999.

Grandhomme, Jean-Noël, *La Roumanie dans la Grande Guerre et l'effondrement de l'armée russe: édition critique des rapports du général Berthelot, chef de la mission militaire française en Roumanie, 1914-1918*, Paris, Montréal, Budapest, 2000.

Grandhomme, Jean-Noël, *Les relations militaires entre la France et la Roumanie, 1857-1916*, în RIHM, Paris-Bucureşti, 2003, 83.

Grandhomme, Jean-Noël, *Misiunea navală franceză în România (1916-1918)* în RIM 3/2003, (77).

Ichim, Eugen, *Armament francez pentru România*, în RIM, 9/1992, (2).

Ionescu, Traian, *Activitatea consulatelor franceze din Principatele române în timpul revoluției de la 1848*, în RI, 5/1978, (31).

Ionescu, Traian, *Atitudinea diplomației franceze în problema Mării Negre şi a Dunării de Jos, de la Congresul de la Paris (1856) până la Congresul de la Berlin (1878)*, RI, 11/1980 (33).

Iordan-Sima, Constantin, *Despre negocierile privind încheierea alianței franco-române (10 iunie 1926)*, în RI, 2/1976, (29).

Iorga, Nicolae, *Legături cu Franța în epoca Unirii*, în RI, 4-6/1935, (21).

Istina, Marius Alexandru, *Criza orientală şi relațiile româno franceze (1875-1878)*, în „Carpica", 2000, 29.

Istina, Marius Alexandru, *Franța şi problema independenței României (1866-1875)*, în „Carpica", 2002, 31.

Ivănescu, G., *Informații franceze despre Unirea Principatelor Române*, în „AIIAI", 1989, 26.

Les aviateurs français en Roumanie 1916-1917, Editions de la Lanterne, Paris, 1921.

Macuc, Mihai, *Primul ofițer român diplomat la Paris*, RIM, 1/1991.

Meleşcanu, Teodor Viorel, *Convergences politico-diplomatiques roumaino-françaises*, în „Academica", 1993, 3, 8.

Nicolescu, Andrei, *Colaborarea româno-franceză în domeniul învățământului militar (1920-1930)*, în „Cetatea Bihariei", 2004, Seria a II-a, 2.

Nicolescu, Gheorghe, *Participarea misiunii militare franceze la cea de-a doua campanie din primul război mondial*, în *Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu*, Focşani, 1999.

Nicolescu, Gheorghe, *Relații româno-franceze în anii primului război Mondial. Misiunea H. M. Berthelot în Romania,* Editura Universității, Piteşti, 2005.

Nicolescu, Gheorghe, *Români şi francezi pe frontul din Moldova 1916-1918*, „Document", 2/1999, (6).

Nouzille, Jean, *Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia şi Lorena 1917-1918*, Editura Semne, Bucureşti, 1997.

Nouzille, Jean, *Alianța franco-română (1926-1940)*, în „Gândirea militară românească", 1/2001, (12); 3.

Nouzille, Jean, *Aspectul militar al relațiilor franco-române între 1919 şi 1939*, în RRSI, 3-4/1991, (25); în l. fr. în RREI, 3-4/1991, (25).

Nouzille, Jean, *Formarea ofițerilor români în Franța între anii 1870-1914*, în RRSI, 5-6/1993, (27).

Otu, Petre, *1964 – Dezgheț în relațiile româno-franceze*, în „Document", 2-4/2001 (14-16).

Otu, Petre, *„Francezii liberi" sub lupa organelor de siguranță româneşti*, în DI, 5/2004 (9).

Otu, Petre, *Reorganizarea armatei române şi Misiunea Militară franceză, în* RIM, 2/1997, (42).

Pătroiu, Ion, Ardeleanu, Eftimie, *„Democratizarea" armatei în perspectivă franceză*, în „Document", 2/2000, (3).

Pătroiu Ion, Nicolescu Gheorghe, *Români şi francezi pe cerul patriei,* în „Document", 3/1999, (2).

Pétin, Victor, *Prietenie statornică. 1957: un general francez despre camarazii români*, în MI, 8/1997, (31).

Pétin, Victor, *Le drame roumain 1916-1918*, Prefață de generalul Weygand, Payot, Paris, 1932.

Platon, Gheorghe, *Franța şi Principatele dunărene în epoca de constituire a națiunii, de formare a statului național român*, în CI, 1978-1979.

Popa, Mircea, N., *Contributions concernant les relations franco-roumaines entre 1900 et 1914*, în RRH, 18, 1979, 3.

Popa, Mircea N., Bădulescu, Lucia, *Contribuții privind relațiile româno-franceze în perioada neutralității 1915-1916 (I-II)*, în AUB, 1974, 23; 1975, 24.

Popescu, Victor, *Linia de demarcație Berthelot (1919) şi desăvârşirea unificării naționale*, în „Vatra", 15, 1985, 12.

Pordea, Gustave Augustin, *Les Relations franco-roumaines à travers les âges*, Aurillac, 1976.

Preda, Dumitru (coord.), Moghior, Neculai, Velter, Tiberiu, *Berthelot şi România (album)*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997.

Preda, Dumitru, *1916 – misiunea colonelului Rudeanu la Paris (înzestrarea armatei române cu*

muniții și material de război) (1-2), în MI, 8, 9/1983, (17).

Români în Rezistența franceză în anii celui de-al doilea război mondial (Amintiri). Lucrare apărută sub îngrijirea unui colectiv format din: Gh. Vasilichi, M. Florescu, V. Ionescu, Gh. Adorian, A. Jar, C. Cîmpeanu. București, Editura Politică, 1969, ed. și în l. franceză.

Rosetti, Radu, *Regulamentul infanteriei franceze din 1 august 1791 și influența lui asupra regulamentelor de cari s-au servit oștirile românești sub regimul regulamentului organic (1830-1860)*, Cultura Națională, București, 1928.

Sandu, Traian, *La Grande Roumanie alliée de la France: une péripétie diplomatique des Années Folles (1919-1933)*, L'Harmattan, Paris, 1999.

Sandu, Traian, *Drept și diplomație în contextul relațiilor franco-române din a doua jumătate a anilor '30. Exemplul lui Gheorghe Sofronie*, în RRSI, 5-6/1993, (27).

Sarmant, Thierry, Nicolau, Răzvan Cosma, *Românii în arhivele franceze*, în „Document",3, 2/2000, (10).

Stan, Ana-Maria, *Colaborare, reticență, tensiune: aspecte ale evoluției relațiilor româno-franceze în perioada septembrie 1939-august 1940*, în „Revista Bistriței", Muzeul de Istorie, 2002, 16.

Stan, Constantin I., *Generalul Berthelot și revenirea familiei regale la București (18 noiembrie/1 decembrie 1918)*, în RIM, 2/1999.

Stan, Constantin I, *Plecarea misiunii franceze din România*, în RIM, 2/1992.

Stan, Constantin I, *Reluarea luptei de către armata română. Octombrie-noiembrie 1918*, în „Apulum" 23/1986.

Stoiculescu, D., *Napoleon și manevra românească*, în „România Militară", 1944.

Stolojan, Sanda, *Cu de Gaulle în România*, București, Albatros, 1994.

Torrey, Glenn, *Romania, France and Bessarabia, 1917-1918*, în „Romanian Civilization", Romanian Cultural Foundation, Iassy, 1997.

Torrey, Glenn E., *General Henri Berthelot and Romania. Memoirs et correspondances. 1916-1919*, East European Monograps, Boulder, 1987.

Ungureanu, Al., *O misiune franceză în Țara Românească, Moldova și Dobrogea în anul 1848*, în RA, 1/1969, (12).

Vasilescu, Christian, *Învățămintele de la cursul de informații Versailles. Aplicarea regulamentelor franceze în ofensiva și defensiva tactică a diviziei. Noui concepțiuni despre instrucție*, Tipografia Școalei Militare Infanterie „Principele Carol", Sibiu, 1925.

Vesa, Vasile, *Les relations politiques roumano-françaises au début du XX-e siècle (1900-1916)*, Editura Academiei, București, 1986.

Vesa, Vasile, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916): pagini de istorie diplomatică*, Dacia, Cluj-Napoca, 1975.

Xenopol, A., D., *Franța și Germania în România*, RLit, 4/1906.

Zamfir, Zorin, *Un diplomat român despre cauzele și consecințele înfrângerii militare a Franței în mai-iunie 1940*, în SAI, 1985.

Selecție realizată de

RUXANDRA MICHAELA VIDRAȘCU,
ȘERBAN LIVIU PAVELESCU,
CERASELA MOLDOVEANU
și TRAIAN DVORSKI

LISTA ABREVIERILOR

AIIAI Analele Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", Iași
AȘUI Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza", Iași
AUB Analele Universității București
ISPAIM Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
CI Cercetări Istorice
DI Dosarele Istoriei
MI Magazin Istoric
MN Muzeul Național București
RA Revista Arhivelor
RdI Revista de Istorie
RIHM Revue Internationale d'Histoire Militaire
RI Revista Istorică
RIM Revista de Istorie Militară
RLit România Literară
RREI Revue Roumaine d'Etudes Internationales
RRH Revue Roumaine d'Histoire
RRSI Revista Română de Studii Internaționale
SAI Studii și Articole de Istorie
TR Transylvanian Review

SOMMAIRE

• Avant-propos – *colonel (r) GHEORGHE VARTIC* 1

• L'Institut pour études politiques de defense et histoire militaire 3

• Le Service historique de la defense. Un service unique crée le 17 janvier 2005 dans le cadre de la réforme de l'état 6

• Napoléon le I[ér] et la Bessarabie – *SERGIU IOSIPESCU* 9

• L'intervention franco-britannique en Dobroudja en 1854 – JEAN NOUZILLE 18

• La Roumanie et la guerre franco-prussienne de 1870-1871
– *maître de conférences dr. MARIA GEORGESCU* 25

• L'Armée roumaine vue par la presse militaire française avant 1914
– *lieutenant-colonel RÉMY PORTE* 32

• Un Roumain dans le ciel de la France. 100 ans après le vol de Traian Vuia à Montesson
– *colonel PAUL SANDACHI, dr. VALERIU AVRAM* 39

• Un officier du 2e bureau en mission en Roumanie en 1918. „La belle aventure"
– *capitaine MICHEL BOURLET* 48

• Le mémoire de general Henri Mathias Berthelot en Roumanie
– *maître de conférences dr. GHEORGHE NICOLESCU* 54

• Le Pacte balkanique: un atout pour la Roumanie?
– *lieutenant ABDIL BICER* 67

• La « drôle de guerre » et la neutralité de la Roumanie – *PETRE OTU* 73

• La Roumanie de la Guerre Froide: le regard de la presse militaire française – *ALAIN MARZONA* ... 83

• La France et la sécurité de la Roumanie de 1830 à nos jours – *général (r) dr. MIHAIL E. IONESCU* 88

• Les relations franco-roumaines. Une bibliographie – sélection par *RUXANDRA MICHAELA VIDRAŞCU, ŞERBAN LIVIU PAVELESCU, CERASELA MOLDOVEANU et TRAIAN DVORSKI* 100

COPERTA I: **Împăratul Napoleon al III-lea şi principele Alexandru Ioan Cuza, promotorii relaţiei speciale româno-franceze**

COPERTA a IV-a: **Primul Război Mondial – moment culminant al relaţiilor militare româno-franceze. 1. Parada Victoriei, 14 iulie 1919, Paris; 2. Drapele de unităţi franceze şi române, participante la Marele Război; 3. Ion Jalea, *Monumentul ostaşilor francezi*, din Cismigiu**

• GHEORGHE VARTIC, redactor-şef
• dr. MIRCEA SOREANU, redactor
• LIVIA MANOLE, corector • MARIANA BĂHNĂREANU, culegere computerizată
• ADRIAN PANDEA, coperta, MARIUS IORGULESCU, tehnoredactare computerizată
• Responsabil de număr: dr. MIRCEA SOREANU

Adresa redacţiei: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, Bucureşti, sector 1,
telefon: 3157827, telefax: 004021-3137955
www.ispaim.ro

Tiparul executat la Centrul Tehnic Editorial al Armatei sub comanda nr. 1134/2006
00136/08/160

RÉPUBLIQUE
FRANÇAISE
199e RÉGIMENT
D'INFANTERIE